Historična slovnica

slovenskega jezika.

Spisal

† dr. K. Štrekelj,

profesor slavistike na vseučilišču v Gradcu.

Izdalo s podporo

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

1922.

Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

46394

030022066

Pisatelj te historične slovnice slovenskega jezika, vseučiliški profesor dr. Karl Štrekelj, je umrl dne 7. julija 1912. Tako pričenja izhajati to delo šele 10 let po avtorjevi smrti. To zamudo je zakrivilo pač v prvi vrsti delo samo; kajti ni ne popolno, ne za tisk prirejeno. Nastajalo je v obliki predavanj vseučiliškega profesorja, ki bi bil rokopis pred izdajo vsekakor še točno pregledal in opilil, mu dodal rezultate najnovejših preiskav ter izpustil, kar bi se mu ne zdelo več vzdržljivo ali potrebno. Pa profesorja Štreklja je dohitela smrt sredi dela; niti v konceptu ga ni mogel dovršiti.

Da bi se delo, četudi nepopolno, kot doslej edino svoje vrste, vendarle izdalo, se je po pisateljevi smrti posebno trudil pokojnikov prijatelj profesor dr. Matija Murko. Dosegel je, da je avstrijsko naučno ministerstvo obljubilo večjo subvencijo za izdajo pri Mohorjevi družbi; a po izbruhu vojne je ministerstvo to obljubo preklicalo.

Leta 1918. pa je dobilo „Zgodovinsko društvo v Mariboru“ rokopis v roke in je smatralo objavo rokopisa, kakršen je, za znanstveno dolžnost; saj je bila tako priznanemu jezikoslovnemu strokovnjaku, kakor je bil profesor Štrekelj, poleg zbiranja narodnih pesmi, pravo življenjsko delo baš ta slovnica. Odbor „Zgodovinskega društva“ se je smatral dolžnega to storiti spominu odličnega društvenega prijatelja in odbornika, tembolj, ker se je po vsi priliki bilo bati, da Štrekljeva znanstvena zapuščina ostane pozabljena in neporabljena. Na tozadevni oklic „Zgodovinskega društva“ se je oglasilo lepo število naročnikov; „Jugoslavenska akademija“ v Zagrebu pa je obljubila podporo. V maju 1918. leta so bile razmere še take, da bi bila cena za izvod celotnega dela nekako 20 kron.

Tak je bil položaj takrat. Kar se ponudi „Slovenska Matica“ v Ljubljani, da prevzame ona izdajo Štrekljeve historične slovnice, ki pa jo bosta celo predelala in izpopolnila dva strokovnjaka. Društveni odbor je v interesu stvari ponudbo takoj sprejel in je odstopil rokopis „Slovenski Matici“. —

Tiskarske zahteve so vedno rasle od roka do roka, o izdaji slovnice pa ni bilo ničesar slišati. Ko je konečno „Slovenska Matica“ svoj delokrog zožila tako, da bo izdajala samo leposlovne knjige, ni preostajalo drugega, kakor misliti zopet na izdajo po našem društvu. Kajti sicer bi slovnica še bolj zastarevala in bi najbrž nikdar ne prišla na svetlo. „Slovenska Matica“ je vrnila rokopis, kakor ga je bila sprejela; obljubljena strokovnjaka predelave nista započela.

Vsled draginje odbor ni mogel izdati vsega dela hkrati, pač pa ga hoče izdajati v posameznih snopičih, če bo zmogel stroške s pomočjo podpornikov, prijateljev in naročnikov. Seveda se je moral odbor, ki ni imel niti poklica niti namena, da bi delo izpopolnil in popravil do dandanes možnega viška vede, strogo držati rokopisa, kakršen je. Vendar pa ni dvoma, da ima delo tudi táko, kakor ga je do svoje smrti sestavljal profesor Štrekelj, trajno vrednost, ker je prvo svoje vrste in more služiti za oporo in preizkušnjo novejšim. Lahka oblika predavanj pa je zopet prikladna za začetnike sloveniste in za nestrokovnjake, ki se zanimajo za naš jezik.

Odbor „Zgodovinskega društva“ pa ni odgovoren niti za vsebino niti za obliko dela samega. V tipografskem oziru je bil navezan na sredstva tiskarne; s tega stališča je presojati obliko, oz. nedostatek nekaterih redkih črk in znakov.

Odbor „Zgodovinskega društva“.

Maribor, v decembru 1921.

Slovenski slovničarji.

Slovnično se je začel slovenski jezik obravnavati prvič konec XVI. stoletja, v dobi reformacije, katera je Slovence napotila, da so poskusili preložiti sv. pismo v domači jezik. Naš prvi slovničar je **Adam Bohorič**, učenec Melanchthonov; ta je leta 1584. izdal v Wittenbergu svoje „Arcticae horulae succisivae, de latino-carniolana literatura, ad latinae linguae analogiam accomodata unde Moſhoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae, cum Dalmatica et Croatica cognatis, facile deprehenditur; to je: Zimske proste urice o latinsko-kranjski pismenosti po priliki latinskega jezika uravnani, iz katere se lahko spozna Možovitskega, Rutenskega, Poljskega, Češkega in Lužiškega jezika z Dalmatinskim in Hrvaškim sorodnost.“ Na naslovu je dalje opomnjeno: „Pred vsem tem se nahajajo nektere črtice, kažoče cirilsko pa glagolsko in v tem Rutensko pa Možovitsko pravopisje. Adama Bohoriča.“ Iz 14. pogl. lista do Rimlj. je nadalje v istih jezikih citat: „Omnis lingua confitebitur Deo.“

Bohoričeva slovnica je nastala iz težnje, da bi se za slovenščino uvel enoten pravopis, iz težnje torej, kateri še dandanes nismo ugodili popolnoma. Pravopis je bil križ slovenskih in vseh pisateljev že takoj v začetku (slovenske) pismenosti. Znano je iz našega slovstva, da si je **Truber** še-le sam sestavil svoj pravopis, ko je izdal prve slovenske knjižice; v prvih dveh l. 1550. je rabil še nemško frakturo, leta 1555. pa se je odločil za latinico; sam opravičuje to postopanje v svojem Matevžu tako-le: „Mi smo Bug vei, dosti smišluvali, s kakouimi puhstabi to našo besedo bi mogli prou, po tej Orthografy štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštabou oli Consonantou k ani silabi ne iemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je gerdu viditi. Taku mi ne smo mogli zdai v naši zastopnosti drigači najti, temuč de se ta *H* za *Ch*, ta *V* za pul *F* pišejo inu postavijo inu de se ti štimouci izreko po šegi našiga jeziga.“ V 3. svojem katekizmu iz istega leta pa pravi v predgovoru: „Mi ueimo, de ſta poprei dua Slouenska Catehisma ſ nemskimi puhſtabi drukana. Kadar pag u tiu istiu je doſti puhſtabou inu beſſed od tiga drukarie preſtaulenu, fakai drukar nei flouenski vmel, inu ta, kir ie ta dva Catehisma ispiſal,

nei bil per tem drukani, Inu kadar ie ta Catehismus en tak potreben vuk vtim Kerščanstvu itd. Inu nom se tudi sdy, de ta naša slovenska beseda s tejmi latinskimi puhstabi se lepše inu ležei piše tar bere: Za volo tih tryeh riči smò mi pustili druguč drukati zlatinskimi puhstabi en Abecedarium inu leta kratki Catehismus.“

Zoper Truberja pa se je zgodaj obudila literarna opozicija zlasti pod vodstvom njegovega uradnega adjunkta **Krelja**, kateri se je v ortografiji oziral na hrvaški pravopis in je svojo pravopisno reformo izvršil pod vplivom cerkvene hrvaške literature, oziraje se zlasti na razločevanje glasov v cirilici in glagolici. Uvidevši pomanjkljivosti Truberjeve grafike, je skušal vpeljati bolj natančno razločevanje glasov: Truber ni razločal *s* in *z*, *š* in *ž*, *v* in *u*, mehkega in trdega *l* in *n*, kar je bilo vsakakor treba. — Da je na Krelja vplivalo pismo slovansko (cirilsko in glagolsko), to vidimo v tem, da je vpeljal *ch* za *č*, in sicer kakor sam pravi, je to črko izbral „za slovenski puhſtab *ſcha*“, kar ni nikaka tiskovna pomota, kakor misli Kopitar str. 420„ ampak je *ſcha* le izraz za črko Ш, ki je v hrvaških tekstih pomenjala *šć* in *ć*, Krelj je črko bral v zadnjem zmislu. Tudi izražanje jotacije pri *n*-u s črto nad *n*-om ali s strešico (^ nad vokalom) za omehčanim *l*-om (lûdi), za katero piše tudi *lüdi*, kar pa je brati *ljudi*, je posnel iz hrvaščine; to ni nič drugega, kakor stara *slitnaja* (люди); na glagolsko pisavo kaže tudi vpeljava apostrofa pri predlogih *k, h, s, z, v* (Ш' = *v*, Ѕ' *s*, kjer stoji apostrof za stari polglasnik); ta apostrof se je ohranil 3 stoletja do Čbelice.

Vpliv hrvaščine nam najbolje potrjuje Krelj sam v predgovoru k Postili l. 1567., kjer piše: Leto Orthographio Slovenſkiga Piſma, smo mi zvestu inu z dobrim ſvitom saſtopnih Bratov tako postavili. Inu spomisli tudi na več našiga Imena inu Jesika Lüdy, kir so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc., kateri skorai povsod čistéši slovensko govore, kakòr mi po Kraniu inu Koroški deželi, do polu nembški. Inu so edni navaieni na to staro slovensko, hervatsko (t. j. glagolsko) ter churilsko Piſmo. Bog ôtel pak, da bi to iſto, slasti Churilsko lepo Piſmo mogli ſpet v' lüdi pèrpraviti. Kadàr pak nei dobro mogoche savolo vbuſhtva ſtran, savolio Turſke ſille, inu kar so ta vegši del slovenskih deshel puſte inu vse Turſke: inu smo tako začeli največ z latinskimi puhſtabi piſati inu drukati, taku moremo v ſilli, kakor nemci govore, ſtole inu klopi na miso poſtaviti alli ſai gledati, da ſe

Latinski puhstabi na mesto naših starih Slovenskih, koliker je mogoche, v glihi moči postavijo, inu ta Orthographia dèrži, katero našiga Iesika Idioma inu natura potrebuie, nekar kakòr ôče vsaki v' svoy vassi alli mestu imeti. Zato sàm spred to staro ABC po imenih, inu pruti latinske puhstabe poftavil. Ako kateri Hervatsko pismo zna, da nas tim bulie zastopi: Ti pak, kir ne zastopiš, kai ie Orthographia, kai proprietas linguae, inu si se nauadil na gospod Truberiovo Kranščino, beri le precei leto pismo, kakor sice druga bereš: Tebi nei veliko olli skori nič preminienu. Čàrkom se ne pusti irrati, kakor da bi ne bile; *ch* za *zh* (č), *s* za *ss,* včasy beri. Inu *c* za *c* nekar za *k.* Taku se ne bodeš skuzi nu skuzi ništar blaznil. To differencio alli razlotak mey *s* in *ſ,* meiu *sh* inu *ſh* bodeš sam dobro zamerkal, inu naš iezik ôče ga imeti."

Tako torej vidimo že v prvih letih slovenske pismenosti nasprotje med grafiko Truberjevo in Kreljevo. To nasprotje je bilo treba poravnati, da bi glavni namen reformacije, širjenje protestantizma, ne trpel vsled njega, zlasti je bilo ustanoviti ortografijo z ozirom na veliko imenitno in drago delo, na prelogo vsega svetega pisma. In tu je posredujoč med Truberjem in Kreljem nastopil **Bohorič,** ki je še leta 1578. bil kot korektor Jurišičeve izdaje II. dela Kreljeve postile celo na strani Truberjevi, pozneje pa se prepričal o potrebi nekaterih poprav v pravopisu, držé se Krelja. Storil je to v prvi slovenski slovnici in je postal tako oče pravopisu, katerega so Slovenci rabili cela tri stoletja. Zelo zanimiv je v njegovi slovnici 20 strani dolgi predgovor, kjer govori med drugim o razširjenosti slovanskih jezikov. Ta oddelek je prešel pozneje v mnoge druge slovnice in je posnet pač iz nekega dela prvega modernega filologa, prijatelja Melanchthonovega, Čeha Sigmunda Hrubega z Jelení, navadno imenovanega Gelenius, o katerem najdete kratko, pa izvrstno karakteristiko v Vlčkovih „Dějinach literatury české I. 338. Mimo tega nam v tem predgovoru pripoveduje Bohorič tudi nekoliko o postanku svojega dela.

„Da torej tudi jaz na svojem mestu nekaj pripomorem k povzdigi slovenskega jezika, se mi je ponudila prilika tako-le. Ko so se namreč izmed veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske bogoslovci in drugi izvoljeni možje posvetovali lansko leto o prestavi in izdaji kranjskega sv. pisma ter so med drugim določevali o neki gotovi, poslej veljavni latinsko kranjski pismenosti (de

literatura Latino-Carniolana) in sem tudi jaz po ukazu kranjskih veljakov, mojih milostnih gospodov, bil prištet tistim možem, ne bom prikrival, da mi je tedaj bila dana ta naloga, da naj o pravopisju (de orthographia) latinsko-kranjskem nektere svoje opazke, katere sem jim tedaj razlagal in jih niso zavrgli, spišem v pravem redu, da bi se po njih vzgledu poslej pravilnejše in bolj vtrjeno z latinskimi znaki (ker je namreč raba one stare pismenosti, cirilske in glagolske, v ljubi naši Kranjski malone propala) spisovalo Kranjcev in tem najbližnje in sorodno po vsej Kranjski in po Štajerske in Koroške večem delu navadno narečje. Udal sem se tem možem, kateri so nasvetovali ne samo pobožno, ampak tudi častno reč, pa me tudi večkrat prosili, ter sem se stvari poprijel. Ali ko sem edino to storiti nameraval, me je tiral moj duh čez namero dalje: hotel sem z isto marljivostjo o ostalih delih slovnice, po pravilih, posnetih iz občne rabe najboljšega govorjenja ter zbranih v neko določeno osnovo, vse to v tej svoji mali knjižici sestaviti kot slovnico kranjsko (Grammaticam Carniolanam). Ker se ta reč ni pričela brez premiselka tudi ne po lastni glavi, ampak v imenu in po vzajemnem svétu izbranih mož, kakor sem rekel, kdo bi me mogel zato grajati, še veliko manj dolžiti častilakomnosti, dokler sem prevzel stvar na videz majhno, pa brez lastnega dobička, ter samo želeč, da bi pospešil in pojasnil domači jezik. Zdela se bo nekterim stvar sicer kaj lahka in ne posebne duhovitosti. Takim rad pripuščam, da goje enake misli dotlej, da tudi sami ali o tem ali o drugem še ne izobraženem jeziku poskusijo in spravijo na dan kaj bolj dovršenega. Zahteva se pak tudi v tem poskusu vsaj nekaka spretnost in nikakor napačna razsodnost. Vravnal sem pak vse delo po navadnih pravilih latinske pismenosti tako, da tudi najbolj navadnih zgledov nisem izpustil, ampak da sem porabil tudi jaz ravno tiste, katere je rabil v svojih slovnicah Filip Melanchthon, mož, da mu ga ni para, pobožnega spomina, učitelj moj, po katerem se čem vedno ravnati. To pa zato, da se že iz navadnih in popolnoma znanih ter posebno podučnih zgledov bolj posveti razum neznanega. In v tej reči sem, zlasti v skladnji, bil vsaj tolmač; vmes vendar nisem v némar pustil nič, marveč sem se samo trudil, da vsegdar izkažem v omenjenih izrazih skladnje soglasnost in odvisnost. Nikjer pa nisem zamolčal, kje se kranjski jezik razločuje od latinskega. Torej se zatrdno nadejam, da vsaki bolj pameten (če le bolj marljivo preišče stvar) rad pripozna, da

sem jaz nekoliko pripomogel v to, da bi se kranjski jezik pravilneje govoril in pisal.“

Že iz teh besed je razvidno, da hoče Bohorič učiti in razlagati slovenščino po latinskem kopitu. Zato tudi v oblikovanju razlaga, kako se razne posebnosti latinščine dadó preložiti v slovenščino, tako da se bravcu zdi, da mu je bila glavna naloga latinščina, pripomoček v to pa slovenščina. Od tega ravnanja odstopa, ko obravnava slovensko pravopisje, ali bolje rečeno grafiko, kjer primerja tudi cirilico in glagolico ter razlaga Oča naš. Ravno grafika (da ne rabim danes nekaj drugači umevane besede pravopisje) mu je bila glavni namen; ž njo je hotel storiti konec omahovanju med pisavo Truberjevo in Kreljevo, katerega se je bil nekoliko oprijel najdelavnejši in najsimpatičnejši protestantovski pisatelj Dalmatin.

Bohorič je krenil v grafiki srednjo pot med Truberjem in Kreljem (Krellom). On je ostal pri Truberjevi zvezi *zh* za *č* namesto Kreljevega *ch*, vzetega iz dalmatinščine (čakavščine); vendar je od Krelja sprejel razločevanje med *s* in *z*, *š* in *ž*, *u* in *v* ter tem razločkom pristavil še razločevanje med *i* in *j*, razločevanje, katero je vpeljal nedavno prej v latinščini Petrus Ramus, znani nasprotnik školastikov, ki je bil umorjen v bartolomejski noči 1572. l. Bohorič je rabil *j* v znak omehčevanja *n*-a in *l*-a katero razločati se mu je po zgledu Kreljevem zdelo potrebno.

Bohoričeve slovnice seveda ne smemo presojati z današnjega stališča, kakor jo presoja Macun (v Književniku II. 105—107), soditi jo moramo z ozirom na tedanjo dobo in potem moramo pritrditi, da je lep spominek slovenskega jezika. V sebi hrani marsikatero važno obliko in dobro opomnjo. Največe važnosti pa je zato, ker se je po nji ravnal Dalmatin v prelogi svetega pisma, katere jezik je bil in je (ne sicer v grafičnem, pač pa v jezikovnem oziru) še dandanes vpliven; Bohorič je bil sicer vsled protireformacije zatrt, pogubljen in pozabljen, v Dalmatinovi prelogi sv. pima pa je živelo njegovo delo — takorekoč v praktičnih vzorcih skozi tri stoletja — dokler ni prodrla Gajeva grafika. Kopitar sodi o nji str. 53 svoje slovnice tako: Bohoričeva velika zasluga je, da je spopolnil Truberjevo in Dalmatinovo (recte Kreljevo, Kopitar je namreč pripisoval postilo Dalmatinu) osnovno ortografijo, vpeljavši *ſ* in *s*, *ſh* in *sh*, *i* in *j*, *u* in *v*, *e* in *é* po določenih zakonih; toda prijatelj jezika mora obžalovati, da Bohorič ni po potu, na katero je krenil prelagatelj postile Dalmatin

(recte Krelj) l. 1578. tako nadepolno, pot približevanja kranjskega jezika ostalim bratovskim jezikom, po kateri bi jo bilo obogačevati rajši iz teh kakor iz nemščine, niti sam hodil dalje, ampak je od nje celó pri prelogi svetega pisma odvrnil Dalmatina."

Bohoričeve arcticae horulae pak niso mnogo prišle med ljudi; najbrž sploh ni bila ta slovnica tiskana v mnogih izvodih in je od teh bila velika večina vničena v protireformacijski dobi. Vsaj v delih, pisanih po zatoru in izgonu protestantov iz slovenskih dežel, nimamo nikakega sledú, da bi bila ta slovnica znana dotičnim pisateljem; vsi govore samo, da se v pisavi ravnajo po antiquis libris carniolanis et slavis, med katerimi menijo zlasti Dalmatinovo biblijo. Da smejo to brati, zato so dobili celo oficijelno dovoljenje nekateri duhovniki še ob Valvazorjevi dobi, to je sto let po izdaji Dalmatinovega svetega pisma; iz tega so si, vsak po svojem razumu, skušali posneti slovnico in grafiko. Matija Kastelic govori l. 1678. izrecno o idiomate Carniolico carenti grammatica, torej najboljši dokaz, da ni poznal Bohoriča, ker teh besed vendar ne moremo umeti tako, da slovnica sploh še ni vstanovljena; saj se s slovnico tudi pri njem in naslednikih navadno razumeva grafika, ortografija, v katero se po stari navadi spravljajo najrazličnejša vprašanja, celo sintaktična.

Dalmatinovo sveto pismo je v grafičnem oziru spodkopalo skoraj popolnoma vpliv Truberjev: iž njega so se učili torej tudi katoliški pisatelji. Majhna slovnica v **Megiserjevem** slovarju, skoraj ravno tako malo pristopnem kakor Bohoričeva slovnica, ni mogla zadoščati; kako tudi neki? Saj jo je sestavil tujec in je pisana v malo poznanem narečju koroškem ter obsega samó „etwelche Exempel deren Declinationum und Conjugationum" kot dodatek slovarju „Dictionarium quattuor linguarum, videlicet Germanicae, Latinae, Illyricae (quae vulgo sclavonica appellatur) et Italicae sive Hetruscae", v Gradcu 1592.

Enake splošnoliterarne vrednosti (ne gledé na dialektično važnost) in enake redkosti je bila tudi kratka slovnica v **Sommaripovem** slovarju: Vocabulario italiano e schiavo, v Vidmu 1607, ohranjenem v enem edinem izvodu v ljubljanski knjižnici. Zdaj je knjižica večinoma, nikakor pa ne prav korektno, gledé najvažnejših oddelkov in odstavkov ponatisnjena v Oblakovih Doneskih k historični dialektologiji slovenski v Letopisu 1891. Vendar niso v njem paradigmata deklinacij in konjugacij delo Sommaripovo, kakor pač tudi ne pridejane molitve in pesmi (med

katerimi je pristna lepa narodna božičnica); paradigmata je posnel Sommaripa, česar Oblak ni opazil, popolnoma iz slovarja Megiserjevega; izpremenil je samo grafiko, pišoč, kakor znano, slovenščino po načinu italijanščine.

Vse 17. stoletje se slovenščina ni obravnavala v slovničnem oziru. Potrebnost slovnice pa se je živo občutila tudi tedaj, kar nam spričuje Kastelic. In morda ravno ta novomeški kanonik ni bil brez vpliva četudi le samo moraličnega, izvirajočega iz književnega delovanja, da je prav tako v Novem mestu kapucin **p. Hipolit** začel misliti na slovnico, namerjajoč pristaviti svojemu Dictionarium trilingue kratko slovnico o deklinaciji in konjugaciji. Mož ni vedel o Bohoričevi slovnici čisto golo nič, tako se ji je bil izgubil sluh in sled. In tedaj mu prinese tiskar, ki je hotel začeti tiskati slovar in ga založiti, izvod Bohoričeve slovnice. Pater se začudi, začne jo brati, primerjati in po nji popravljati svoj rokopis; ker pa je bilo popravkov preveč, je prepisal vse delo iznova na čisto. Po donesenem mu izvodu je napravil po tiskarjevem nasvetu novo izdajo Bohoričeve knjige, toda avtorja ni omenil, ker je bila knjiga v prepovedi in tako je izdal novega Bohoriča pod naslovom: „Grammatica Latino-Germanico-Slavonica. Ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolica linguâ loquendi methodum accomodata, a plurimis expurgata mendis, et germanicis aucta dictionibus a quodam linguae slavicae amatore in communem utilitatem, studiosae iuventuti Interioris Austriae specialiter dedicata. Labaci 1715.“ Dasi se pater na naslovnem listu ne imenuje, vendar kažejo vsi unanji in notranji razlogi, časne razmere, jezik naslovnega lista slovnice v primeri z jezikom naslovnega lista slovarjevega, dalje to, da predgovornik slovnice napoveduje slovar, in še več drugih razlogov na to, da je res Hipolit oskrbel to novo izdajo Bohoriča, ali bolje rekoč posnetek, če ga smemo tako imenovati (Kopitar bi ga rad imenoval epitome, obrezek). — Pater Hipolit pravi, da je naravnal in sestavil slovnico na tedanjo rabo, toda reči moramo, da precej slabeje; pomnožil jo je sicer z nekimi nemškimi izreki, več latinskih in slovenskih pa je izpustil; prepisal je deloma celo predgovor do slavnih stanov notranje Avstrije, v katerem se pripoveduje o slovanskem jeziku, o njegovi starodavnosti, prostranosti in različnosti, o Venetih, Vendih in Vandalih, o Slavenih iz slava-gloria; o listini aurea bula, o sv. Cirilu, o maši v slovanskem jeziku itd., vse prav tako, kakor stoji to pri Bohoriču.

Podpisan je za izdajatelja Joan. Georgius Mayer — tiskar! Izpuščene so podučne primerjalne table o cirilskem in glagolskem alfabetu iz tipografičnih ozirov in slovnica se začenja z ortografijo. Zato je bil izdajatelj prisiljen, dodati potrebne opomnje o izgovoru, ki je v Bohoriču obravnavan v prvem oddelku, v poglavju II. Bohorič ni imenovan nikjer!

Koroški jezuitje so prav tako kakor Megiserjev slovar l. 1744. napravili tudi novo izdajo Hipolitovega ponatiska Bohoričeve slovnice v nemškem jeziku: „Grammatik oder windisches Sprachbuch. So ordentlich eingerichtet, daß man darinnen an grammatikalischen Grundregeln Alles gantz kürtzlich und klar beysammen findet, und mit einem mit grossem aufsgearbeiteten sehr nutzbaren Windisch-Teutsch- und Wälschen Vocabulario versehen worden, zum Behuff aller der windischen Sprache zu erlehrnen beginnenden, sowohl studiert als unstudierten Liebhabern, auf Vieler Verlangen und mit weit mehrer Verbesserung abermahlen in den Druck befördert worden. Klagenfurt 1758.“ — Ta slovnica, „katero sta spisala dva preučena in slovenskega jezika dokaj zmožna moža, jezika, katerega nekateri prezirajo (absonderlich jene, so keine grosse Liebhaber mehrerley Sprachen seynd), dasiravno se razprostira dalje kakor drugi bolj veljavni jeziki, — ta slovnica je samo precej slaba preloga Hipolitovega posnetka; v nji se nam razlaga vse v istem redu kakor pri Hipolitu. Skloni so isti, vzgledi isti; pristavljena so imena prebivavcev raznih krajev, katera so krščena z izrazom „patronomyca“: Celovčič, Celovčica, Celovča; Lublančič, Lublančan, Lublančica, Lublanča itd. Primeri so isti kakor v Hipolitu; v pridejanem slovarčku, ki nosi kričeči naslov „Vocabularium oder Wörterbuch, worinnen die nothwendigsten Teutschen, Windischen und auch Wällischen Wörter zu ersehen. Mit grossem Fleiss zusammengetragen“, ni tega, kar bi se moglo pričakovati po tem malo ponižnem naslovu, obsega pa tudi le 42 strani. V njem prevladuje koroščina.

Še bolj žalostno je obravnaval slovenščino **p. Marko Pohlin,** kateri pa ima za izobrazbo in omiko slovenskega naroda nevenljivih zaslug, ker je bil prvi, dasi menih, ki je pisal pri nas tudi o nesvetih, neslovničnih stvareh. Njegovo ime pak se ravno zavoljo njegove slovnice in slovarja imenuje vedno z nekako zaničljivostjo, katero bi morda — če ne gledamo na grafiko, — stvar, ki pa vendar ni v jeziku glavna, dasi je zelo važna —

zaslužil dandanes marsikateri časnikar veliko bolj od ubogega bosopetega avguštinca. Njegova slovnica je izšla v prvi izdaji l. 1768. v Ljubljani pod naslovom „Kraynska Grammatika das ist, die crainerische Grammatik oder die Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlehrnen oder in selber sich vollkommentlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleiße verfasset zum Behuffe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat P. Marcus a S. Antonio Pad., des uralten Eremiten-Ordens der Augustiner Discalceaten Professer, Priester bey St. Joseph auf den Landstrassen." 196 str. Slovnico Pohlinovo, ki sloni deloma na načelih Gottschedovcev, je gledé njenih pomanjkljivosti obširno ocenil Kopitar v svoji slovnici na str. 130—148. Pohlin je v marsikaterem oziru res zaslužil grajo, ki ga je zadela od njegovih sodobnikov in naslednikov. Precej brezvesten je on gledé literarne poštenosti; ne omenja namreč niti Bohoriča niti Hipolita, dasi je gotovo vedel nekaj o njiju, če tudi ju morda ni študiral. Da je poznal Bohoriča, to nam dokazujejo že v naslovu njegove slovnice besede „bey ruhigen Stunden verfasset", ki se čudovito strinjajo z Bohoričevimi „horulae succisivae". Kajpada govori mož tako, kakor bi on bil prvi poskusil spisati kranjsko slovnico, ki se zdi res samo prvi poskus. Bohoričevemu vzoru je pripisovati tudi prilogo s cirilskim in glagolskim pismom, kjer je vtihotapil v cirilico tudi *Q* in „svoj ljubi *W*", kakor pravi Kopitar. Vendar priznava sam, da si je marsikaj sam izmislil, iz prstov izsesal, poljubno skoval in namesto da bi bil ostal pri Bohoričevi, skoraj 200 let stari grafiki, je predrugačil tudi to, toda in peius. Kakor Bohorič rabi tudi on *s* in *ſ*, *sh* in *ſh*, toda v nasprotnem zmislu: *s* mu je *s*, *ſ* pa *z*, *sh š*, *ſh* pa *ž*. Rabil je kakor Bohorič tudi različne naglaske in je vpeljal tako zvani „repati *ę*" (Schwänzel *ę*, pravi Kopitar), s katerim so ob njegovi dobi zaznamovali latinski *ae*, za ozki *e*: derſhę, wejſhę, ſęblu. Ta *ę* je našel milost celo pri Japlju in Kumerdeju, ki sta ga ohranila v prelogi svetega pisma, dasi sta se sicer praktično vprla Pohlinu, in pisal ga je do Kopitarjeve slovnice tudi Vodnik; smrtni udarec mu je zadal s svojo ironijo še le Kopitar, ki je sploh bil Pohlinov glavni nasprotnik in je s svojo slovnico največ pripomogel, da se pohlinstvo ni moglo vkoreniniti.

Nasprotnikov pa je imel Pohlin tudi že pred Kopitarjem,

pa ti niso nastopali v posebnih slovnicah, ampak vprli so se mu praktično v svojih spisih. Tako je njegove novotarije obsodil predigar **Hasl,** ki piše v predgovoru h knjigi „Sveti post“: „Kar tu pravpisanje amtiče (ne pohlinizem, ampak že starejša tvorba!), sim se jest veči dejl te stare navade deržal... Tu kratku *s*, koker tudi *sh* je treba mehku, tu dolgu *ſ* pak inu *ſh* je treba ojstru izreči... Kjer se kej na izreče celu koker *e*, pak tudi ne celu koker *i*, tamkej sim po stari navadi *i* pisal, postavim en brumni, ne pak en brumne človk. Glihi viži sim *u* postavil, kjer se nekej na pol koker *o*, napol pak tudi koker *u* izreče, postavim: tu mejstu ne to mesto. In v timu fim tudi z timi ſtarimi kraynskimi pisavcami potegnil. Skor v nobenih prou kraynskih besedah nisim dva čerka od ene forte precej eniga za tim drugim postavlal (to je nisim podvojeval črk), taku nifim pisal: ona je dalla, ampak ona je dala.“ In sedaj poči Pohlina: „Inu tu sim se od enih kraynskih pisavcov navučil, kateri toku vuče, de si lih sami dergač pišejo!“

Mimo Hasla se je Pohlinu vprl tudi **Ožbald Gutsmann** v svoji slovnici „Windische Sprachlehre 1777“. Gutsmann je prvi nastavil v slovenščini 6 sklonov, poleg nom. gen. dat. akk. tudi lokal in instr., toda ne nazvavši jih; Bohorič in Hipolit imata 6 latinskih sklonov, od katerih pa sta vokativ in ablativ v slovenščini nepotrebna. Pohlin ima 7 sklonov, med njimi nepotrebni vok. in abl., instr. mu je 7. sklon; lokal smatra v množini za genitiv, v ednini pa ga celo ne vpošteva. Slovnica Gutsmannova, ki je obogatil grafiko za *Sh* (poprej se ni razločal veliki *š* in *ž*), je doživela 6 natiskov, od katerih je zadnjega oskrbel Jarnik.

Bolj pa kakor v slovnici je pobijal Marka že prej l. 1770. praktično v „Kristijanskih resnicah“, ktera knjiga je živ protest proti Marku. Dasi se drži koroškega govora, se skuša vendar približevati drugim Slovencem, zato piše ciel, terpeu, odgovoriu namesto cieu, terpou, odgovorou; hotel je, da bi bila knjiga razumljiva vsem Slovencem: „Dialectus et styli ratio in hoc opusculo usurpata talis est, quae non tantum a Vindis Carinthiacis, sed etiam a Styro-Vindis et Carniolis, uti experientia ostendit, probe intelligitur.“ Celokupnost vseh Slovencev ga je navdajala. Vrhu tega imajo Kristij. resnice na koncu še dodatek „Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung“ (237—246). Te opazke so polemične in merijo na Pohlina. Gutsmann jih pobija točko za točko ter brani staro vtrjeno Bohoričevo pisavo.

Zoper Pohlina je pisal tudi slovenski polihistor **Ž. Popovič,** ki je sam hotel slovensko grafiko reformirati s tem, da je mislil v latinsko abecedo vpeljati nekaj cirilskih črk, zlasti *č, š, ž,* ideja, katero je ves čas svojega življenja vedno gojil tudi Kopitar in sta jo v dejanju zvršila Dainko in Metelko. Popovič je pisal tudi slovensko slovnico, katere rokopis je hranil Vodnik, pa se je pozneje izgubil. Zoper Marka je spisal „Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus". Na čelo spisu je postavil rek: Nihil unquam egregii tentatur, cuius primus conatus calumniis non impetatur (Nikoli se ne pričenja nič izvrstnega, da ne bi prve poskušnje napadali s podtikanjem). Ta spis je bil Pohlinu zelo neprijeten, zato se je Popoviču maščeval v Bibl. Carnioliae, kjer je Popovičevo kritiko Bohoričeve slovnice „Excerpta ex Adami Bohorizh libro inscripto Arcticae horulae succisivae Crisis" zlovoljno in samovoljno pokvaril in jo smešljivo citiral tako: „Excerpta ex futili libello, qui in Saxonia aliquot imperialibus emitur, si occurat. Rara avis! sic inscripto, areticae horulae succisivae etc. Adami Wochorizh (!) Witebergae 1684." (Pobirki iz plehke knjižice, katera se na Saksonskem zelo drago kupuje, ako jo je dobiti, ker je redka ptica, ter se zove: Arcticae horulae.) Iz tega vidimo, kako prezirljivo govori Pohlin o Bohoričevi slovnici: Pohlin je hotel Popoviča smešiti, češ, da prebira in presoja stvar, ki ni presoje vredna; zraven pa je hotel bravcem zakriti, da so imeli Slovenci že pred njim slovnico, v ta namen je pokvaril leto izdaje za 100 let, in trdi, da je Bohorič izdal slovnico 1684, na drugem mestu v Bibl. Carnioliae pa jo je preložil celo v leto 1784., samo da bi sebe štel za prvega slovničarja. Iz predgovora citira sicer na zadnjem mestu „Dedicatione directae ipsis Cal. Jan. anno CIↃIↃXXCIV, česar pa najbrž ni znal brati, ker bi bil sicer tudi to pokvaril.

Navzlic hude opozicije, ki jo je doživela Pohlinova slovnica, se je vendar kmalu pokazala potreba, da se natisne vnovič, kar se je zgodilo leta 1783. Kakor se hvali pisatelj sam, jo je zdaj popravil; v tem ko je bil prej le učenec, je zdaj že učitelj. V drugi izdaji slovnice in v besedišču je po Gutsmannovem vzgledu začel razločati véliki *S* in *Z* ter uvel za *Z* novo črko *S*, oziroma *Sh* za Gutm. *Sh* (nasproti *S, Sh*).

Posnemavca in naslednika je našel Pohlin v **Zelenku,** t. j. **Mihaelu Zagajšeku,** kateri je spisal delo „Slovennska Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprach-

lehre in deutsch und wendischem Vortrag, mittels welcher sowohl der Deutsche als der Wendische auf die leichteste Art diese Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben von selbsten erlernen kann. Zilli 1791." 349 strani. To je prvi, potemtakem pa tudi dovolj strašanski poskus, spisati slovensko slovnico v slovenskem jeziku; glede pravopisa se ravna popolnoma po Marku in je sicer še bolj nekritičen od njega.

Konci XVIII. stoletja so tudi mnogi drugi rodoljubi skušali spraviti jezik v gramatična pravila. Nekaj takih del je ostalo nenatisnjenih, dasi so njih očetje imeli tedaj znana imena; tako slovnica Blaža **Kumerdeja**, ki se hrani v licejski knjižnici ljubljanski, prvi poskus primerjavne slovanske slovnice, seveda ne v zmislu primerjavnih slovnic današnjega časa. Slovnica ima že imprimatur cenzure. Idejo primerjajoče slovnice je bil že pred Kumerdejem sprožil Čeh Šimek, Herkel jo je hotel vresničiti, pa brez pravega sadu za literaturo in slovnico. O Kumerdeju slovničarju pravi Kopitar, ki je videl njegov rokopis: „Er lässt sich manchmal von Systemliebe irre leiten; Grammatik aber ist analytisch-historischer Bericht über eine Sprache; Facta entscheiden hier, nicht Raisonnement."

Slovnico slovenskega jezika je spisal tudi **Debelec**, ki je leta 1795. začel podučevati teologe v slovenščini. Njegov rokopis hrani semeniška knjižnica ljubljanska.

V licejalni knjižnici ljubljanski se hrani rokopis Japljeve slovnice. **Japelj** se je rad bavil z jezikoslovjem, zlasti s slovanskimi jeziki. Že na Kranjskem ni nikoli opustil tega učenja, še bolj pa se ga je poprijel v Celovcu, kjer je imel na razpolaganje več knjig. Kmalu po dohodu v Celovec je dovršil spis „Beantwortung der Frage: Welche aus den verschiedenen slavischen Sprachen man der Jugend zum leichteren Verständnis der Russischen, Polnischen, Böhmischen, Dalmatinischen, Kroatischen, Krainerischen und übrigen slavischen Mundarten beibringen solle;" seveda se je odločil za svoj materinji jezik. Takoj potem l. 1800. je jel spisavati slov. slovnico, za katero je nabral v teku let ogromno gradivo. Dovršil jo je leta 1807. Rokopis je bil že popolnoma pripravljen za tisek, vlada mu je 23. marca 1807. leta dala svoj imprimatur, toda ko je hotel začeti tisek, je umrl. Rokopis obsega 388 listov slovnice, 50 strani slovarja in dve veliki tabeli. Naslov je zanimiv za značaj dela: Slawische Sprachlehre, das ist vollständiger Grammaticalunterricht von

der krainerischen und windischen Sprache, wie sie in Krain, in dem österreichischen Littorali, in der Grafschaft Görz, in Steiermark u. Kärnten gesprochen wird oder vielmehr gesprochen werden sollte, dann wie sie von den Kroaten, Dalmatiern, Slawoniern, Böhmen, Polen und Russen leicht verstanden werden kann".

Iz teh treh rokopisov, kakor tudi iz tega, da sta svojo slovnico pripravljala takrat tudi Vodnik in Kopitar, je lehko razvidno vzbujeno zanimanje za slovenščino in potrebnost nove slovnice, osnovane na drugi podlagi, kakor je bila spisana Pohlinova. Vodnika je prehitel **Kopitar,** ki je prvi podal slovenskemu svetu slovnico, s katero je lehko stopil pred druge sorodne brate. Slovnica (Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark, Laibach 1808) je izšla prav za prav še le 1809, ko se je bil Kopitar preselil že na Dunaj; to je razvidno iz podpisa v dodatku „Wien, den 1. Hornung 1809. Kopitar" brez krstnega imena, kar je značilno za samosvestnega moža.

Knjigo je kmalu naznanil v Slovanki I. 233 Dobrowsky, s katerim je Kopitar že leta 1807. stopil v pismeno zvezo. Korenito in obširno preiskuje Kopitar elementarno ortografijo na prvih 212 straneh; v nji nam kaže kakor v ogledalu svoje prednike, katere ocenja strogo, pa pravično. Od 213—384 strani obdelava deklinacijo in konjugacijo, vmešavajoč tu pa tam dobre opomnje, ki deloma nadomeščajo sintakso, ki je v slovnici ni. V dodatku od strani 385—460 natančno popisuje starejše izdelke kranjskih pisateljev in pa glagolske in cirilske hrvaške knjige, katerim je Truber pisal predgovore ali jim bil pospešnik. „Allerdings wird diese Grammatik in der krainischen Literatur Epoche machen und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergessen sein" pravi Dobrowsky. In v resnici pričenja ta slovnica novo dobo; uspešno je pobijala napake, sloneče nekaj na zavzetosti za določene sisteme, nekaj pa na predsodkih; ona je bila povod, da so se polagoma drugi nadarjeni možje zavzeli za učenje domačega jezika in hodili po poti, ki jo je pokazal Kopitar ter skušali razširiti njegova načela (Metelko).

Kopitar je prvi razčistil zmešnjavo v pojmih o svojstvih in o značaju slovenskega jezika, katero nahajamo v slovnicah prejšnjih stoletij. On je podal prvi precizno podobo slovenskega jezika, odstranil iz njega natvezene mu nepotrebne germanizme (n. pr. člen) ter ga postavil na stran drugim slovanskim jezikom. Vzbudil je v rojakih zanimanje za nadaljnje raziskavanje ter je očividno

blagodejno vplival na razvoj literaturnega jezika. Pozneje se je Kopitar vedno vračal k materinščini (omeniti bi bila najprej ocena Primičevega berila, natisnjena v njegovih Klr. Schriften 211, ko bi bil jo spisal on sam; a ni njegova, ampak Ravnikarjeva); zlasti pa se je Kopitar vedno nanašal na slovenščino pri reševanju vprašanja o domovini cerkvenega slovanskega jezika, o čemer je zlasti primerjati njegova prolegomena v Glagolita Clozianus. Dasi je to vprašanje rešil, kakor vemo dandanes, napačno, je vendar z aparatom svoje velike učenosti in s svojo nenavadno bistroumnostjo obrnil na jezik našega malega naroda pozornost tudi tujih slovanskih učenjakov. Živahno občevanje Kopitarjevo z odličnimi slovenskimi in slovanskimi filologi (Dobrowskym, Šafařikom, Vostokovim i. dr.), njegovo kritično pretresanje vseh novih del na polju slovenske filologije, o katerem nam pričajo mnoge recenzije po različnih časopisih, je blagodejno vplivalo na učenje slovenščine. On je prvi opozoril na zapiske Potockega o prebivavcih Rezijanske doline ter je objavil iž njih narečja nekaj besed; prvi je tudi začel pri nas znanstveno preiskavati tujke (Kl. Sch. 269 in drugod). Zaslug si je pridobil tudi z izdajo najstarejšega jezikovnega spomenika slovenskega, „spomenikov frisinških“.

Vpliv Kopitarjeve slovnice je videti že v **Vodnikovi** „Pismenosti ali Grammatiki za perve šole“, dasi pravi Vodnik, da je spisal to slovnico v nemškem jeziku že leta 1807. Ta slovnica je bila učna knjiga, po kateri se je slovenščina za časa Francozov učila v ilirskih primarnih šolah kot deželni jezik. Pisana je vsa v slovenskem jeziku, ki pa daleč presega Zelenkovo žlobodro; za tedanji čas in kot prvi poskus, ki res zasluži to ime, se je Vodniku gramatična terminologija čudovito posrečila; ravnal se je pri kovanju terminov po slovnicah Meletija Smotrickega in Lomonosova, kateri sta mu bili vzor deloma tudi za razredbo tvarine. „In der Grammatik selbst,“ pravi Dobrowsky, „geht der Verfasser seinen eigenen Weg. Nach der Syntax wird in einer eigenen Abtheilung von der Bildung der Wörter gehandelt.“ — Posebno zanimiv je predgovor (ponatisnjen tudi v Wiesthalerjevi izdaji Vodnikovih Izbranih spisov). Sploh je jezik v tudi stvarno ne napačni pismenosti lehko umeven in razmerno gladek. Vodnikovih načel o goji in bogatenju slovenskega jezika se je zlasti živo poprijel Ravnikar; Vodnik je namreč v svojih spisih učil, da je ne samo preučevati narodno govorico in stare pisatelje,

ampak, kjer treba, zajemati tudi iz sorodnih slovanskih jezikov; po tem zadnjem načelu se razlikuje od Kopitarja, ki je bil gledé razvoja jezika z modroslovnega stališča drugih misli: slovničar mora samo konstatirati dejanje, ne pa predpisovati načel, ki jih do tedaj jezik ni poznal.

Slovnica Vincencija **Franula de Weissenthurn** je samo preloga teoretičnega dela Kopitarjeve slovnice na italijanščino; za praktične vadbe je ponatisnil Franul Linhartovega Matička ter priložil zaznamek besed in fraz, kar jih je v tej veseli igri, in to po vrsti nastopov. Slovnica je namenjena Italijanom.

Nemcem je za tisti čas dovolj pripravno slovnico spisal **Schmigoz** „Theoretisch-praktische windische Sprachlehre. Durch viele Uebungsstücke zum Uebersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen. Grätz 1812.“ Pisatelj je vplel tu pa tam tudi nekaj dialektičnih, t. j. štajerskih oblik, sicer pa je jezik njegove slovnice kolikor toliko kranjski, v čemer se živo loči od drugega štajerskega slovničarja, ki je nastopil za njim, Dainka. —

Skozi vse Kopitarjevo življenje se kakor rdeča nit vleče želja po ortografičnem (bolje grafičnem) reformatorju: njegova ideja je, da naj se bi pridržala latinska abeceda, za posebne slovenske glasove pa naj bi se posnela znamenja iz cirilice in se latinska abeceda spopolnila ž njimi tako, da bi za vsak enotni glas imeli tudi eno enotno črko; torej ideja, ki je že pred Kopitarjem navduševala Popoviča in Dobrowskega. Kopitarju sta sklenila spolniti željo Dainko in Metelko po svojih slovnicah, ki sta obé izdelani po načrtu Dobrowskega „Lehrgebäude der böhmischen Sprache 1809“.

Prvi je stopil s svojim delom med ljudi **Dainko.** V svojem „Lehrbuch der windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung für Deutsche, zur vollkommenen Kenntnis für Slowenen. Grätz 1824“ je preustrojil bohoričico po cirilici, t. j. izbral je za nekaj soglasnikov cirilskim podobna znamenja, samoglasnikom pa pridejal še *y*, katerega rabi za vzhšt. *ü*: vyra, vysta. Njegova slovnica je v dialektološkem oziru zelo interesantna; v nji nam je dozdaj še najbolje popisano narečje vzhodnega Štajerja, kakor se govori zlasti okoli Radgone in dalje proti jugu in vzhodu med ogrskimi Slovenci. Besed, ki si jih je Dainko izmislil sam, ni mnogo, in želeti bi bilo, da bi kedo, ki je v teh krajih rojen, preštudiral v tem oziru njegovo slovnico, katera je

za narečje vzhodnega Štajerja važno in bogato delo. Miklosich se je v svoji primerjajoči slovnici vedno primerno oziral na njo.

Še tesneje od Dainka se je na Dobrowskega „Lehrgebäude“ naslanjal **Fr. Metelko.** Njegova slovnica „Lehrgebäude der slowenischen Sprache“, izšla leta 1825., je v resnici učno poslopje, obsegajoče premnogo bistroumnih in finih opomenj. Poleg Kopitarjeve, ki je bolj važna po svojem kritičnem značaju, po podiranju izmišljotin, spada Metelkova med najboljše slovnice slovenskega jezika; tudi Metelko si je v obravnavanje izbral le čisti pristni narodni govor, ki ga skuša kolikor moči natančno fiksirati. On je zato sprejel nova znamenja (po cirilici) ne samo za soglasnike, ampak tudi samoglasnike, za katere je vpeljal tri nove črke: za tako zvani polglasnik in pa za široki *e* in *o*. Zastran natančno zaznamovanega izgovora šteje Baudouin de C. Metelkovo slovnico še danes za najboljšo vseh starejših slovanskih slovnic. Izvrstnost Metelkovega dela so vedno priznavali tudi nasprotniki njegove „žabice“, kakor so zvali metelčico. Za razvoj jezika je bila velikega vpliva zlasti po etimologičnem delu in sintaksi in pa po pridejanih in po vsej knjigi raztresenih pristno narodnih rekih in besedah. Znamenita je tudi po tu pa tam vtresenih dialektoloških opomnjah ter se odlikuje po jasni, umevni pisavi. Ž njo je Metelko gotovo prekosil vzor, češko slovnico Dobrowskega. Vsak filolog jo mora z velikim pridom rabiti še danes. — Poleg večje slovnice je izdal Metelko l. 1830. tudi posnetek iz nje za učitelje in učiteljske pomočnike; v tem posnetku pak se je držal reda in gramatične terminologije, predpisane za nemško slovnico po trivijalnih šolah.

Na Koroškem je eno leto prej v 6. izdaji vnovič poslal v svet Gutsmannovo slovnico **Jarnik,** ki si je pridobil za naš jezik mnogo zaslug kot leksikograf, zlasti s svojim Etimologikom, kjer nahajamo vprvič mnogo besed iz jezika koroških Slovencev. Za tedanji čas je to njegovo delo dovolj kritično in ima svojo ceno še danes. Nas pa zanima Jarnik bolj zato, ker imamo od njega prvi pravi dialektološki poskus — če se ne oziramo na slovnico Dainkovo — v njegovem sestavku: Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj (z uvodom i opazkami od St. Vraza). Natisnjen je ta spis v I. knjigi časopisa „Kolo. Članci za literaturu, umetnost i narodni život“ str. 41—57. V njem je že tedaj prav razločil in dobro označil trojno koroško narečje. Zanimive so pri spisu tudi opomnje St. Vraza,

v čegar pismih se tudi sicer nahaja marsikatera opomnja o naših narečjih.

Abecedna vojska, ki je najhuje divjala leta 1833., je zoper Dainkove in Metelkove novotarije v grafiki začela z odporom javno in še bolj zasebno. Z Dainkom zato niso mnogi bili zadovoljni, ker je nastavil svoje delo na popolnoma novi podlagi, vzhodnje-štajerskem narečju. Dobrot obeh slovnic v stvarnem gramatičnem oziru nasproti prejšnjim slovnicam pa ni mogel tajiti nihče. Bilo je torej treba sestaviti novo, kolikor moči praktično slovnico, kjer bi bila ohranjena stara grafika, toda porabljeno to, kar sta novega in dobrega, knjižnemu jeziku primernega podala razen Kopitarja in Šmigoca Dainko in Metelko.

To delo je po svoje opravil **Anton Jan. Murko** v svoji „Theoretisch-praktische slow. Sprachlehre für Deutsche nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten. Nebst einem Anhange der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben, und kurzer slowenischer Aufsätze zum Übersetzen ins Deutsche, Gratz 1832.“ Že iz naslova je razvidno, da je namen njegovi slovnici bil isti kakor Šmigočevi, katere se je v tem oziru kolikor toliko tudi držal. Vendar kaže, da je tudi sam pristavil nekaj svojih opomenj, dasi se ni oziral, kakor bi od njega — Štajerca — pričakovali, zelo na svoje narečje, v katerem je pisal Dainko in tega učenci, n. pr. Šerf; ožjih lokalizmov se je ogibal, kolikor mu je bilo kot Štajercu za tedanji čas mogoče. Omembe je vredno, da je Murko že v prvi izdaji priobčil za vzgled ne samo pristne slovenščine, ampak tudi izvirnosti in pesniške vrednosti, kakor tudi splošne razumljivosti dve Prešernovi pesmi (Slovo od mladosti in Povodnji mož), da bi pokazal, kako se dá in mora slovenščina pisati. V tem oziru torej ni imel slabega ukusa, pač pa, če pravi, da te dve pesmi jamčita za izbornost druge vsebine Kranjske Čbelice. Prešeren mu je bil zato nekoliko milostljiv sodnik: „er hat mich ja gelobt“.

Murkova slovnica si je zlasti na Štajerskem pridobila zaslug za spoznavanje slovenščine in širjenje slovenskega pismenega jezika. Murko je bil pač tudi glavni vzrok, da se pozneje Vrazu ni posrečilo, potegniti za seboj v ilirsko strujo vseh štajerskih Slovencev, ampak večinoma le ožje rojake iz radgonskega in ljutomerskega okraja. Murkova slovnica je doživela črez 11 let

drugo izdajo, takrat že v gajici, kateri sicer — kakor moremo soditi po ohranjenih poročilih — sprva ni bil ravno posebno naklonjen.

Vse dosedanje slovenske slovnice so bile pisane v nemškem ali italijanskem jeziku, razen Zelenka in Vodnika; 37 let po Vodnikovi je v slovenščini izdal novo slovnico v Gradcu dr. Jožef **Muršec** „Kratka slovenska slovnica za pervence“. Njena cena je za nas danes poglavitno v tem, da je vplel vanjo marsikako opomnjo o štajerskih narečjih. V historičnem oziru je važna za razvoj naše slovenske terminologije.

Leto 1848. je poleg novih struj v političnem oziru prineslo Slovencem tudi gramatičnih novosti, recimo rajši, novotarij. Vneti „Ilir“ in „Slavjan“ M. **Majar** je želel napraviti nov „vseslavjanski“ jezik: njegova ideja je bila, skovati iz raznih slovanskih jezikov mešanico, ki naj bi jo Slovani sprejeli za občevalni jezik; domišljal si je, da bodo mogočni slovanski narodi sprejeli njegovo izmišljetino ter nehali pisati v svojem jeziku — na ljubo malim slovanskim narodom kakor smo mi. Da vse početje, takozvana „druga ilirska doba“ ni imela in ni mogla imeti nobenega uspeha, je očividno in naravno. Narodi ne sprejemljejo skovanih jezikov, kvečemu se jim vsilijo res govorjeni jeziki. Pravega popolnega uspeha torej ni mogla imeti vsa težnja Majarja in tovarišev (Razlaga, Tomana, Raiča, Cafa itd.), vendar ne smemo dvojiti, da je iz njih delovanja marsikaj prišlo v knjižni naš jezik, česar v njem ni najti poprej; zató so za historično preiskovanje jezika važni tudi ti na sebi napačni poskusi teh sicer zelo rodoljubnih mož; mnogo besed in celo nekaj oblik si bomo mogli razložiti samo iz njih spisov, zlasti pa iz del, v katerih je Majar deloval za svojo idejo, rekel bi do svoje smrti, n. pr. iz „Pravil kako izobraževati ilirsko narečje in obče slovenski jezik. V Ljubljani 1848,“ dalje v „Slovnici, v Ljubljani 1850.,“ v „Uzajemni Slovnici, l. 1864.“ in v „Slavjanu“. Za historični razvoj knjižnega jezika so prva dela važna zato, ker so ona dala impulz, da se je ta in ona beseda in fraza spravila v dejansko rabo. Druge vrednosti ta dela nimajo za naš jezik, in to že po svoji tendenci, ker mu skušajo sleči in odtrgati v teku let in zgodovinskega razvoja dobljene značajne črte.

Ker se je l. 1848. pričela slovenščina poučevati tudi v šolah, je bilo treba primerne slovnice. Spisal jo je Blaž **Potočnik** in

izdal leta 1849. v Ljubljani; izdelana je po Metelku in Murku; vendar obsega marsikaj novega; v popravljeni izdaji je izšla l. 1858., obsegajoč na koncu glasoslovje po Miklošiču.

Hkratu s Potočnikom je izdal svojo slovnico tudi Franc **Malavašič** „Slovenska slovnica za prve slovenske šole v mestih in na deželi“. Kakor Potočnikova je tudi ta izdelana v naglici: „To delce je izdelk kratkiga časa; kar ima pičlivosti (= napačnosti), nej se blagovolno sili časa pripiše.“ Še manjše slovnice za ljudske šole ali slovnica à la „Hitri Slovenc“, kateri se slovenščine baje „hitro nauči in jo še hitreje pozabi“, smemo pač preskočiti, ker imajo samo bibliografično vrednost.

Ker je z l. 1848. slovenščina dobila vstop ne le v šole, ampak deloma tudi v urade, je sestavil **Navratil** nalašč za sodne uradnike majhno slovensko slovnico: „Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache, nebst einem praktischen Anhange enthaltend: mehrere Vorladungen von Zeugen und Angeschuldigten, Protokollköpfe, dann Fragen und Antworten, Urtheile u. s. in slovenischer und deutscher Sprache, endlich ein slow.-d. und d.-sl. Verzeichnis der Kunstausdrücke aus St.-P.-O. vorzüglich für Gerichtsbeamte. Laibach 1850.“ — Ta slovnica je pisana zelo jedrnato pa razumno. Važna je za zgodovino slovenske juridične terminologije; kaže nam že l. 1850. Navratila izbornega poznavatelja slovenskega glagola in sploh slovenskega jezika. Pozneje, l. 1856., je izdal eno najboljših monografij o slovanskem glagolu sploh „Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes“, delo, ki je našlo še 40 let pozneje pohvalo med primerjajočimi jezikoslovci (Delbrück, Hering v Indog. Forschungen) pohvalo, katero zaslužijo v polni meri tudi drugi slovniški spisi tega ponižnega moža, raztreseni po Novicah, Glasniku, Kresu, Dom in Svetu, ki so temu avtodidaktu na veliko čast. Kar pri Navratilu posebno dobro de, to je njegovo trezno mišljenje, njegov čisti jezik, po katerem se odlikuje od vseh pisateljev svoje dobe, in kar je še bolj čudno, ta Beli Kranjec ni nikdar mešal slovenščine s hrvaščino, da, on je pravo stavo slovenskih enklitik najprvi pokazal in jo kolikor toliko držal nasproti drugemu samouku, Cigaletu, kateri se mu gledé naziranja o historičnem razvoju jezika ne more niti od daleč primerjati. Navratil bi sploh zaslužil, da se njegovo delovanje ravno v jezikovem oziru spodobno oceni. Ni bil sicer ropotav in vroč kakor Levstik; toda v slovničnem oziru, gledé slovenskega svojstva njegov jezik ni bil slabši,

ampak morda boljši od Levstikovega. Njegovi spisi žalibog obravnavajo stvari, ki jih velika masa ne bere, in so malo prebavne po različnih opomnjah in vmesnih klicih, klicajih in ušescih, kjer bi jih ne pričakovali; vsako nenavadno besedo vtika pisatelj v ušesca, da jo s tem oznameni kot tako, in zlasti to moti in dela njegov zlog neprijeten, dasi so stavki tako sezidani, da jih ni zlepa najti enakih.

Tudi **Anton Janežič** je leta 1849. nastopil s slovensko slovnico za Nemce, vrejeno po Ahnovi znani metodi za učenje tujih jezikov. Ta knjiga je bila večkrat predelana, v gramatičnem oziru je sicer nekoliko nedosledna, sicer pa praktična. V četrti izdaji je izšla l. 1860. — Važnejša za Slovence je bila Janežičeva „Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence“, v Celovcu 1854. leta. Sestavljena je po najboljših dotedanjih delih in namenjena zlasti učencem srednjih šol, po katerih je ravno imela za razvoj našega jezika v zadnjih letih velik vpliv. — Prvo izdajo sta v rokopisu pregledala in popravila Metelko in Miklošič. Izšla je, dokler je Janežič živel, mnogo popravljena in predrugačena po raznih šolnikih, še štirikrat; po Janežičevi smrti je izšla še peta izdaja (1875); l. 1889. pa jo je predelal na slabše Sket, ki je izpustil marsikaj značajnega, oziroma žrtvoval to takozvanemu oziru na šolo; n. pr. *-l*-anje (delal). Najbolje je razvideti Janežičeve nazore iz tretje in četrte izdaje (1864, 1869).

Da je Janežičeva slovnica tako obveljala, za to je več vzrokov: Med zunanje bi štel to, da je ta slovnica nekako občno narodni izdelek, ker so ga pomagali sestavljati Slovenci iz mnogih krajev, ki so Janežiču priobčevali jezikoslovne doneske, dialektične in druge učene opomnje, ki jih je znal Janežič v knjigi primerno porabiti; saj so takrat bili skoraj vsi pisatelji v neki meri tudi jezikoslovci. Dalje je obseg jezikoslovnih oblik v Janežičevi slovnici tak, da se sme reči, da je res „slovenska slovnica“, ki kaže tudi oblike, katerih knjižni jezik sicer ni sprejel. Janežič se je postavil v slovnici na nekoliko širše stališče kakor na pr. Metelko ali drugi slovničarji, ki so obravnavali narečje dotične dežele ali celo le rojstvene okolice. Druga prednost njegove slovnice je v bogastvu izbranih primerov, vzetih iz živega narodnega jezika in boljših pisateljev. To daje slovnici nekako živost in zvezo z živim jezikom narodovim. Ta živost dela slovnične nauke mladini ne samo lože prebavljive, ampak celo vab-

ljive in zanimive. Hkratu je shranjen v njih velik narodni zaklad, mnogo slovenskih prislovic in rekov; v tem se je pokazal Janežič po moji misli dobrega slovenskega pedagoga in učitelja.

Največ je za znanstveno preiskavo našega jezika storil seveda **Fr. Miklošič,** ki se je od 1. zvezka svoje primerjajoče slovnice v skoraj vsakem svojem spisu primerno oziral na svojo materinjščino in je ravno s tem širil znanje našega jezika med drugimi narodi ter jih napeljeval v njega preučevanje. Kopitarjev učenec, je krepko branil njegovo, nekoliko sicer predrugačeno mnenje o razmerju naše slovenščine do starega cerkvenega jezika. Kopitarju je bila stara slovenščina mati nove slovenščine — in to misel nahajamo tudi še v 1. zvezku Miklošičeve primerjajoče slovnice; ta je pozneje Kopitarjevo mnenje predrugačil v toliko, da je štel staroslovenščino za najbližjo sestro novi slovenščini; že v prvi dobi je svoji materinjščini nadel nazivalo „nova slovenščina", ki je je ohranil, tudi ko je spremenil mnenje o nje sorodnosti. Po Miklošičevih delih je raztreseno povsod obilo opomenj o našem jeziku, zlasti v primerjavo z drugimi slovanskimi jeziki. Miklošič s svojo občno priznano znamenitostjo je zlasti pripomogel, da se je slovenski knjižni jezik razvijal samostojno, ker se je uprl ilirizmu in to tako v obliki, kakor jo je zahteval Vraz, kakor tudi v obliki ilirizma Razlagovega in Majarjevega vseslavjanstva, pišoč: „doch die Leutchen haben wichtigeres zu thun: Sie (Trstenjak, Hicinger, Požencan) grübeln über die Urgeschichte der Slovenen, von der wir nichts wissen können, und bedenken nicht, dass wir von jener Geschichte unseres Volkes nichts wissen, von der wir was wissen könnten; unbekannt mit den Elementen der Sprachphilosophie entwerfen sie die Grundzüge zu einer allgemein slavischen Literatursprache und bedenken nicht, dass wir jene Sprache, die uns Gott gegeben, nur halb kennen. Wir wissen zwar, dass wir kein Recht haben, einem Schriftsteller Aufgaben zu stellen; wir können nur prüfen, was er zu bieten für gut findet; wir wissen aber ebenso gut, dass, wer sich gewisse Aufgaben stellt, ebenso gut thäte, er stellte sich gar keine." (Slav. Bibl. II. 170.)

Po plodovitem znanstvenem delovanju Kopitarjevem in Miklošičevem, kakor tudi po ugodnem razvoju slovanskega jezikoslovstva pri drugih Slovanih in tudi doma se je kmalu pokazala potrebnost, slovenski jezik preučevati v podrobnostih, v zgodovini posameznih slovničnih vprašanj, v na-

rečjih. Maloštevilnost Slovencev in pomanjkljivost materijalnih vzgojevalnih sredstev, dalje pomanjkljivost višjega narodnega učenega učilišča in ozki politični položaj narodov — to vse ni moglo posebno pospeševati razvoja učene literature. Vendar je zabeležiti marsikaj dobrega. Imenoval sem že Navratilovo razpravo o glagolu slovenskem in slovanskem. Manj znamenit ko Navratil je Cigale, ki je po Novicah in Glasniku objavil mnogo opomenj, važnih bolj za praktično pisavo. On ni toliko preučeval jezika znanstveno, ampak ga je spravljal bolj v praktična pravila; njegov jezik je najlepši v času okoli 1870. leta; pozneje je mož opešal in jel hrvatiti. V ta čas spada tudi delovanje p. Ladislava Hrovata, ki je objavil v Glasniku, Novicah in gimn. programih pa v Ljublj. Zvonu mnogotero dobro zrno zlasti o sintaktičnih vprašanjih. J. Šólar je objavil v programu goriške gimnazije l. 1859. še dandanes zanimivo razpravo „Über Tempora u. Modi im Slovenischen“, zlasti jo je priporočati predavateljem klasične filologije zastran praktičnih migljajev, kako sloveniti neke čase in načine starih klasičnih jezikov. Tudi jurist Svetec je deloval na jezikoslovnem polju v Novicah in Glasniku; on je prvi sprožil pri nas prašanje o naglasu in povedal zdrave misli tudi o našem parlamentarnem jeziku. O naglasu je pisal tudi Sebastijan Žepič.

Fr. Levstikovo delovanje je za razvoj našega knjižnega jezika zelo pomenljivo. Njegov vpliv je nekaj dobrodejen, na drugi strani pa kvaren: on je tisti mož, ki je po Vodniku, Ravnikarju in drugih starejših pisateljih — vedno in vedno zahteval, da se nam je v pisavi, zlasti v sintaktičnem oziru ravnati po jeziku priprostega naroda — načelo, katero je v vsakem oziru zlata vredno. Storil je to zlasti s svojim spisom „Napake slovenskega pisanja“, ki je temelj novejši slovenski prozi, pa obsega vendar tudi nekaj neresnic, čemur se seveda ni čuditi, ker tudi Levstik ni mogel vseh posebnosti posneti iz narodove govorice; to velja zlasti glede stave nekih besed v stavku. Še bolj kakor z navedenim spisom je koristil s Krpanom in s „Potovanjem iz Litije do Čateža“, v katerih je takó rekoč nauke spisa „Napake slovenskega pisanja“ pokazal v praksi, kar seveda bolj vleče kakor slovniško modrovanje. Te velike zasluge ne bo Levstiku nihče nikoli odrekal: on nam je prvi še le pokazal, kako je besede staviti; žalibog ni v tem oziru stopil še bolj odločno na slovensko stališče; prvi pa je praktično učil, kako mora slovenski pisatelj

delati in vezati stavke. Tudi v etimologiji je pokazal vir marsikateri dotedaj temni besedi; kajpada gre tupatam predaleč, včasi tudi njega, kakor Trstenjaka, zapelje rodoljubje, vendar se nahajajo v njegovih spisih tudi prav lepe etimologije, zlasti v Erjavčevi potni torbi, katero je razlagal z etimološkega stališča. — Kvaren je Levstikov vpliv bil po njegovi maniji za novimi oblikami. Komaj je steknil kje kako staro obliko, že je mislil, da jo mora iznova obuditi v življenje in večkrat jo je čez nekaj let zopet vrgel v stran. Kakor gledé oblik, je po nepotrebnem zatiral že udomačene stare besede, kakor hitro je zasačil kje kako, ki se mu je zdela bolj starega, bolj slovanskega lica. V tem ga je zlasti posnemal tudi Žvab, gledé oblik pa so drli za njim zlasti mladi pisatelji, sploh mladina. Popolnoma po pravici mu je torej zapel Stritar: „Gospód, despót slovenskega jezika! Pred nami ti, za tábo mi korákamo; Po ternji, čez kertíne pót pretákamo, Prešírnega nam bog je dal vodníka. Porednost tvoja z nami je velika: Zdaj skočiš brez potrebe, mi vsi skákamo, Ko se ti ljubi, sedeš — zopet čakamo; Pokorščina ovčíc te silno mika. Od truda in od žeje skoraj sahnemo, Kakor pod kapom pot nam s čela kapa: Postój en čas, da malo se oddàhnemo! Čestiti družbi vsej uhaja sapa. Počakaj, da si gerlo malo splahnemo — Jaz s težka še dohajam — Haderlapa!“ — Levstikove novotarije se vendar večinoma niso mogle ukoreniniti; to je glede mlajšega zaroda zasluga zlasti Stritarjeva, ki se jih je v „Zvonu“ kolikor toliko branil; n. pr. ljudíj, *kedo* (nam. *gdo* ali starega *kdo*), *bralec* (nam. *bravec*). Sicer pak Levstikova slovnica „Slovenische Sprache nach ihren Redeteilen“, izdana l. 1866. in spisana v štirih tednih, ni brez mnogih finih opomenj, ki nam kažejo bistroumnega opazovavca. Toda za zgodovinski razoj jezika Levstik ni imel razuma; knjižni jezik pa vendar ne more biti danes tak, jutri tak, izpreminjati ga smejo po svojem knjižnem vplivu polagoma samo veliki pisatelji (in ker teh zdaj nimamo, se je jezik nekoliko umiril).

Da Levstikove novotarije niso našle med starejšimi pisatelji ugodnih tal, to je najbolj zasluga Janežičeve slovnice in pa Marnovega Jezičnika, ki je prvih osem let prinašal pogovore o slovenskem pisanju ter razpravljal vsa preporna pisanja in se zlasti postavil po robu Krušicu, t. j. Levstiku.

Štajerski filologi Noviške dobe se niso mnogo bavili s slovnico: Trstenjak je iskal sledove praslovanstva po srednji Evropi in stikal za ostanki mitologije; njegove etimologije in sploh vse

njegovo jezikoslovno delovanje je ponesrečeno, vendar spisi niso brez vrednosti, ker vtegnejo mislečega filologa spraviti na pravi pot; seveda je povsod treba silne opreznosti. Caf je za svoj čas srečen etimolog in njegova slovarska in etimološka dela bi zaslužila, da bi se na kratko ekscerpirala in priobčila, ako so se še ohranila. Spisaval je tudi slovnico; toda izšlo je v „staroslovanskem jeziku“ v Razlagovi Zori II. zv. samo poglavje o glagolih, ki so razdeljeni v 9 razredov. Božidar Raić, kakor Trstenjak in Caf sprva Ilir Vrazove struje, pozneje Ilir Razlagove vrste, je sicer sčasoma nekoliko opustil „mešanico ilirsko“, popolnoma pa se je ni iznebil nikoli: njegov jezik je ostal vedno neka čudna mešanica, na katero je zlasti vplivalo narečje ogrskih Slovencev, katero je tudi popisal.

Odličen, res znanstveni jezikoslovec te dobe je bil **Valjavec**, učenec Miklošičev. Ne samo odličen zbiravec narodnega blaga, prvi naš folklorist, je zgodaj že pokazal poleg pesniške nadarjenosti tudi talent za znanstveno preučevanje slovenskega jezika, priobčivši v programu Varaždinske gimnazije l. 1858. popis domačega narečja: „Proben des Slovenischen, wie es um Predvor in Oberkrain gesprochen wird. Ein Beitrag zur slavischen Dialectenkunde“, v katerem je podal slovnico tega narečja in osem narodnih pesmi v narečju. Največ zaslug, kakor rečeno, si je pridobil z vestnim zapisovanjem folklorističnega materijala; nekaj ga je izdal v Narodnih pripovedkah že leta 1858., drugo pa po Glasniku, Novicah, Zori, Vestniku in v programu Varaždinske gimnazije l. 1874. Prava priložnost za znanstveno delovanje se mu je ponudila, ko se je l. 1876. preselil iz Varaždina v Zagreb, kjer je našel pravo polje pri jugoslovanski akademiji. Spisal je sicer že malo prej razpravo o komparativu v slovenščini, kmalu potem razpravo o imperfektu. Dve leti pozneje je začel poleg mnogih drugih študij, od katerih se tiče slovenščine razprava „Kako je rabila riječca »*črez*« (novoj) slovenskoj knjigi do prije 50 godina“, priobčevati svojo veliko študijo o slovenskem naglasu: „Prinos k naglasu u (novo) slovenskom jeziku,“ ki je tiskana v 26 knjigah Rada od l. 1878. do l. 1895. ter obsega nad 1900 strani ali do 120 tiskanih pol.

V teh študijah je obdelan akcent samostavnikov, glagolov, zaimkov, števnikov. O vsakem besednem razpolu ne preiskuje samo, kak naglas ima v normalni obliki (v nominativu, v sedanjiku), ampak tudi, kako se jim naglas menjava. Pri tem se

ozira na vse ozemlje slov. jezika, na vsa glavna narečja, ki jih on zove kranjščina, ogrska slovenščina in kajkavščina. S tem hoče on objeti ne samo vsa tri glavna narečja sedanjosti, ampak tudi prošlosti. V ta namen jemlje izglede ne samo iz živega narodnega jezika, ampak tudi iz knjig od 16. stoletja dalje. Kako veliko in težko nalogo si je Valjavec postavil, razvidimo najbolje, če pomislimo, kako je jezik, ki ga obsegajo njegove študije, dialektično naravnost razkosan in kako nezanesljivo se beleži akcent v knjigah. Gotovo bi bil Valjavec bolje storil, da bi bil po močeh pokazal samo akcent tistih predelov tega jezikovnega ozemlja, katero je sam dobro poznal, in to akcent vsakega predela posebe. Bil bi mogel povedati tudi to, kaj se da o naglasu sklepati iz spisov vsakega posameznega pisatelja za tisti govor, v katerem je ta pisal; toda to bi bil moral storiti za vsakega pisatelja ali za posamezne skupine pisateljev posebe. Seveda ni pozabiti, da mu tedaj, ko je začel pisati, še ni bila gotova in jasna osnova vsega dela in so se študije o akcentu zoper njegovo voljo preveč raztegnile; zato je proti koncu opaziti neko podvizanje, ki izvira iz želje, da stvar že vendar enkrat dokonča. Navzlic temu ostanejo te študije dragocene, res znamenit prinos in očiten dokaz Valjavčeve izredne marljivosti in vztrajnosti. Prav po pravici pravi o njih Škrabec, da so delo, kakoršnega nima noben drugi slovanski jezik in morda ne noben jezik na svetu. Te študije so tudi imeniten prispevek k slovenskemu slovarju, ker citira v njih posamezne besede iz pisateljev v polnem kontekstu. Posledke svojih razprav je posnel Valjavec naposled v razpravi, tiskani že po njegovi smrti v 132. knjigi Rada pod naslovom „Glavne točke o naglasu književne slovenščine“. V nji hoče pokazati zvezo slovenskega akcenta s praslovanskim, katerega skuša rekonstruirati iz štokavskega, čakavskega in ruskega. To je najboljša izmed njegovih razprav; v njej je razložen rezultat njegovih študij in položen je solïden temelj nadaljnemu preiskavanju. Mimo teh študij si je Valjavec pridobil zaslug za naš jezik tudi z izdajo pridig v ogrski slovenščini po rokopisih iz začetka tega stoletja in z manjšimi članki v Letopisu, Glasniku, Ljubljanskem Zvonu, Kresu, Književniku, Novicah in v Archivu f. slav. Phil.

Tudi Josip **Šuman** si je pridobil za slovensko jezikoslovje in slovnico zaslug in sicer s tem, da je poskusil v svoji večji slovnici, izdani l. 1882. po Miklošičevi primerjalni, rezultate gramatičnih preiskav, kakor se nam kažejo v spisih Miklošičevih,

priobčiti in razširiti v slovenskem razumništvu, v manjši slovnici, izdani l. 1884., jih uporabiti za srednje šole. Zadnje, jako težavna naloga, se mu prč ni gosrečilo, kar je tudi razvidno iz praktičnega neuspeha te slovnice, ki se ni več iznova ponatisnila. Vendar obsegata obe izdaji, zlasti veča, mnogo dobrih opazk, ki kažejo, da Šuman ni Miklošiča naravnost izpisaval, ampak ga z razsodkom uporabljal in kjer se mu je potrebno zdelo, tudi drugači vravnal. Manjša, šolska slovnica je zlasti zanimiva tudi zato, ker je Šuman skušal v nji prvi vpeljati vsaj v paradigmata popolnoma naglašene zglede ter pokazati, kako se naglas menjava po sklonih in časih, kar je seveda z ozirom na mnogoličnost naglaševanja jako težavno; toda ta prvi poskus je kolikor toliko srečen. — Od Šumana imamo tudi še nekaj drugih jezikoslovnih sestavkov, ki pa so manjše važnosti; najboljša je njegova razprava „Die Wurzel spar im Slavischen und in den verwandten Sprachen. Wien 1875“ (Progr. akad. gimn.). On je prvi skušal pri nas razširiti posledke preiskav Johannesa Schmidta o sorodnosti indoevropskih narodov, tako zvano valovno teorijo (Wellentheorie), katero je Schmidt vspostavil zlasti na podlagi slovanskih jezikov.

Gregor **Krek** je pisal v Glasniku nekaj jezikoslovnih sestavkov; v programu dež. realke graške in posebej je l. 1866. izdal spis „Über die nominale Flexion des Adjectivs im Alt- und Neuslovenischen“ in je objavil v I. letniku Kresa „Celovški rokopis“ z njega gramatično oceno.

Preznamenit, za zgodovinski razvoj našega jezika zelo zaslužen jezikoslovec je frančiškanski pater **Stanislav** (Anton) **Škrabec**, rojen l. 1844. v Hrvači v Ribniški dolini.*) Leta 1870. je priobčil prvo svojo znamenito razpravo „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika“ v programu Novomeške gimnazije. Vkljub izvrstni vsebini je ostala ta razprava bolj ali manj neopažena; slovensko razumništvo je imel takrat vklenjeno Levstik; samo Miklošič in Valjavec sta jo vedela dostojno ceniti že takrat. V nji je skušal Škrabec na zgodovinski podstavi določiti slovensko izreko, naloga, katero je potem nadaljeval in se k nji vračal vedno in vedno. Hotel je to tvarino in druge sorodne stvari obravnavati tudi v Letopisu Matice Slovenske in je rokopis ponudil Bleiweisu; toda odboru so bile Trstenjakove fantastične kombi-

*) Umrl 6. 10. 1918. (Nekrolog, dr. A. Breznik, Časop. za slov. jez. knj. in zgod. I. 1919, 218—226.) *Op. izd.*

nacije več vredne, kakor trezni, dobro premišljeni, na znanstveni podlagi osnovani nazori in najdbe Škrabčeve; Matica spisa ni sprejela, češ, da je že dovolj storila za jezikoslovje. Raztresene je jel potem Škrabec objavljati dele tega spisa na platnicah dve leti pozneje se začenjajočega lista „Cvetje z vertov sv. Frančiška“, odkoder je bil samo enkrat pribežal v Archiv für slav. Philol. XIV. zv. v spisu „Ueber einige schwierigere Fragen der slovenischen Sprache“, enkrat pa že prej v „Kres“ v spisu „Prešeren“, ki pa je tudi moral skoraj leto dni čakati, da je zagledal svet, vtem ko je urednik druge manj vredne stvari priobčil takoj. Vsled tega se je mož omejil na troje strani svojih platnic, kjer je mesec za mesecem objavljal plodove svojega duha. Dosegle so dozdaj te platnice že okoli 1000 strani, od katerih je gotovo 700 odmerjenih slovenski slovnici.

Glavno pozornost obrača Škrabec na glasoslovje slovenskega jezika; toda ne samo z zgodovinskega stališča, ampak on želi tudi, da bi se posledki njegovih preiskav praktično zopet spravili v rabo. V tem oziru gre (kakor Levstik) predaleč tudi on (prim. pisavo Pavljanski, realjen, ki se tudi zgodovinski ne dá dokazati). V glavnih stvareh pa se kaže povsod ne samo zeló treznega, ampak tudi zelo bistroumnega preiskovavca, da zasluži res občudovanje. — Toda njegove opomnje se ne omejujejo na glasoslovje, povsod so raztresene opazke tudi o morfologiji in debloslovju in pa o sintaksi slovenskega jezika. Tudi kjer prestopi slovensko mejo in stopi v slovanščino, vidimo, da je povsod doma in ga smemo po vsi pravici imenovati med prvimi filologi. Platnice „Cvetja z vertov sv. Frančiška“ bodo ostale še dolgo časa zakladnica slovenske filologije, v njih bo še tudi marsikateri bodoči filolog iskal poduka o domačem jeziku. — V jezikovnem oziru pa za filologa niso zanimive samo platnice, ampak tudi jezik tega pobožnemu ljudstvu namenjenega lista sploh; saj je Škrabec tako rekoč pisal ves list. On preliva in predelava vsak spis v lepo slovenščino, kakoršne ne beremo vsak dan niti v naših leposlovnih listih, ki bi se ravno v oziru jezikovne lepote mnogo mogli naučiti iz Cvetja. Neslani dovtipi ne bodo tega dejstva spravili s sveta.

Spisi, ki se tičejo slovenske slovnice, so premnogi. Kot važnejše omenjam te-le: O naglaševanju velevnega naklona v slovenščini I. 3, 4. O besedah z dvema povdarjenima zlogoma I. 5—6. Nekoliko o hijatu v naši poeziji I. 8. O naglasnih in

drugih diakritičnih znamenjih v znanstveni pisavi naše slovenščine I. 9—12. — II. Jambi in troheji v naši poeziji 1, 2. Obedъn 3, 4. — Gdo, kъdo, kъteri 5. Kakъr 6, 7. Nekoliko o svojilnih zaimkih 8—12; III. O imenu Jerdrut. V istem letniku so zelo podučni „Popravki in dostavki“ o zaimkih obedъn, njihъn, njihov in še drugih; o pisavi *v* in *u* v kompozicijah, o pisavi *sonce* in o izrekanju ł-a; o besedi *prešuštvo*, kakor tudi o načelu „piši kakor govoriš“; o besedah tjulenj, jablan, mrož; o izgovarjanju samoglasnika *o*. V IV. letniku kaže, kako bi se dala znanstveno pisati slovenščina z znamenji, ki jih ima vsaka slov. tiskarnica; ta ideja Škrabčeva je pač morda najnesrečniša. Tamkaj govori potem o polglasu (7), o izpadu *i*-ja v nedoločniku in v sredi besed (8—11), o prilogih, ki se rabijo v zvezi s samostavnikom kot jukstakompozitum, ki nam nadomešča „kompositum“ nemškega jezika: cerkveni ključ, glavni del (11—12), in o določeni obliki prilogov 12. V petem govori obširno o izrekanju slovenščine (2—12); v VI. Nekoliko o naših dolgih naglasih 8; o nekterih ozirnih zaimkih (10), o „kir“ in „keri“ 11; v VII. podaje Prinesek k nauku o časih v naši slovenščini (2) in piše Nekaj o končnicah naše sestavljene sklanje (6—7), o kaj, ka, kъ in kajti (8—9), o prehajanju skupine čьsk, čk v sk, šk in *j*-ja v g (10—11). V VIII. letniku govori besedah prešeren, Jernej, vnovič o pisavi kakor, kaker, o poduk — pouk, o *i*-ju v dativu moških in srednjih samostavnikov in vnovič o prefiksu *u*-v ter izgovoru *l*-a. Letnik IX. obsega lepo analizo malo poznane knjižice Cusanijeve „Christianus moribundus“, ki je zelo podučna in lep prispevek k historični gramatiki. Nastopnega leta je v razpravi „Napake v izreki in naglaševanju naše knjižne slovenščine“ razpravljal med drugim o pisavi mesec — mesca (za meseca), o imenih na *šek*, o prijatel — prijatelj in sploh o *e*-ju kot zastopniku polglasnika. Tam našteva vse besede, o katerih ni vsakemu takoj razvidno, kedaj je *e* obravnavati kot *e*, kedaj kot polglasnik, in kedaj je za tega pisati *a*, kedaj *e*; dalje govori o napakah pri kratkem *ě*, kar nadaljuje tudi v nastopnem letniku, toda ne da bi bil stvar dokončal ni tedaj ni pozneje. V XI. letniku razpravlja tudi vprašanje o futuru z *bom*, katero je krstil bomkanje. Z letnikom XII. je začel priobčevati „Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo“, kjer je obravnal „glasoslovje“. Ta spis je bil namenjen za nameravano Lendovšekovo slovnico, katero je pod vodstvom Oblakovim nameravalo spisati več jezikoslovcev. Spis je podlaga

historični slovnici našega jezika. Nadaljeval je to snov gledé deklinacije v spisu o Valjavčevem prinosu k naglasu u (novo)-slovenskom jeziku. Pisal je v XV. letniku vnovič in zelo obširno o futuru v slov., o gnomičnem aor. in drugih časih proti Lamurskemu (Trnovcu) in proti Hostniku; ta zelo podučna polemika se vleče v XVII. letnik, v katerem je začel pobijati nasprotnike Levčevega pravopisa (Perušeka in Ilešiča). Ta polemika še ni končana; pod naslovom kritike o novi izdaji Janežičeve slovnice se vleče še dalje. Iz teh polemik razvidimo še posebno Škrabčevo kritično nadarjenost, njegov bister duh in tudi njegov ribniški humor. Škoda, da so vsi ti spisi izešli na platnicah lista, ki je slovenskemu razumništvu le malo pristopen.*) Škrabec uživa vsled svojih razprav spoštovanje prvih slavistov: Jagiča, Baudouina de Courtenay, Gebauerja, Leskiena in drugih.

V **novejšem času** smo dobili prispevkov tudi od mnogih drugih pisateljev: Odlična je Levčeva monografija v programu ljublj. realke l. 1878.: Die Sprache in Trubers Matthaeus', kateri pa se poznajo sledovi Levstikove roke; menj se je posrečila Antonu Raiću monografija o jeziku Stapletona, t. j. prelogi evangelijev, ki sloni večinoma na prelogi Dalmatinovi (progr. ljublj. realke 1888 in 1889); isti Raič je tudi gramatično analiziral jezik Petretićev v Letopisu 1887. O Ravnikarjevem jeziku v Zgodbah sv. pisma je pisal v progr. novomeške gimnazije 1889 Bežek. Wiesthaler je obdelal starejši pastirski list slovenski (v Letopisu 1883), Zavadlal pa je podal natančno gramatično analizo jezika v M. Kastelca Buquizah Roshenkranza (Celje 1891). Janko Pajk, Vrhovec, Radič, Slekovec, Koblar, Mantuani, Simonič in drugi so objavili manjše jezikovne spomenike, kakor so obrazci priseg in enake stvari.

Matija Murko je obogatil našo gramatično literaturo z odlično razpravo „Enklitike v slovenščini" (Letopis 1891 in 1892), ki obsega premnogo dobrega zrnja, katero je mučno zbrano iz raznih tiskovin. Od drugih Murkovih spisov se tiče slovenske slovnice sestavek v Archivu: „Zur Erklärung einiger grammatischen Formen im Neuslov." (XIV. 468), kjer se govori o dat. in loc. sg. fem. gen. zaimka jь (nji — njej, zoper Murkovo razlago se je oglasil Oblak); dalje razpravlja Murko, kako je razlagati tako zvani epentetični *n* v slovenščini in v drugih slovanskih jezikih,

*) Zdaj izdaja izbrane Škrabčeve spise Leonova družba; urejuje jih dr. Anton Breznik. *Op. izd.*

o genetivu dualis, o pronominalni obliki kot privesku in o okrajšanih oblikah glagola bądą v slov. jezikih in o nekih tujkah v slovenščini.

Perušek je v programu Novomeške gimnazije l. 1890. napisal lepo razpravo „Zloženke v slovenščini“, v kateri pa je v mnogem oziru šel predaleč in kjer je zlasti napačna trditev o rabi sklonov jukstakompositov za subjektivni genitiv in za prepozicijonalne izraze. — Pintar je podal nekaj prispevkov k slovenskemu debloslovju in etimologiji v Ljublj. Zvonu in v Letopisu leta 1895., Zborniku Sl. M., Izvestjih Muz. dr., Carnioli in v Archivu. — Lekše je pred leti pisal v prvih letnikih „Dom in Sveta“ dobre opomnje o izrekanju slovenščine (večinoma po Škrabcu) in o različnih besedah in rekih ter je nekaj dobrih razlag pristavil tudi Barletovemu spisu „Iz narodne zakladnice“ v Letopisu 1893.

Za dialektologijo so v novejšem času objavili izmed domačinov nekaj prispevkov ti le: Klodič za narečje beneških Slovencev v Sreznevskega knjigi Фріюльскіе Славяне l. 1878., ki je izšla kot ponatisek iz Сборника русскаго языка и славяновѣдѣнія Акад. Наукъ zv. XXI., že prej je pa Žolgar seveda precej površno popisal v programu gimnazije kranjske l. 1872. „Različnosti v slovenskem ljudskem jeziku“, Zakrajšek pa v Glasniku XII. (1866) „Slovensko podnarečje na Primorskem“. Koroško narečje, kakor se govori v Rožni dolini, torej osrednje koroško narečje, je dobro popisal Scheinigg v monografiji v Kresu I. in II. leta ter skušal znanstveno razjasniti v tem narečju navadno vokalno harmonijo v programu celovške gimnazije l. 1882 (Die Assimilation im Rosenthaler Dialect); nekaj malega je o koroškem narečju povedanega tudi v Pečnikovi slovnici Lehrbuch der slov. Sprache für den Selbstunterricht. Wien 1890, kar pa se ne more vpoštevati za znanstveno raziskavo. Kraško narečje sem skušal popisati jaz.

Največ je na dialektološkem polju v novejšem času storil Vatroslav **Oblak.** Slovenski jezik je zanimal Oblaka od začetka njegovih slavističnih študij do smrti. Pokazal je to jasno že s svojim prvim javnim nastopom l. 1887., z recenzijami v Ljublj. Zvonu in Archivu, dalje z manjšimi razpravami in večimi monografijami. Že gimn. dijak je začel zbirati snov za svoje veliko delo „Zur Geschichte der nominalen Deklination im Slovenischen“, ki je izšla v Archivu od XI.—XIII. zvezka. Kar posebno odlikuje

Oblakove spise, je to, da se ozira v njih, kolikor moči na vsa slovenska narečja. Da bi si pridobil za to potrebnih dat, je pisal na vse strani, izpraševal vse znance in mnogo tudi potoval po slovenski domovini. Posebej je študiral koroška narečja, zlasti ziljsko in junsko in narečje prekmursko. Šel je tudi na Vipavsko, da bi tam študiral dialekt, v katerem je pisal Janez Svetokriški. Spisi Oblakovi, ki so važni za slovensko slovnico, so natisnjeni večinoma v Letopisu Slovenske Matice: Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stol. (l. 1887.), tam je priobčenih in jezikoslovno razloženih 16 slovenskih priseg iz dunajske vseučiliške knjižnice (objavil jih je bil že l. 1884. Simonič in kakor se mi zdi, bolje od Oblaka), dalje slovenska prestava štaj. gorskega zakona iz l. 1644. (v licejski knjižnici ljublj.) in slovenski dolžni list iz l. 1630. L. 1889. je priobčil in gramatično analiziral starejše slovenske tekste: to je očitno spoved ljubljansko, prelogo gorskega zakona iz dolskega arhiva in rokopis vinogr. zakona iz l. 1683. L. 1890. je objavil Doneske k historični slovenski dialektologiji in obravnaval z jezikoslovnega stališča Skalarjev rokopis iz l. 1643., naslednjega leta je pod istim naslovom objavil in analiziral Sommaripov slovar, pa ne popolnoma prikladno, dalje naznanilo briksenskih škofov do podložnikov bleškega okraja iz l. 1642., in je v dodatku obravnaval s kulturnozgodovinskega in deloma slovanskega stališča Trubarjev Katekizem z dvema izlagama iz l. 1575.; temu spisu — v prvem delu precej pomanjkljivemu, je naslednjega leta dodal nekaj popravkov in dostavkov. L. 1894. je preiskoval slovenski prevod v Spangenbergovi postili, l. 1895. pa je pisal nekaj manjših drobnosti iz starejše slovenske književnosti.

Po teh spisih je raztreseno mnogo gradiva za historično slov. slovnico, kolikor je ni že obdelal v zgoraj imenovanem glavnem delu „Zur Geschichte der nominalen Declination“, izišlem v Archivu, kamor je pisal tudi zelo važne kritike, n. pr. o mojem popisu kraškega narečja, X. o Raičevi razpravi o Stapletonu, XI. o raznih slov. razpravah, tičočih se slovenske slovnice, ki sem jih že prej omenil in katere so spisali Bežek, Valjavec, Škrabec, Lekše, o slovnici Šumanovi in Sketovi, o Zavadlalovi razpravi XIV., o Trtnikovi (o jeziku Prešernovem), o Rožičevem kajkavskem dialektu v Prigorju. Vrhu tega spadajo sem razprave: Einige Neubildungen der Conjugation XIII., potem Das älteste datierte slovenische Sprachdenkmal; opazke o Škrabčevi razpravi „Über einige

schwierigere Fragen der slovenischen Laut- und Formenlehre (XIV.), Dat. und loc. sgl. njej — nji (XV.), Die Halbvocale und ihre Schicksale in den südslav. Sprachen; zum silbenbildenden *l* im Slavischen XVI. in naposled v XIX. l. Kleine grammatische Beiträge: Slovenisches *dl* und südslav. *vy*; südsl. *od*, altslov. отъ und slov. med; neueres ja für *ję*; zur Sprache Krells. — Ocene v Ljubljanskem Zvonu se strinjajo z ocenami v Archivu.

Važno je naposled njegovo delo Macedonische Studien, ker se v njem vedno ozira na slov. jezik, in pa razprava Nešto o megjumurskom narječju v I. zvezku Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena (44—62). Zelo obširna slika Oblakovega delovanja se nahaja v VI. zvezku Knezove knjižnice, kjer je Murko natančno in s pieteto načrtal vse, kar se je dalo o njem povedati danes. Iz tega spisa, ki lehko služi tudi za nekak uvod v slavistiko, je razvideti tudi različna stremljenja in težnje, ki gonijo našo znanost. Oblak je po pravici našel povsod in takoj zasluženo priznanje; kar bi se dalo njegovim slovenščine se tičočim spisom očitati, bi bilo morda to, da jih je pisal v preveliki naglici in zato tudi ne popolnoma premišljeno; zlasti velja to o prvih spisih v Letopisu do 1891. l. in o glavni njegovi razpravi k zgodovini deklinacije, kakor tudi o razpravi „o najstarejšem datiranem slovenskem spomeniku“. Toda to naglico si vemo razlagati, ker si je Oblak s temi spisi moral služiti vsakdanji kruh in ni mogel z objavo čakati dotle, da bi bil podal kaj, kar bi bilo „omnibus numeris absolutum“. —

Iz **novejšega časa** ne moremo pridejati in navesti mnogo posebnega, sezajočega v naš predmet, česar bi že ne bili omenili. Boj o pravopisu (Josip Tominšek „Antibarbarus“ in moji ugovori) je sicer spravil na površje marsikatero vprašanje, večega dela in razprave, ki bi segala naravnost v historično slovnico, pa ni porodil: nahajajo se le po dotičnih spisih tu pa tam precej raztresene opomnje. Mimo boja je priobčil v Archivu in Jagićevem Zborniku Fr. Ilešič več člankov „Slovenica“, ki se od drugih njegovih spisov odlikujejo po stvarnosti. V njih obravnava 1. dva primera vokalne harmonije v slovenščini; 2. o začetku besed; 3. o menjavi spola v množini; 4. o nominalni in zloženi obliki priloga v slov. narečju št. jurskem na Ščavnici; 5. o etimologičnem *u*, ki se izgovarja kot *ü*; 6. o epentezi *j*-ja; 7. o supinu. Razven tega to pisali: Ivan Grafenauer o Ziljskem narečju, Jos. Tominšek o narečju v Bočni in Karel Ozvald o narečju v Središču.

(— Novo „Slovensko slovnico“ je spisal (1916) dr. Anton Breznik.) [Opomba izdajatelja.]

Od **neslovenskih filologov** si je za naš jezik pridobil lepih zaslug Dobrowsky, patrijarh slavistike, kateri je v svoji „Slavin in Slovanka“ (1808, 1814) posvetil vprašanjem o starem slovenskem jeziku in starejšim slovenskim slovnicam več člankov; zlasti pa si je pridobil zaslug za nas po vplivu, ki ga je imel do Kopitarja. V korespondenci med njim in Kopitarjem se nahaja mnogo važnih drobnosti za našo slovnico. Šafařik se je oziral na nas v svoji Geschichte der slavischen Sprache in v Narodopisu. Od Čehov se je v etimologijah slovenskih besed s srečo poskusil Matzenauer v svojem delu Cizí slova ve slovanských řečech in v svojih Příspěvkych k slovanskemu jazykospytvu v Listych filologických. Praktičnim namenom služi Vymazalova slovnica slovenskega jezika za Čehe: Gramatické zaklady jazyka slovinského. (V Brně 1884.)

Od ruskih slavistov so si pridobili zaslug za našo filologijo Köppen, Vostókov, Sreznevsky, Sokolóv, Kačanovsky, Ljapunóv, Šachmatov in Florinsky. — Köppen, eden iz prvobornikov za napravo znanstvene zveze med Rusijo in drugimi Slovani, je prvi l. 1827. v svojem „Собраніе славянскихъ памяшниковъ находящихся внѣ Россіи“ izdal najstarejši spomenik slovenskega jezika „Frižinske spomenike“ v natančnem posnetku; ta tekst je komentiral glasoviti Vostókov tako, da ga moramo občudovati. Sreznevsky je na svojem prvem potovanju po slovanskih deželah prehodil velik del slovenskega ozemlja (Dolenjsko, Gorenjsko, Koroško, Rezijo, beneške Slovence, Gorico in Trst) ter zbiral značajne črte slovenskih narečij; to je deloma pozneje 1878. l. izdal v svojem delu Фриульскіе Славяне. Sokolovъ je pisal o Truberju v Kievu 1878 (Zaroždenie literatury Slovencevъ, spada torej bolj v slovstveno zgodovino). Kačanovsky je izdal razpravo o slovenskem jeziku v XV. in XVI. stoletju v Žurnalu ministerstva nar. prosv. 1878 (september): Замѣтки о словѣнскомъ языкѣ (XV. in XVI. вѣковъ). Ljapunóvъ je podal v Записких харьвковскаго университета 1893. краткій обзоръ главнѣйшихъ явленій словѣнской Литературы съ введеніемъ одъ отношеніи словѣнскаго языка къ старославянскому и другимъ славянскимъ язикамъ. Харьковъ, in razpravo o nasalu *e* v slovanščini. — Roman Brandt si je za naš jezik pridobil zaslug s svojo knjigo Начертаніе славянской акцентологіи SP. 1880, kjer je eno poglavje

odmenjeno slovenskemu naglaševanju in obsega nekaj zanimivih podrobnosti; važne so tudi istega pisatelja opomnje k ruski prelogi tretjega zvezka primerjavne slovnice Miklošičeve, kjer je zlasti v slovenskem oddelku precej popravkov nauka Miklošičevega. Tudi v obširni kritiki etimologičnega slovarja Miklošičevega se Brandt vedno ozira na naš jezik. — Florinsky je l. 1895. v Kievu izdal svoje „Лекціи по славянскому языкознанію“, v I. zvezku, kjer se obravnava bolgarščina, hrvaščina ali srbščina in slovenščina, zavzema poslednja 140 strani (381—520). Pisatelj ni mogel vselej zajemati iz virov samih, navezan je bil na dotične preiskovavce; vendar je hvale vreden, ker skuša kritično-trezno vstanoviti splošno stanje današnjega našega znanja o obravnavanih stvareh.

Velikih zaslug si je za preučevanje naših narečij pridobil Poljak Jan **Baudouin de Courtenay.** Zelo natančno je opisal več slovenskih narečij ter zbral ogromnega dialektološkega gradiva, ki je dosedaj izdano le deloma. Njegovo prvo delo, ki se tiče našega jezika, je poleg „Nekterih opazek ruskega profesorja“, izišlih l. 1873. v Gorici in ozirajočih se bolj na kulturne in socijalne razmere našega naroda, njegov Опыт фонетики резьянских говоров, Варшава 1875 in pa Резьянскій катихизис SPB. 1875; v prvi podrobno opisuje posamezne govore v rezijanski dolini. Vokalno harmonijo, ki jo je zasledil v tem narečju, skuša l. 1877. razlagati iz turanskega vpliva, čemur ne moremo pritrditi, ker jo nahajamo tudi pri bližnjih Slovencih; pisal je o tem in pa o Такъ называемой евфонической вставкѣ согласнаго к въ словянскихъ языках. Филологическія записки 1878 (Voronež). Isto leto je objavil v izvestju казанскаго университета in v posebnem odtisku svoje Отчёту о занятіяхъ по языковѣдѣнию за границею; v njih je natisnil podroben popis glasoslovja bohinjsko-posavskega govora. O Rezijanih, katerih on ne prišteva k Slovencem, kakor tudi ne beneških Slovencev, je pisal še večkrat; tako v Notizie glottologiche intorno alle lingue slave, Firenze 1881, in v spisu Rezija i Rezijane, priobčenem v III. zvezku Славянскаго сборника (StPbg. 1876). Zelo nezanesljiv je njegov popis cerkljanskega narečja, ker je osnovan na tujih zapiskih mladih gimnazijcev; priobčil je to razpravo in dotično gradivo v Archivu VII. in VIII. zv. Leta 1895. je v obširnem zvezku izdal dialektološko gradivo, ki je je nabral med Rezijani: Materialy dlja južnoslavjanskoj dijalektologiji i etnografii: Rezьjanskie teksti. Mimo tega je sodeloval tudi pri Loschijevi izdaji

rezijanskega katekizma, katerega je transkribiral v moderno fonetično ortografijo, tako da je filologom zlasti priporočati to izdajo, ker jo je lože brati.

Od drugih Slovanov se je med Hrvati vedno zavzemal za slovenščino zlasti **V. Jagić**, ki se je v svojih mnogih recenzijah in razpravah vselej primerno oziral na njene posebnosti ter blagovoljno podpiral in pospeševal vse, kar se je storilo na polju slovenske filologije, kot mož, ki objektivno presoja vse slovanske prikazni in opazuje posameznosti vselej v zvezi s celoto.

Slovenska grafika.

V slovenskem pismenstvu se je od najdavnejših nam znanih časov do sedanjega časa rabilo za pisanje slovenskih glasov latinsko pismo. Krelj in drugi protestantovski pisatelji sicer govore, da je bilo nekdaj cirilsko lepo pismo in glagolsko med Slovenci v navadi, toda spričeval nimamo za to nikakih; različne mašne knjige, nekteri napisi na podobah itd. ne morejo dokazati ničesar, ker vemo, da so k nam hodili brat mašo glagoljaši in so se slike s cirilskimi pismeni zlasti ob turških vojskah lehko rešile v naše, nekaj varnejše kraje od krajev sosednjih bratov Hrvatov in Srbov. Da bi se bila slovenščina do najnovejšega poskusa (Majarja in Lamurskega) pisala kedaj v cirilici, za to nimamo nobenega poročila in dokaza; vse govori samo za latinico, katere uporaba za slovenski jezik ima seveda zopet svojo zgodovino.

Prašanje, kako si z latinico pomagati v oznamenilo mnogih izvirno slovenskih ali slovanskih glasov, za katere latinica ni imela potrebnih znamenj, so reševali že pisavci najstarejšega slov. spomenika, frižinskih sestavkov, v ne manjši meri kakor pisavci slovenskih spomenikov XV. in XVI. stoletja, še bolj pak gotovo Truber, Krelj, Dalmatin, Bohorič, da, to vprašanje še danes ni rešeno. Predaleč bi nas peljalo, ko bi hoteli navesti vse poskuse, ki so jih pisavci storili pred Truberjem, da bi fiksirali slovenski jezik. Oni so se zlagali z grafiko Nemcev ali Italijanov in niso seveda, kakor sploh ni mogoče pri takih poskusih, nikoli dosledni. (O grafiki frižinskih spomenikov primerjaj opomnje Vondrákove v njegovi izdaji 35—45, o grafiki ljubljanskih confessiones generales opomnje Oblakove v Letopisu 1889, 125—130; o grafiki celovškega

rokopisa opomnje Krekove v Kresu I. 174—180; o grafiki beneškega rokopisa opomnje Oblakove v Archivu XIV. 201—205.)

Da je uporabljana v friž. spomenikih nemško-latinska grafika, to je dokazal že germanist Paul Braune (Beiträge zur Gesch. der deutschen Sprache und Literatur I. 527—535). Nemško-latinska grafika je uporabljana tudi v vseh drugih navedenih spomenikih razen beneškega rokopisa, na katerega je vplivala grafika ital.-beneška. Dokazov za to je dovolj. V občni izpovedi ljublj., v prisegah Kranjskega mesta, v Stapletonu se nahaja *w* za *b* in nasprotno; pozneje se je grafike v tej točki — ker je ni več razumel — svojevoljno oklenil Pohlin; toda to grafiko nahajamo že v bavarščini od XIII. stol. nadalje; tudi *ch* za *h* je že star ter se nahaja v staronemških in srednjenemških spomenikih. Posebnost nemške ortografije je podvajanje soglasnikov, sosebno pri *l*-u; toda v nemščini je bilo to zvečinoma upravičeno vsled razvoja tega glasu, pri nas pa je bilo to samo nepotrebno posnemanje; tudi pristavljanje črke *h* besedam, ki se začenjajo s samoglasniki, sloni na posnemanju nemške grafike in nikakor ni morda spirant *γ*. Da so delali največe težave sibilanti in palatali in sploh glasovi, katerih nima nemščina ali latinščina, to je pač verojetno in razumljivo; nemški ali bolje latinski omikan mož ni vedel, kako naj bi oznamenil te glasove; njegove učenosti je bilo tu konec; in vendar se še potem ni mogel otresti nemškega vpliva; podstava vsem njegovim, večkrat strašnim kombinacijam je bila vendar vedno in vedno le nemška grafika. Tako piše za naš *c* kakor bavarska grafika *cz* in *c*, za *s* piše *ſ* in *z*, pogostoma tudi *ſſ*. Da ti pisavci niso razločali med *s* in *z*, je razumno, ker Bavarec ni poznal tega razločka in ga seveda tudi danes ne pozna.

Največe težave pak so delali tem pisavcem šumevci; v splošni izpovedi se nahaja na pr. za *č*: *tſ*, *tſcz*, *tcz*, *tſch*, *ſcz*, *cz*; ravno tolikero se piše tudi *š*, najboljši dokaz, da si pisavec ni vedel pomagati iz škripcev: *ſ*, *ſſ*, *ſch*, *s*. Friž. spominki ne pišejo za *š* še *sch*, in to zategadelj, ker je takrat bil v nemščini *sch* še zložen glas t. j. naš *sh*, *sk*. V slovenskih starejših spomenikih nahajamo tudi posebnost nemške grafike, da se stavi za samoglasnikom *t* večkrat *h*.

V beneškem rokopisu in v Sommaripi imamo italijansko grafiko. Da tudi na tej strani ni šlo brez sile, je razumljivo. Seveda ne smemo tudi tam zahtevati in iskati doslednosti. Ista črka se je uporabljala za različne glasove in isti glas se je izražal

zdaj tako, zdaj zopet drugači. Da so romanski vzgojeni pisavci enako izražali *s* in *z*, se ni čuditi, če pomislimo, da vpošteva Slovenec in Hrvat romansko-italij. glas *s*, pravzaprav srednji *s*, kot *š* in ga tako potem tudi izgovarja. Tudi *c* in *z* se ne ločita, saj o njih velja isto, kar o *s* in *š*, oba se po severno-italijanskem načinu izgovarjata kot *z*. Glas *ć* se izraža z *gh, ghi*. Italijansko grafiko spoznavamo najbolje v izražanju mehkega *l* in *n*: semglu, postauglena toda vilia, gospodigna. Nedoločeno je še, je li res izražanje glasu *j* z znakom za *g* šteti za vpliv ital. grafike, ker nahajamo isto tudi v nemški grafiki; za ital. grafiko govori raba črke *g* za *j* tudi to, da se ta enako rabi v čakavskih listinah in pisateljih. — Da se je na vzhodu, pri Kajkavcih, uporabljala magyarska grafika, sloneča na češko-nemški, to nas po ravnokar rečenem ne more presenetiti.

Prvi, ki je hotel neko pravilnost spraviti v slovensko grafiko, ker jo je res živo potreboval za pisanje knjig, je bil ustanovitelj novoslovenske književnosti, Primož Truber. Kakor njegovi predhodniki, katerih seveda ni poznal, je rabil tudi on črke, ki so mu bile najbliže, namreč latinske v obliki, kakoršna je tedaj bila v rabi po Nemškem, ki se od starejše kapitale razločajo samo po oglati obliki in se zato imenujejo frakturno pismo. Vzprejel jih je v tistem pomenu, kakoršnega so jim podtikali takrat Nemci in ga jim podtikajo še danes, ako bero latinščino; zato oznamenjuje *g* pri nas vselej tisti glas, katerega ima v italijanščini in drugih romanskih jezikih pred *a, o* ali *u*; zato je Truber vzel črko *z* v pomenu, katerega ima v nemškem izgovoru lat. *c* pred *e* in *i*-jem. Namesto latinskega *c*, kakor se izreka pred samoglasniki *a, o, u*, pred soglasniki in na koncu besed, je prav tako sprejel po nemškem vzoru *k*. Zato mu je bila črka *c* odveč, vendar jo je včasi pisal pred *e* in *i*. Enako je rabil včasi nepotrebni *q* po nemškem in latinskem načinu: quafs, cerque. Samo *x* se v domačih besedah ni dal uporabiti. Pač pa so naši stari pisatelji često pisali *y* v začetku in sredi besed za *ji*: ygra, na koncu besed pa za dolgi *i*. Tako so razločali mi (mihi) od my (nos), ti (tibi) od ty (tu), govori (loquere) od govory (loquitur). Črka *s* je pomenjala v latinski abecedi po tedanji in sedanji izreki zdaj trdi, zdaj mehki glas: *s* in *z*. Truber ga še l. 1586. (torej po Bohoriču) rabi prav tako za oba glasova, pri čemer je malo njegovo obliko pisal zdaj kratko, zdaj dolgo (*s, ſ*) popolnoma v zmislu tedanje grafike, ne da bi delal razločka v pomenu:

ſapuſtiti, kieſufu, drusiga, is nebes. Za nemški *ch* je rabil našemu jeziku primerno samo *h* in je potemtakem tudi dosledno pisal za nemški *sch* samo *sh*, kar pa mu je moralo rabiti za *š* in *ž*: pridesh, boshy. Za nemški *tſch* je pisal *zh*: ozhe, namesto *shzh* pa vselej le *szh*: kerszhanſtvu; tako, ali pravzaprav *ſzh* so pisali tudi drugi pisatelji 16. stoletja, dasi je Bohorič vpeljal *ſhzh*: ſhzhym, vejſhzha (strix).

Truberjeva grafika ni dopala, kakor smo že videli, Krelju. On je obema malima oblikama črke *s* podteknil poseben pomen, kakor sam pravi „s' veſtio inu dobrim ſvitom ſaſtopnih bratov“, t. j. on je pisal za trdi *s* dolgi *ſ*, za zveneči *s* (naš *z*) pa kratki *s*, in potem dosledno seveda tudi *ſh* za *š*, *sh* za *ž*: koroſhki desheli. Za *č* je skušal vpeljati *ch* in nekaj nedosledno tudi *ſch* za *šč*: mogoche, kàrſchenik.

Ker se v tedanji latinski pisavi nista razločala *u* in *v*, se je to mešanje vpeljalo tudi pri nas: v latinščini so pisali *v* v začetku besed, *u* pa v sredi in na koncu, torej *viuo, vt, vua* za vivo, ut, uva. Krelj je (kakor pred njim že Petrus Ramus v latinščini) sprejel *v* samo za soglasnik, *u* pa za samoglasnik: vèrhu vſaki evangelion ſkusi létu.

Slično se je potem vpeljalo razločevanje med *j* in *i* v Dalmatinovi bibliji in v Bohoričevi slovnici; Krelj pa tega razločanja še ni delal. Črko *j* je namreč latinska abeceda poznala že takrat, rabila pa jo samo, kjer stojita vkupe dva *i*, namesto drugega *i*: alij za alii. Dalmatin in Bohorič sta dala torej (kakor je to zahteval Ramus za latinščino) vsaki črki poseben pomen, ki ga ima še dandanes. Takrat se je črka *j* vpeljala tudi v znak omehčane izreke nekterih soglasnikov: *ljub, njiva*.

Ker je Bohorič to za naš jezik vravnano abecedo učil prvi v svoji slovnici, zove se ona **bohoričica.**

Krelj je tudi že posebno službo odkazal naglasnim znamenjem: ` nad vokalom kaže kratko in hkratu nedoločno (temno) izreko: fàm, zhàrka, mèrdal, kolikèr, kakòr, velikò; *é* kaže izreko *ei* ali *ej*: ozhéh, svéſtò, néſmo. Vendar piše Dalmatin za to na koncu besed *ej*, kakor se je ohranil še danes v dativu *gospej*; *é* na koncu besed rabi on za povdarjeni ozki *e*: ſtesé, dershé. Tudi Bohorič predpisuje za temne, nedoločne glasove naglasek `: „quia linguae slavicae ea est natura, ut vocales quidem scribere, sed eas interdum nonnisi obscure et vix sensibiliter efferre oporteat“. Akut rabi „in elevandis syllabis délam, pejlám; poléti, poletí“.

Znamenje apostrofa je vpeljal Krelj po predlogih iz samega soglasnika (*k, h, s, v*), in to, kakor sem že omenil, iz slovanske grafike: cirilica in glagolica postavlja za polglasnik včasi apostrof in, ker je to Krelj videl zlasti pri navedenih predlogih, je začel tudi on rabiti apostrof. To rabo je Bohorič vsprejel v svojo slovnico: peculiare est hoc linguae slavicae, praepositiones quasdam, praefixis quibusdam literis simplicibus ut sunt *H, K, S, V* (cum est consonans) significare; quod vero animadverti possit, apostrophi nota a tergo literae ad caput adposita, id commodiſsimi notabitur: h' Gregorju, k' meni (*h* piše Bohorič pred *c, g, k, q*), s' materjo, s' tabo, v' zerkov. Ta pisava se je ohranila skoraj do konca veljavnosti bohoričice; odstranila jo je še le Kranjska Čbelica.

Krelj je vpeljal še eno diakritično znamenje ^, s katerim je hotel zaznamovati omehčano izreko pri *l*-u: lûdi, za kar piše tudi lüdi, oziroma izreko z bilabialnim predstavkom pred u: ûzhenik, ali da je *h* izpal: ôtel za hotel. Drugi ga v tem niso posnemali. Prva raba znamenja ^ v omehčavanje pred njim stoječega *l*-a je pač Krelj posnel iz slovanskega pisma, kjer služi enak krožec istemu namenu: tako zvana slitnaja.

Po protestantovski dobi se je slovenska grafika le malo spopolnjevala. Schönleben rabi v 2. izdaji evangeljskih bukev Tomaža Chröna (v l. 1681.) znamenje gravisa `, katero je rabil Krelj samo na samoglasnikih *a, e* in *o,* tudi na samoglasnikih *i* in *u,* vendar ne dosledno, kadar se izgovarjajo nedoločno: véjdìl, vidìl, skrìl, govùril, v' tim sazhétkì, iménì, kìr, vàſs, vùn. Za njegovega časa se je torej tukaj že začel govoriti temen glas za prejšnji polni samoglasnik.

Mat. Kastelec († 1688) je pisal v Buquizah ſ. roshenkranza 1678 *è* tudi namesto *é*: lèp, rèč, pèrpovèdala; pozneje je rabil *è* za ozki *e, é* pa za *ei*: ſolsè, govorè, svitlobè, grèſh, lèzh, ſerzè, svèra, popèr (Papier); gréh, néso, dvéma, poſhtenéſhe. Mehčanje *n*-a je zaznamoval s strešico nad zraven stoječim *i* in včasi nad *e*: djanîe, jenîa, v' vaîn, sadnê ure (strinja se v tem nekoliko s Kreljem), ſpreminênu, usdignên. Enako je delal tudi Hipolit. Sicer pak Kastelčeva pisava, ki si jo je sam abstrahiral iz prejšnjih del — Bohoriča ni poznal — ni popolnoma dosledna (primeri Zavadlalovo razpr. „Die Sprache in Kast. B. Sv. R. Cilli 1891").

Zlasti po evangeljskih bukvah Hrenovih, večkrat natisnjenih, se je pisava Dalmatinova in Bohoričeva ohranila nespremenjena do srede 18. stoletja; samo akut ´ so nekteri pisavci rabili bolj

pogostoma, drugi pa zanemarjali razločevanje med *ſ* in *s*, *ſh* in *sh*, *j* in *i*, *v* in *u*. To velja zlasti o pisateljih, ki so začeli fonetično pisati tudi *v* ali *u* za *l* na koncu besed, to je v predhodnikih M. Pohlina.

Pohlin je z nova vtrdil staro razločevanje; dal je samo črkama *s* in *ſ* nasprotni pomen, kakor sta ga imeli pri Bohoriču. Ta kakor nekatere drugačne prenaredbe pa niso obveljale, n. pr. *w* in *b*. Nekateri nasledniki so vsled njegovih predrugačeb in zmešnjav pisali potem še nepravilnejše in nedoslednejše, kakor se je pisalo pred njim. Dalje časa se je ohranil celo pri njegovih nasprotnikih (n. pr. Japlju in Kumerdeju) tudi njegov ę, ki ga je pisal za Dalmatinov *é*, Kastelčev *è*, to je ozki *e*. Ta ę je odpravil Kopitar.

Kakor sem že omenil, se je uprl Pohlinu vspešno Gutsmann v Kristijanskih resnicah ter je pomnožil abecedo za črko S_{t} v oznamenilo velikega trdega *S*-a, katerega do njegove dobe niso razločali od mehkega: v začetku stavka se je Shola in Shaba, Skala in Saklad pisalo enako; Gutsmann je stari *S*, *Sh* rabil za *Z*, *Ž*; S_{t}, $S_{\text{t}}h$ pa za *S*, *Š*.

Marko Pohlin ga je v drugi izdaji slovnice in v Besedišču posnemal in začel rabiti — dosledno svoji izprevržbi dotičnih glasov *S*, *Sh* za *Z* in *Ž*.

Pohlinovim predrugačbam je zadal smrti udarec Kopitar v svoji slovnici. On je odstranil tudi gravis v pomenu, ki mu ga je podteknil Krelj; po Kopitarju naj bi ◝ nad *e* in *o* zaznamoval široki izgovor teh glasov: tèta, vòda, ´ (akut) pa ozki izgovor: teté, vodó. Prvo ni obveljalo, ker so poznejši začeli pisati namesto njega *e* in *o* s strešico (*ê*, *ô*), kar je še deloma danes navada.

Kopitarjevo željo, naj bi se latinska abeceda za naš jezik izpopolnila s cirilskimi črkami v obliki, ki je primerna latinici, sta skušala ustreči, kakor smo že videli v pregledu dozdanjih raziskav o slovenskem jeziku, Dainko in Metelko. Dainko je vpeljal ta-le znamenja:

za *nj* kombinacijo *n* in *j* (NJ);

8, 8 za *š;* znamenje je podobno Pohlinovemu znamenju za *z*: 8, oziroma znamenju za *š,* kakor ga je rabil Dobrowsky v časniku „Slawin“ ȣ, kar je pač posneto po glagolskem Ш št.

X, x za *ž,* to je posnel iz dalmatinščine in hrvaščine; x za *ž* izvira iz italijanščine-beneščine.

Ч, ч za *č*, sprejeto iz cirilice, samo spodaj ošpičeno in s črto, navzgor obrnjeno; in naposled

Y, y za glas *ü*, kakor se govori v vzhodnještajerskem narečju, sprejet iz latinskega ypsilona.

Kakor je razvidno, ni Dainko mnogo predrugačeval in popravljal; zanemaril je zlasti glasove, ki bi jih bilo zaznamovati in ločiti, na pr. topljeni *lj*, kar je pač znamenje, da že takrat njegovo narečje ni več ločilo srednjega in mehkega *l*-a. Za bohoričiški *z* rabi on samo *c*, v tem ko mu *Z* služi za *z*. Tudi *e*, *o* razloča samo po enega. Tudi *s* izraža seveda z latinskim *s*. Akut na vokalih (*á, é, í, ó, ú, ý*) kaže potegnjeno dolgo izreko; glád, méd, lím (Miſtel), dvór, vúk, výk (Lehre); gravis nad vokali (*à, è, ì, ò, ù, ỳ*) kaže ostro, kratko izreko: *bàt* (Knüttel), mèd (Meſſing), nìt, krỳh (Brod). Cirkumfleks ali strešica nad vokali (*â, ê, î, ô, û, ŷ*) kaže, da so ti srednjezvočni, to je krajši kakor dolgi, toda daljši kakor kratki ali ostri; govoré se samo v takih zlogih, ki se izrekajo zdaj krajše, zdaj daljše: brât, brâta; slỳh — slŷha. Iz njegovega popisa ni jasno, ali misli s tem srednje-dolge zloge; vsekakor jih, če je njegova opazka resnična, pač še morajo govoriti v vzhodnji Štajerski okrog Radgone. Mogoče pa je, da je te „srednjezvočne“ glasove pripisavati samo njegovemu sistemu in je hotel ž njimi zaznamovati glasove, ki so v nekaterih oblikah kratki, ki pa se podaljšajo, ako stopi vokal iz zaprtega zloga v odprti, to je kadar nastopi na konsonant kak vokal, ki dela ž njim nov zlog.

Metelko je bil boljši fonetik od Dainka, čemur se ni čuditi, ker je v kranjščini našel tudi več mnogoličnosti, zlasti gledé vokalov. Od latinskih Bohoričevih črk je rabil kakor Dainko *S* za *s* in samo za *s*; izmislil pa si je nove črke:

ŋ za *c*, iz cirilice ц, samo da se je zadnja poteza združila z drugim pokončnostoječim stebrom v eno, in da je črki dal odprtino spodaj mesto zgoraj, kjer jo je zaokrožil, da bi črko lože razločal od znamenja

Ч za *č*, ki je iz cirilskega ч.

Dalje je iz cirilice (ali glagolice) posnel za *š* znamenje **W**, samo da je spodaj črki dal okroglo podstavo in ji odbil rtaste ogle. Iz črk ч in *w* je potem podobno kakor v cirilici skoval znamenje za щ *(šč)*, z navzdol podaljšanim zadnjim stebrom.

Cirilski з je izbral za *z*; za *ž* pa je izbral znamenje H, *X*, ki je očividno narejeno po cirilski črki ж Ж, samo da je opustil

srednjo potezo (to znamenje je dalo vsemu Metelkovemu črkopisju nazivalo „žabica“); z opuščeno srednjo potezo se bliža črka znamenju za *ž* pri Dainku, ki ga oznamenuje z *x* (x-om). Dalje je vpeljal Metelko poleg znamenja za H h, katero rabi za spirantični *h*: (ha, hi, hopsasa: Hauch, der aus der Lunge unmittelbar zum Munde hinausgestoßen wurde, torej za glas, kakoršnega imajo Nemci v svojem *h*) tudi še posebno znamenje za slovenski in slovanski *h* („einen Hauch, der eher an den Gaumen und die obern Zähne angestoßen wird, das *ch* der Deutschen“), razločal ga je od *h* s tem, da je v zvezno potezo med večim in malim stebričem napravil navzdol obrnjeno petljo.

Z Dainkom se strinja gledé oblike za črko *ńj*, samo da konec črke *j* pri njegovi ne sega pod črto (primerjaj podobno Vukovo znamenje Њ iz H in ь); ker sta Dainko in Metelko sprejela za drugi komponent tega glasu *j*, sta vsled tega tudi rep obrnila na levo, kakor pri *j*, in ne na desno kakor pri њ.

Slično je skombiniral Metelko tudi znamenje za topljeni *lj*.

Pri vokalih je Metelko razločal odprta ali široka *e* in *o*, in ozka ali zaprta *e* in *o*. — Za ozki *e*, ki se bliža v izreki *i*-ju in se glasi „wie ein verschmolzenes *ie* oder *je*“, je rabil znamenje Є, є, torej znamenje za cirilski jestь Є (Epsilon) v stari pisavi: svet (heilig), led; dalje tam, wo wir dem e ein *i* nachlauten laſſen, gleichſam *ej:* sreda, vlečem, sekam, tek. Za odprti *e* je ohranil navadno latinsko znamenje. Enako je za zaprti ozki *o* ohranil latinski *o*, za odprti *o* pa si izmislil posebno znamenje, prikrojeno pač po grškem cirilskem *ω* tako, da je zunanja roga sklenil in srednji steber potegnil skozi vso črko: Ѳ!

Zanimivo je v Metelkovem pismu posebno znamenje za poluglas, ki je narejeno pač po cirilskem ъ, toda z nekimi predrugačbami: okroženo je zgoraj in zadaj ni zaprto.

Poskusa Dainka in Metelka si nista mogla priboriti veljave (kakor še mnogo manj ravno tako na cirilici sloneči poskus ljubljanskega profesorja bogoslovja, Jožefa Poklukarja, v 50. letih); po hudem boju so se vrnili pisatelji k stari bohoričici. Toda potreba novega črkopisja brez dvojnatih znamenj za isti glas občutila se je zmerom bolj in to tembolj, ker so se tudi drugod na pr. na Hrvaškem trudili za novim črkopisjem. Že l. 1830. je na Hrvaškem nastopil Ljudevit Gaj z nasvetom, da se sprejme češko črkopisje; praktično je to izpeljal v „Danici“, katera je

sicer izhajala prvi čas v stari ortografiji, pa se polagoma, kakor pozneje „Novice“, poprijela novega črkopisja. Po Ljudevitu Gaju imenovani črkopis — gajica — je v kratkem odstranil vse druge z latinskimi črkami pišoče hrvaške črkopise (dalmatinskega, horvatskega) in je podrl tudi pri nas bohoričico. Po naših Ilircih se je že zgodaj vselil tudi med naše ljudi; v njem je Vraz svojim prijateljem dopisoval že l. 1833. Slovenske glasove je menda prvi v gajici tiskal Dav. Trstenjak v graškem listu „Der Aufmerksame“ l. 1838. št. 47., in 1839. št. 9. in 24.; l. 1839. jo je rabil v tisku tudi že Vraz v pesmi „Hvala nadvajvodi Ivanu“ in v sonetu Stranjšaku, potem v svojih Narodnih pesmih. Na Kranjskem jo je v tisku prvi rabil Smolè v Varhu in Matičku, kateri pa je bil istega leta izdan mimo tega tudi v bohoričici. Rabili so jo potem tudi v Ilirskem listu; v nji je 1842 izdal že Murko 2. natisek slovnice, 1843 Žemlja „Sedem sinov“ in naposled so se je oprijele „Novice“. L. 1848. jo je vlada pripoznala uradno.

Hrvaščina, ali kakor jo je Gaj imenoval, ilirščina, ni potrebovala vseh črk češkega na Husu slonečega črkopisja; tako ni rabila *ch*, ni ji bilo treba znaka *y* za jery, niti ne *ů*; neka potrebna znamenja niso našla pri Gaju milosti, na pr. *t'* ali *tj*, zato je rabil *ć*; isto velja o *ľ*, *ň*; *ě* sam se je sprva v ilirski dobi rabil, pozneje pa se je ovrgel, ker se ž njim ni dala razločati kvantiteta.

V slovenščini se ob sprejemu gajice niso ozirali na to, da bi ona za vse svoje glase dobila po novem načinu vravnana znamenja, ravnali so se samo po hrvaščini; da, opustila so se celo neka že v bohoričici in drugod rabljena znamenja, ali pa so se ta začela rabiti v drugem pomenu, na pr. ` (gravis) za kratki naglas: brȁt, bȍb, mȅč; dalje velja to o ^ na *e* za *ej*, na *o* za dolgi *o*, kateri se v prekmurščini glasi kakor *ou*; tam se namreč v tem pomenu rabita *ê* in *ô*: za dvê stô sodôv krüha ne bode njim zadosta; ta *ô* rabi Miklošič bolj z ozirom na staro slovenščino za *o*, kakor za njega resnično izreko. Drugim, n. pr. že Čbelici, sta *ê* in *ô* zmerom le odprta široka *e* in *o*; zopet drugim je znamenje ^ nad vokali znak pojemajočega ali padajočega povdarka ali gen. pl.: ženâ, ljudî, môž, kônj, rôk, otrôk. O dveh različnih dolgih povdarkih v slovenščini je pisal najprej Vodnik v svoji slovnici: „Dolgi so dvojni, eni pretegneni, drugi zategneni: ga popade za vrât (t. j. vrât) ino ga nese do vrát (vrát); jutrišni dàn (t. j. dân) nam kruh še ni dán (dán).“

Ko se je v novejšem času začelo naše naglaševanje študirati bolj podrobno, so se za različne povdarke sprejela tudi razna v hrvaščini ali srbščini rabljena znamenja (Svetec, Žepič, Janežič); in to: ´ je bilo znamenje padajočega (zategnjenega), ^ pa znamenje rastočega povdarka kakor pri Mažuraniću; ` za kratki padajoči, ˋ pa za kratki rastoči naglas. Pozneje sta prvi dve znamenji, kakor v hrvaščini, menjali svojo funkcijo, tako da se je začel cirkumfleks zopet kakor pri Vuku rabiti za padajoči, ´ pa za rastoči naglas, samo da se je namesto rtastega cirkumfleksa (strešice ^) začel rabiti grški okrogli cirkumfleks ᾀ (iz katerega se je še le izcimil današnji grški ~). Ker pa naša slovenščina ne razloča več kratkega rastočega naglasa od kratkega padajočega, zato so nekateri (Valjavec do blizu 1885. l.) rabili znamenje ˋ za dolgi rastoči naglas na odprtem (širokem) *e* in *o*, ker bi moral na njih ´ hkratu oznamenjati zaprti glas. Za padajoče dolge *e* in *o* se je ohranil ^, vtem ko se je za padajoči dolgi ozki *e* in *o* rabil ᾀ (okrogel cirkumfleks: Valjavec v Radu).

Naglas se torej zaznamuje pri nas v primeri s srbsko-hrvaškim tako, da odgovarja znamenjem:

	za dolgi naglas				za kratki naglas	
	rastoči (potegnjeni)		pojemajoči (potisnjeni)		rastoči	pojemajoči
Vuk	´		ᾀ		`	``
Mažuranić	ᾀ		´		`	``
Svetec	ᾀ		´		`	``
Valjavec	´ zaprt	pri odprtem *e* in *o* `	ᾀ zaprt	pri odprtem *e* in *o* ^	``	
Pleteršnik	´		ᾀ		`	
Škrabec	‘		’		‘ v Archivu • pika spodaj	• pika zgoraj

Pleteršnik je v oznamenilo izreke zbral diakritična znamenja pod vokali in sicer znamenje:

Dolgi in ozki *e* in *o*:

a) s piko pod vokalom:
- *ę* za *e*, ki prehaja v *i* in je slišati za ozkim *e*-jem nekak slab *i*; v nenaglašenih in kratko naglašenih zlogih ima *ę* manj določen glas;
- *ǫ* za *o*, ki se bliža glasu *u*.

b) s ključico pod vokalom:
- *ę́* za *e*, v katerem se pred ozkim *e* sliši nekak slab *i*; v nenaglašenih in kratko naglašenih zlogih ima *ę* manj določen glas;
- *ǫ́* za *o*, v katerem se pred ozkim *o* sliši nekak slab *u*; v nenaglašenih in kratko naglašenih zlogih ima *ǫ* manj določen glas.

Die Lehre von der Lautbildung
Leipzig 1925

Dolgega, širokega ali odprtega *e* in *o* Pleteršnik ne zaznamuje s posebnim diakritičnim znamenjem; v tem se torej loči on od prednjikov, ki so ravno ta glasova hoteli posebej označiti, seveda ne kakor on, z znamenji pod vokali, ampak z naglasnimi znamenji nad njimi. Brez posebnega znamenja je pustil tudi kratke *e* in *o*. Za polglasnik pa je vpeljal posebno znamenje, katero je posnel iz *e*-ja, ker pišemo dandanes za polglas navadno *e;* da bi ga pa ločil od drugih *e,* mu je spredaj pridel majhen ôblast nastavek. Za trdi *l* je vzel poljsko znamenje *ł*.

Škrabec je šel dalje od Pleteršnika; zavoljo velike podobnosti svojih znamenj, ki jih je le težko razločati, ni našel nobenega naslednika.

Pred vsem rabi on 1.) za polglas dve znamenji, namreč: *a) à* za stari polglasnik pàs, vàs, bàzàg, tàmàn, *b)* ali ˋ nad *ì, ù, è, ò,* kader so ti stari glasovi oslabeli v polglas: mì, tì, dìm, mù, tù, kùp (Haufen), svèt, dèd, zèlò, bòlj (to je torej v dialektoloških spisih popolnoma nepotrebno; ъ imamo tudi v primerih, katerim ne vemo etimologije).

2.) za		ozki	široki	srednji „čisti“, kakor v tujkah
dolgi	*e*	*α)* z *i* začenjajoči *é*: léd, méd *β)* z *i* nehajoči *ê*: lêp, brêg	*e* (za silo z .*e*) žena, ž.ena, peta, p.eta	·*e* tekla, tema, tudi d·ečko, ker šteje besedo za tujko iz hrv.
	o	*α)* z *u* začenjajoč *ó*: móž, lók, dróg, *β)* z *u* nehajoč *ô*: bôs, nôs, môst.	*o* ali .*o* za silo v.oda, r.oka	·*o* ton, napoleond·or.

Kakor je iz tega razvidno, je Škrabec sicer za naglas uporabljana znamenja porabil v oznamenilo razne artikulacije glasov *e* in *o;* za oznamenilo akcenta si je moral potemtakem izbrati druga znamenja in to je ravno, kar njegov črkopis dela zelo neokreten, ker smo vajeni s starim ˊ akutom in ^ strešico spajati druge pojme.

Za dolgi padajoči ali potisnjeni naglas (Vukov ◠) je izbral znamenje apostrofa za povdarjeni vokalom ʼ, da'n Tag = dân, vra't Hals = vrât (Plet.).

Za dolgi rastoči ali zategnjeni (ali tudi potegnjeni) naglas (Vukov ´) rabi nárobe obrnjen apostrof ‘: da‘n (datus) = dán, vra‘t (der Tür) = vrát.

Za kratki potisnjeni ali padajoči naglas (Vukov ˋ) rabi piko zgoraj ·: ra·k (räk), pra·g (präg).

Za kratki rastoči ali potegnjeni (Vukov ˋ), danes samo še v narečjih n. pr. ziljskem navadni naglas, pa znamenje ‘, n. pr. te‘kla, vo‘da „po stari naši in sedanji štokavski izreki“; v Archivu je za to zadnje znamenje nasvetoval samo piko spodaj: vo.da.

Nadalje je Škrabec predlagal posebna znamenja pri nekih konsonantih, namreč:

za *l* kadar se govori kakor *w* ali konzonantičen *u̯*:
¸l; bi‘¸l, bê‘¸l, ba‘¸l;
za *v* kadar se govori kakor *w* ali konzonantičen *u̯*:
¸v pra¸v, pȕsti‘¸vši;
za *j*, ki služi v omehčanje prejšnjega konsonanta *j’*:
kra‘lj’, ko·nj’, tj’ê’dàn.

V oznamenilo skrajšane izreke po svoji naravi dolgih konsonantov mu rabi naglasno znamenje ·: gdô·r, zgô·lj’, kàté·rì.

V oznamenilo raztezanju po svoji naturi kratkih vokalov pa rabi hkratu dolgi naglas: matì‘ (kot vokativ na Dolenjskem).

V oznamenilo popolnega ginjenja nedoločnih vokalov rabi ˋˋ: bȉla, dȅvi‘ca, vé‘rùjem (ˋˋ ima torej pri njem funkcijo starejšega apostrofa).

V znamenje, da so konzonanti *r*, *l*, *v* in *j* vokalično podaljšani, rabi akcent, ki stoji za njimi namestu za samoglasnikom pred njimi: vàr’t, vo¸l‘k, vo¸lko¸v, glej’, naprej’.

Naposled nasvetuje, da naj bi v primerih, ko bi se v zgledih kakor sta’räc, pa’¸läc, dobrovô’lj’äc, Kra‘nj’äc, Nê‘mäc namesto polglasnika, ki se izpušča, podaljšal pred njim stoječi konsonant, pisalo, da se zlog ohrani, tako: sta’-räc. (Pisal je o tem v Cvetju XII. 2, in pa v Archivu XIV. 321—324).

Stvar torej v Škrabčevem črkopisju ni lehka, in kdor ni Dolenjec, ne bo zlepa mogel razumeti njegovih predlogov. Diakritičnih znamenj je toliko, da človeku pisanje pred očmi kar miglja, in verojetno ni, da bi jih kedaj, celo za dialektološke razprave mogli porabiti; najbolje je, da ostanemo, kjer dialektični izgovor ne zahteva posebnega oznamenila, pri Pleteršnikovih znamenjih in rábimo v dialektoloških razpravah za Škrabčeve *¸l*, *¸n*, *j’* rajši *ł*, *ń*, *l’* ali *lˇ*.

O pravopisu.

Da ni lehkó oznamenjati vsake premembe glasu v navadni pisavi, to je iz dosedaj rečenega jasno razvidno; komaj strokovnjak more to storiti; tudi je gotovo, da bi bilo nepraktično za navadno pisavo, zaznamovati vse take, včasi zelo majhne, le finemu ušesu slišne premembe. Zato tudi nima navadna slovenščina za vsak glas, ki ga narod sicer govori, posebnega, strogo ločenega znaka; še manj so ga seveda imeli prvi naši pisatelji, ki še niso dovolj natančno ločili glasov in jih potemtakem tudi niso razločevali ter se vrhu vsega še ravnali po ortografiji tujih jezikov.

Ne bomo se torej čudili, če piše Truber včasi neglede na nastopni glas *g* za *k*, *t* za *d* n. pr. pag, vſag, kratig (poleg kratik), ſazhetig (poleg ſazhetka), ſpret, ſpomlat (poleg ſapuuid); deloma je tega kriv vpliv tujščine, deloma to, da se je zveneči soglasnik že premenil v nezvenečega in narobe. Enako piše Truber po vplivu latinskih besedic *sub* in *per* po nekaki učenjaški etimologiji tudi ſubper (za zôper). — Zdaj po etimologiji — kolikor jim je bila znana — zdaj po izreki pišejo končne samoglasnike tudi drugi pisatelji; tako Dalmatin isſiplejo, resſàhla, s' kladivi, s' ſvojemi, ſladzhizami, vsakdani, petdeſet, celo odteti za oteti, kar je zopet znamenje ljudske etimologije; toda vendar piše tudi iſtegniti, reſtergati, ſpriimkom, potplati, ſlatka, ſhelotza, vſagdajni, ſheſtu, torej popolnoma fonetično. Da je etimologija včasi spravila pisatelja na krivo pot, ni čuda, in tako beremo za hlâpca pisano hlabza, česar je najbrž kriv hlebec — hlebca. Tudi nasledniki prvih pisateljev niso v tem oziru posebno dosledni, vendar se je zmirom bolj širila pri nas etimologična pisava in je naposled popolnoma obveljala. Rušiti jo dandanes, to bi bilo izpodkopavati naš knjižni jezik.

Glavna pravila, po katerih se ravna naš pravopis, so po Škrabcu ta-le:

Na koncu besed je tedaj, kader to ne moti izreke, pisati tisti soglasnik, katega slišimo, ako pristopi nanj samoglasnik. Potemtakem pišemo Bôg, vôz, kratek, sladka zato, ker pravimo Bogâ, vozâ, krátka, sladâk; zato tudi hlebca, ker hlebec, hlebček ker hlêba, narôčba, ker pravimo naročiti, opâzka, ker pravimo opazíti; vsled tega pišemo tudi v sestavljenih glagolih prefikse

iz, ob, od, pod, ker se ti v teh prefiksih pokaže *z, b, d,* ako stopijo pred glagole z začetkom na samoglasnik; potemtakem izpúlim, razpúlim, obhódim, odkúpim, podpíšem, kakor pravimo izúrim, razúmem, obíščem, odórjem, podučím itd.

Vendar je povsod pisati fonetično, kjer bi etimologična pisava obtežila izreko in bi besede vendar ne bile po nji razumljivejše, n. pr.: brâmba, shrâmba, opômba, némški, nêmštvo, némščina, benéščina in ne branba, shranba, opomnba, nemčski, nemčstvo, nemčščina, benętščina; kakor je razvidno iz teh zgledov, pišemo torej fonetično v deblotvorju, ko nastopajo novi sufiksi.

Tudi tedaj, kadar nima zadnji konsonant korena ali sufiksa ali predloga nikake posebne važnosti za pomen besede, katero občuti vsakdo kot celoto, ne da bi mislil morda na posamezne njene dele, je priporočati fonetično pisavo pred etimologično; n. pr. bogâstvo, glâzba, spôved. Vsakakor napak pa je *iz*podtakniti, ker vsi drugi slovanski jeziki govoré spotekníti.

Po izreki smemo po pravici pisati vsak soglasnik pred drugim soglasnikom, ako se oba potegneta k enemu zlogu, kar velja zlasti o predlogih ali prefiksih sъ, vzъ, kъ, kadar se ti izrekajo brez vokala: stîsnem, zvé,žem, s tâbo, z mâno, š časoma, ž njím: vzíde, vshája, vsprejeti, k méni, k tébi, g Bogu ali h Bogu, gdô,r; *g* namesto *k* bi morali pisati pred *b, d, z, ž,* toda današnja izreka ima tudi v teh primerih *h,* kakor pred trdimi soglasniki *k, p, t* in pa pred *g.*

Za zdaj navadni *kdo, kdor* so pisali nekdaj ne samo *gdu, gdur* (tako Dalmatin in drugi, tudi štajerski pisatelji), ampak tudi *du, dur* (Truber). Pohlin piše po novejši izreki *kedu, kedur,* kar je le v toliko upravičeno, ker je nastalo — ne morda po naravnem razvoju, ampak — po analogiji besed *kadar* iz *k+jegdaže, kir* iz *iže, ker* iz *ježe, kateri,* kjer je *e* upravičen; neupravičena pa je današnja slovenska pisava *kdo, kdor,* kar se je začelo pisati še le v preteklem stoletju in to najbrž po češkem vplivu, kjer se je *kdo* začel za starejši *gdo* iz *kto* po vplivu oblik *gde, gdy, gda,* širiti že v XIV. stoletju, ker je *g* bil češčini neznan glas.

Gotovo po češkem vplivu je vpeljal Metelko razločanje med prefiksom *v (w)* in *u* v sestavljenkah kakor vsękati (einhauen), usękati (abhauen). Toda stari predlog *u* nima prav določenega pomena, ki bi ga vzdržaval; in drugič prehaja pri nas tudi predlog vъ sprva v *u,* kakor vъ, vь v besedah strsl. vъnъ, vъné, vъšь; uneinê (izúnnaj), uš, in tako tudi vьsь: us, vьsjak: usak.

Vsled tega je pri nas razločevanje med *u* in *v* že davno izumrlo in ako ga hočemo jeziku vcepiti na novo, mu delamo le silo. Po našem jeziku bi bilo pisati, ker ta *u* nima povdarka, le *v*, kjer se *v* izgovarja; *u* pa tam, kjer se res *u* izgovarja, in to negledé na to, kaj stoji ali je stalo v češčini ali stari slovenščini: vstâviti uro, ugnati živino, luč užgáti (kjer govoré Štajerci *vu* ali *vuj*, je pisati vselej *u*).

Najmanj se strinja naša ortografija z narodnim govorom gledé zlog končujočega *l*-a. Že v 16. stoletju se je v nekaterih krajih govoril za *l* že *u*, tako na Koroškem, kakor smemo sklepati iz Dalmatinovega registra, v katerem navaja za kranjski kokalnica, koroški kokaunica. Ako piše tudi on že mauha za malha, smemo sklepati, da je beseda prišla na Kranjsko s Koroškega, kamor je bila sprejeta iz sgn. malche, Ledertasche. Tudi Truber piše enkrat bugati namesto bolgati, kar je prav tako sprejeto iz n. folgen (slušati). Na Krasu se je, kakor je razvidno iz Sommaripovega slovarja, zlog končujoči *l* v začetku XVII. stol. že splošno govoril kot *u (w)*, kakor dandanes. Tudi Kastelec piše v prvi svoji knjižici nekolikokrat *u* za *l:* reslozhiu, reiſhiu, ſturiu, pomiſliu, pozneje pa se je take pisave izogibal, ker se je bil najbrž popolnoma zagledal v starejše pisatelje. Manj dosleden je Janez Svetokriški, ki piše tu pa tam celo narobe *l* za *u* ali *w*, kar je najboljši dokaz, da se je v XVII. stol. tudi v vipavskem narečju *l* že govoril kot *u;* samo knjižni jezik, v katerem se je pisal za *w* narodnega njegovega govora *l*, ga je zapeljal k temu, da je pisal: polſot za povsǫd, polsdignit za povzdígniti. V XVIII. stol. so pisali nekateri skoraj samo *u:* ſturu, perſhu, voshou, dougo, popounama. Pohlin, Japelj in drugi so zopet nastopili pot etimologije, kar je odobril tudi Kopitar. In pri tem je ostalo. Dà, dandanes se je začel pisati *l* po vzorcu Jan. od Sv. Križa celo tam, kjer ni na mestu: delalec je ravno tiste vrednosti kakor Janeza Svetokriškega polsdignit. Enako se je po etimologiji začel pisati *l* v besedi solnce, katero pišejo vsi starejši pisatelji brez *l*-a: sonce; vplivala je na pisavo solnce vzhodna izreka sunce (cf. vuk za volk) in morda ruska pisava. Na *lèc* (lèz) piše Dalmatin samo besedi tkalèz in palèz (kjer spada *l* k osnovi in ne k sufiksu), sicer pa piše vedno le *vec*: delovèz, delavza, dokonjavez, obladavez, obladanka itd. Pred drugimi sufiksi piše *u*: delouno, delaunikih, opominaune, ſuvaunica, spominaunimu, sapelaufki; *l* pa v kadilni, kadilnik, ogaffilnik, vſekalnike, opravil-

nik, mlatilnim, kupilni, vmivalnik, pokalnice. Napačno pa piše tudi on deželnik poleg disheunik (Rohrdommel, dežẹ́vnik).

Stari nedoločni vokal ali polglasnik so pisali v XVI. stol. in tudi pozneje zdaj z *è* ali *e*, zdaj *à* ali *a*, zdaj z *i*. Današnji dan pišemo zanj navadno *e*; z *a* ga pišemo *v*: kateri, maščevanje in v korenih, ki so navadno dolgo povdarjeni, kakor tudi tam, kjer se spreminja v *á*: tanko, tančica, ker se piše natánko, tánjše, kasno, ker prekásno, kášnje, izdahniti, pahniti, umakniti, usahniti, uganiti itd. zavoljo izdáhnem, páhnem ... Prav bi se tudi v navadni ortografiji moralo pisati: tenko, tenčica, izdehniti, pehniti; *a* moti izreko, ker ga navadno beró za pravi *a*.

Zgledov za *i* namesto nedoločnega vokala je pri Truberju in Dalmatinu brez števila: disheunik, mèrtviz, peifsik, fhipazhejo (šepáčejo = šeptájo). Da bi se bil stari nedoločni vokal pisal kedaj z *u*, za to ni trdnih dokazov; v besedah: vùn, prešuštvo, se je *u* v resnici izgovarjal; danes pišejo ven, prešeštvo, kar pa ni osnovano v zgodovini jezika; še manj je osnovano pri nas izv*a*nredno nam. izvunredno ali bolje izredno. Zakaj se je v nekih primerih vь, vъ spremenil v *u*, v drugih pa ne, tudi to še ni dovolj preiskano: zakaj imamo zdaj vâs vicus, zdaj vès (omnis), zdaj ûš (pediculus)? Gotovo sta tukaj vplivala analogija in akcent.

V nekaterih primerih se je nedoločni vokal izpuščal, zlasti za *r*-om in *l*-om: vern, prešern, jarm (poleg jarèm, jaràm, jarem, jaram), palz (poleg palèz), tkalz (poleg tkalez), fvojovoln itd. M. Kastelec ga rad izpušča v sufiksih pred *r, l, n, m,* ker so ti prevzeli deloma njegovo nalogo in so postali zlogotvorni. Pohlin ga sploh izpušča v sufiksih: oppravk; in Janez Svetokriški piše celo pſ za pès.

V korenskih delih besed se je pred *r*-om nedoločni vokal izpuščal nekdaj samo pri Prekmurcih, pač zato, ker govoré oni čisti zlogotvorni *r*; pri drugih Slovencih pa se je vedno izražal z *e, a, i*. Pisava krt, smrt za kert, smert se je vpeljala pri nas po vplivu češčine in srbščine, deloma sanskrita vsled nauka Miklošičevega, ki je rojen v kraju, kjer je *r* res zlogotvoren; vpeljali so ga Valjavec, Macun in drugi; dandanes je ta pisava splošno sprejeta, dasi je za naš jezik nepravilna, glede začetnega *r*-a (rt, rtalec, rja) nepravilna celo za vzhodno slovenščino.

Pisava: koker, koliker, niſhter, nihzhe itd. nam dokazuje, da se je že v XVI. stol. in v nekaterih narečjih celo v XV. stol. izgubil pred *r* stoječi vokal *o* ali spremenil v ъ, to je iz -ože

je postalo ъže ali ъre; povod so pač dale oblike kakor nikomure, ki se je z instr. loc. nikomre zenačila. Po dosedaj še ne zadosti razjasnjenem odpadku *e*-ja v že, ki ga nahajamo tudi v drugih slov. jezikih, se je med *m* in *r* vdel nedoločni vokal. Krelj je začel že za koker pisati kakòr, kar se je kmalu splošno sprejelo, semtertje brez gravisa za *o*, ter se je obdržalo do danes; da bi se bil *o* res ohranil, bi bili naši najstarejši pisatelji pisali po dolenjski izreki kakur. Po kakòr so začeli že v 16. stol. pisati tudi kakòršen, kar se je ohranilo do zadnjega časa, dokler nista Levstik in Škrabec zopet vpeljala kakeršen.

Dvakrat napačna je pisava komur, čemur v lokalu in instrum.; tu se *u* v XVI. stol. ni govoril več niti pri dativu, v lokalu in instr. ga pa sploh nikoli ni bilo; pa tudi v dativu nima prav za prav komur, nikomur, čemu pravice, kakor ne *a* v gen. kogar, nikogar, česar, ničesar, to je le etimologična pisava, sloneča na učenosti. Pisati bi bilo po historičnem pravopisu tudi tukaj komer, nikomer, koger, nikoger.

Podlaga našemu pravopisu je namreč izreka 16. stoletja; dalje nazaj ne smemo in ne moremo sezati, če se nečemo vdati samovoljnim predrugačbam. V navedenih primerih pak je bil vokal izgubljen že v 16. stoletju ali pa se je bil premenil v polglasnik (ъ, ə). Ako bi pisali v Pleteršnikovi ortografiji, bi morali pisati prav: kədər, kàkər, kòlikər, kàkršən, kòlikršən, kògər, kòmər, čèsər, čèmər, čigər, čigàvər, čigàvršən, nikògər, nikòmər (ali nikògre, nikǫ́mre), dalje nîštər, ničèsər, ničèmər (od tega ničǫ́mərnost. Hipolit piše nizhemernoſt, Dalm. nezhemernoft od starejše oblike ničǫ́mre); dalje: nikǫ́r v zanikǫ́rnost (Dalm. sanikèrnoſt); v navadnem pravopisu bi bilo torej pisati prav: vender, keder, kaker, koger, komer itd.

Tudi vokali *ì*, *è*, *ò*, *ù* so se v 16. stoletju že nekoliko oslabelo izrekali; zato piše Truber včasi *e* namesto *i*: ruteza (rútica), veyeza (vêjica), ſpesnejo (spêsnijo), v ſvejste (v zvésti), dosezhe (doséči); Dalmatin piše nèt, dém = nit, dím. Hipolit piše pobèč, majhen. Pozneje je hotel Pohlin tej pisavi (*e* za *i*) pridobiti splošno veljavo in pravico, kar se mu pa ni posrečilo; on piše n. pr. ſtvarnek, is zhaſneme dobrutame, mnoſheza, velekuſte. Še dandanes se piše ta Pohlinov *e* tu pa tam, n. pr. v besedi mladęneč, mladenča za mladęnič, mladêniča; če piše Dalmatin mladenčič ni tega izvajati iz mladenič, ampak iz mladenec, češki mládenec.

V starejših gorenjskih tekstih nahajamo za vokal *u* pisano včasi *o*: deshelskhemo (dežẹ̑lskemu), mo, temo, niemo. Tudi Pohlin piše von za vun (vъn), kopzam za kupcèm. Od tega je še dandanes ostalo v pravopisu: blizo, kmalo, kviško namesto blízu, kmâlu, kvìšku; seveda se to ni obdržalo z ozirom na gorenjščino, ampak ker so pisatelji šteli te besede za adverbija na *o*.

Že pri Truberju nahajamo včasi za *u* znak *i*: drigazhi za drugazhi; peiftinja za pẹ́stuna, danes pêstrna poleg pẹ̑stna; -inja je tudi neopravičen sufiks, po analogiji besed na -inja; pestrna pač po sèstrna, brȁtrna, mátrna. Dalje piše Truber *i* za *u* tudi že v dativu: k navuki, k Bugi, k ſerzi, toda tudi, kadar je povdarjeno, k nevernimu ſerzei (po lok.). Enako ima tudi Dalmatin verih, veriha iz sgn. wîrouch Weihrauch poleg veroh, h' Bugi, navadno pa h' Bugu, po poli Bratu, po pólu Bratu.

Kratko povdarjeni *ì* (*è*) začenja v šestnajstem stoletju tudi popolnoma giniti; zato piše Truber kulkaj, dergazhi, doctorza, petlarca, Dalmatin pak dèrgazhi, koſsèl: kósìl, vmìl, per, pìrhaft (v Registru: pìrihaftu: maculosus) ſhant Marnih rosh. Ker se pak protestantovski pisatelji večinoma še drže starih vokalov in jih pišejo, smemo sklepati, da je to izrekanje postalo splošnejše in navadnejšo še le v 17. in 18. stoletju, vsled česar se je tudi ohranila ta pisava vso prvo polovico prejšnjega stoletja, ko se je pisalo mladenč, tovarš, varh, pirh in je še le učenost vpeljala pisavo z odpalimi vokali vnovič. Še dan danes se piše tudi o pol enajstih dasi dolenjska izreka s čistim *l* kaže, da je za *l*-om izpal vokal; enako se piše oljka za oljika, oljčna nedelja za oljična (ǫ́ljika, Dalm. olika, hrv. uljika). Nasprotno pa se je mnogokje v današnji ortografiji po krivici zasejal *i*, n. pr. ljulika nam. ljulka, kar piše Dalm. lulka (hrv. ljuljka); enako tudi sinaha za snaha iz snьha (snuša, nurus, *νυός*). Za „slovénski ali bezjački" navaja Dalmatin „tovaruštvo", on sam pa piše vselej tovariš, tovarištvu, in ker poznajo tudi drugi slovanski jeziki tovariš, je pač pisati besedo z *i*. Tovaruš piše sicer že Kastelec, pa najbrž je to analogija po latinskih besedah na *-us*, ki se glase pri nas -uš, -už, in katerih je nekdaj bilo mnogo zlasti v kajkavcih. Kristus se pri nas ni govorilo prej, dasi starejši pisatelji pišejo tako po latinskem zgledu, ampak govorilo se je samo Kristuš, kakor tudi Pilatuž. Za starejši varih, pirih se je začelo pisati v novejšem času varuh, piruh, pač po zgledih kožuh, trebuh, manj verojetno po skopuh, ogleduh, ker se v teh *u* povdarja. Toda pomisliti

nam je, da imamo besedo ирихъ že v starejši slovanščini kot nomen proprium hominis; enaka osebna imena se še nahajajo med Slovenci; varih more prav tako imeti sufiks ihъ kakor ženih, stsl. женихъ. Gotovo je, da je vîruh prav pisati z *u*, dasi se že v 16. stol. nahaja. Napačna je tudi nova pisava bučela namesto bečela, čebela (kakor piše Dalmatin). V novejši slovenščini so začeli pisati tudi druhal z *u*, kar pak ne more biti v zvezi z drugъ, kar dobro opazuje v EtWtb. že Miklosich. Besede ni najti v starejšem slovstvu, zato je težko reči, kako se je prej izgovarjal prvi zlog. Da bi se še danes kje izgovarjal *u*, ni verojetno. Najbrž so le naši pisavci naslonili besedo na drugi družba in jo začeli pisati z *u*. Toda drhal ni družba, ampak množivca (druht!) ljudi, ki se podé in deró naprej, kamor si bodi; torej vse kaže, da je bolje pisati drhal. Gotovo napak je rudeč, rudeti, ruja, rujavec, rujavica za rdeč, rdeti, rija, rjavec, rjavíca; *u* je posnet po *r*umen, kjer je upravičen in se je govoril v 16. stol. ter ga imajo tudi drugi slovanski jeziki. Zato pa je na drugi strani napak rmen za rumen, kar se tudi večkrat bere. Omembe je vredno, da pišejo vsi stari tudi bruzda za brzda; Škrabec meni, da je *u* vzet iz uzda, vendar se zdi, da se je bruzda tudi govorilo; to spričuje stanovitnost te pisave in pa prekmurska oblika brozda.

Za nepovdarjeni in kratkopovdarjeni *ě* pišejo Truber in pa vsi starejši pisatelji *i*: zhlovik, diteta (detę́ta), ditece (detę̂tce), slipy (slepî = slę́pi), pokripij (pokrepí = pokrepčâ), griſhè (grešę́), shrybe (žrebę̂), lipotè (lepotę́ gen. s starim naglaskom), srisla (= zrezljâ), sapuvid (zapo̍ved), smil (smél), vmrit (= vmret, krajši infinitiv). Včasi se piše tudi *e* ali *è*, toda *ě* se tudi izpušča: imèl, shivèl, srèslan, ſnegá, s'shrebly, shèrbe, zherpina (= črepinja). Sčasoma je *e* v tem oziru popolnoma spodrinil *i* in sicer najprej v korenskih zlogih, kjer sta se nepovdarjeni *ě* in povdarjeni *ě* v raznih oblikah čredila in menjavala drug z drugim: svę̂t, svetâ; svèt, svéta; pozneje se je to zgodilo tudi v nekaterih končnicah: védeti, vídeti. (Prememba končnice *-iga* v *-ega* ne spada sem, o tem gl. v morfologiji.)

V končnicah *-e, -eh* pišemo, kakor misli Škrabec, še danes *i* namesto ѣ (*e*): meni, sestri namesto méne, sestre; dvé mesti, mestih, delih, oblakih za dve mèste, mèsteh, oblakęh; to mnenje se mi ne zdi pravo; tukaj ni *i* namestnik ѣ, *e*, ampak pravi *i*, ki je v navedenih oblikah posnet iz drugih deklinacij

po analogiji: mesti, dekli po duši, ovci, morji; oblakih po krajih, vračih; meni, tebi za mene, tebe po dekl. duši; mnogo sta k zmagi *i* za *ѣ* pomagala tudi mi, ti. Zgodilo se je tu pri nas isto kar v hrvaščini ali srbščini, kjer tudi ne moremo reči, da je na primer ženi, majci v vzhodnem (srbskem) narečju nastalo iz ženě, majcě po fonetičnem potu, češ, da je *ě* prešel v *i*, kar tam sploh ni mogoče, ker je tam *ě* zdaj samo *e*.

O glasovih slovenščine po njih izreki.

Slovenske glasove delimo v štiri skupine: 1. prave vokale, 2. vokalične konsonante, 3. konsonantične vokale in 4. v prave konsonante.

Vokali nastanejo, kakor znano, ako gre zveneči tok zraka brez ovire skozi ustno votlino. Različnost oblike, ki jo dajemo ustni votlini v tem prodiranju zraka, je povod tudi različnosti vokalov. Ako gre tok zraka skozi nos, dobimo nosne vokale, kakor se slišijo na Koroškem v Junski dolini.

1. Pravi vokali so kratki ali dolgi; kratki so ali določni, to je določeno izraženi: *a, e, i, o, u,* ali pa nedoločni (nedoločeno narejeni) *a̯, e̯, i̯, o̯, u̯*; oboji smejo imeti povdarek ali pa tudi biti nepovdarjeni.

Med nedoločnimi vokali ni danes na Kranjskem v izreki nobenega razločka, za vse se govori polglasnik, Lepsijev nedoločni glas; že v šestnajstem stoletju sta bila zenačena nedoločna *e̯* in *i̯* in tako tudi nedoločni *o̯* in *u̯*. Zunaj Kranjskega niso ti glasovi povsod padli na stopinjo nedoločnosti. Ti nedoločni vokali večkrat popolnoma izginejo ali onemé, ako so nepovdarjeni: bi̯là, vîde̯la, vá̯rujem t. j. bla, vidla, varjem. V dobri izreki bi jih pak ne smeli opuščati, ampak jih izgovarjati čisto: bilà, videla, varujem. V vprašanjih in klicih se na Dolenjskem končni kratki in nedoločni vokali daljšajo: óčà! (skoraj očâ) óča? (očá?), máti! (matî) matì? (matí?).

Dolgi vokali so ali stanovitni, konstantni, t. j. skozi celo dolžino enaki (*a, i, u*), ali pa prehodni, to je, prelivajoči se v izreki iz enega glasu v drugega, kakor *ę* iz *i* v *e*, *o̧* iz *u* v *o*, *e̯* iz *e* v *i*, *o̯* iz *o* v *u*, odprti *e* iz *e* v *a*, odprti *o* iz *o* v *a*.

Skoraj polovica našega naroda govori za *u* v določenih primerih nekak *ü*, kateri se pak nikakor ne glasi povsod enako; v nekaterih krajih je približno v sredi med *u* in *i*: da se more izgovoriti, za to se govorilni organi nastavijo kakor za *u*, toda hkratu se hoče v tej leži izgovoriti *i*, to je: leža za izgovor *u*-ja preide naglo v ležo organov za izgovor *i*-ja; drugod pa se na artikulacijski podstavi za *i* skuša v istem hipu izgovoriti *u*: tako nastaneta poglavitni izreki: potüha (Unterſchleif) in na drugi strani potyha, klobük, — klobyk.

Prehajanje od *i* v *e*, *e* v *i*, *o* v *u*, *u* v *o*, *o* v *a*, *e* v *a*, kakor tudi leže artikulacijskih organov za *u* v *i* in za *i* v *u* ni morda polagano, ampak momentano, hipno; če bi bilo polagano, bi dobili namesto enotnih vokalov diftonge *ie, uo, ei, ou, ea, oa,* ki se pač tu in tam nahajajo v narečjih.

Dolge vokale imamo navadno samó v povdarjenih zlogih. Povdarek je pa ali na prvi ali na drugi polovici dolžine, kadar je naš naglas muzikalen; pri ekspiratoričnem naglasu, ki obstoja samo v okrepčevanju, osiljevanju zračnega toka, ko gre iz prsi skozi usta, zadeva naglas navadno sredino vokala. Ako naglašamo prvo polovico vokala, imenujemo ta naglas padajoč ali potisnjen, predtegnjen, ker gre od zgoraj doli: dân Tag, môž, gorê die Berge, kadî der Kufe, lêta die Jahre; kadar pak zadene akcent drugo polovico vokala, je rastoč (potegnjen ali zategnjen): dán gegeben, móž der Männer, gorę̑ des Berges ali ſie brennen, kadí der Kufen in er raucht; lę́ta des Jahres in es fliegt, dę́la der Arbeit in des Teiles.

2. Konsonantična vokala, to je vokala, ki sta samo po kakovosti vokala, po kolikosti pa soglasnika, sta pri nas dva: *j* in *w* (i̯, u̯), to je, v naši navadni izreki do konsonantične kolikosti okrajšana *i* in *u*. Nekdaj sta bila in sta še sedaj deloma (namreč *w* pred *u* in *j* pred *i*) prava konsonanta, ker bi ju sicer ne slišali; da pa sta se slišala, to dokazuje stara pisava jilu, vusta itd.; na koncu zlogov pak sta že dolgo po kakovosti vokala, kar dokazuje pisava glau, cerkou, kosty, dobri, Juri za starejše kostij, dobrij, Jurij iz kostii, dobrii, Jurii; to dokazuje tudi pisava povete za povêſte, dobri dat. fem. za dobrêi, Andri (gen. Andrea) za Andrę̑j. Kakor se izgublja *j* za *i* in *e*, tako se izgublja tudi *w* za *u*: bogọ̑, domọ̑ za bogọ̑v, domọ̑v. Dainko tudi piše kar naravnost: domo, Kastelec damú (kar se je še ohranilo v pisavi grem domú), dalje torú (tvorov). Truber in Dalmatin pišeta *ou*

(včasi *ov*) bogou, domou, za o̯ sam pak pišeta samo *u*, vendar piše Dalmatin tudi poslovpje za poslo̯pje.

Tavtosilabični, t. j. k istemu zlogu spadajoči *aj*, *av* prehaja v *ej*, *ou*, to je *j*, *w* postane vokal; tudi sicer se to zgodi, ko postane *j* n. pr. s predstoječim vokalom istozložen: ujdem (prav za úi̯dem poleg u̯ídem drugih narečij. Prvo je pač starejše, prim. r. уйдý, č. ujdu; u̯ídem je še le iz ui̯ídem, ko se je po analogiji glagola *idem*, oziroma prav za prav infinitiva *iti* zopet pojavil pravi vokal *i*.

3. Konsonanti nastanejo, ako tok zraka ne more brez ovire prodreti skozi ustno votlino in ako mora to oviro še le premagati, tako da nastane bodi si popoln ali nepopoln zapor. Po različnosti te ovire ali tega zapora imamo tudi različne konsonante.

Če zapor ni popoln, more tok zraka dalje časa nepretrgano iti skozi usta. Tako nastajajoči glasovi se dado podaljšati kakor vokali (pst; vš!) in morejo tudi nadomeščati vokale, da, imeti morejo celó naglas. Take konsonante imenujemo vokalične konsonante; od njih so najnavadniši *r̥*, *l̥*, *l̥'*, *m̥*, *n̥*, *n̥'*. V navadni ortografiji se seveda piše pred njimi ali za njimi *e*: veter, kozłec (kozl̥c), kašelj (kašl'), osem, jęzen (jezn̥), zajtrek (zajtr̥k), ogenj (ognj). Najmočnejša iz teh glasov sta *r̥* in *l̥*. Zato moreta nadomeščati tudi dolge vokale. Nekdaj se je govorilo čr̥n, čl̥n; v nekaterih slovenskih krajih se še danes govori tako; toda v vélikem delu jezikovnega slovenskega ozemlja je prevzel prvo polovico dolžine nedoločni vokal ъ, ki se je ohranil pred *r*, pred *l*-om pa se je v teku šestnajstega stoletja in deloma že preje spremenil v *o*: čъrn, čoln. Vsled vtáknjenega vokala so pri nas nekateri enozložni samostavniki dolgi, ki bi bili sicer kratki: n. pr. kъ̑rst, pô'h, v hrv. kr̀st, pùh. Vtaknjeni vokal pak se ohranja tudi, če zlog izgubi naglas in dolžino: napôlnil, napolníla (ne naplníla), kъrstił, kъrstíli. Kakor sem omenil že pri opomnjah o pravopisu, se piše zdaj za ьr iz prvotnega *r̥* po češkem in srbskem zgledu samo *r*.

4. Prave konsonante, ki so konsonanti ne samo po kakovosti, ampak tudi po kolikosti, delimo različno; najprimernejše jih je deliti v jezičnike, nosnike, drgnjence (Reibelaute) in zapornike (Verſchlußlaute).

Jezičniki so razni *r* in *l*. *R* nastane, kadar napravlja jezik nekako trepetaje izhod zračnemu toku skozi ustno votlino.

Ako trepeta sprednji del jezika, prislonjen na gorenjo čeljust, dobimo navadni *r*; če pak trepeta zadnji del jezika, dobimo isti *r*, ki ga včasi slišimo pri posameznih osebah, pa tudi v celih pokrajinah ter se nam navadno zdi pogrešek v izrekanju, takozvano pogrkovanje.

Glas *l* nastane, ako se sprednji del jezika prisloni na gorenjo čeljust in se jezik tako zoži, da prodira zveneči zračni tok ob straneh skozi usta. Pri tem ima ustna votlina tisto obliko, kakor za razne samoglasnike in potemtakem dobiva tudi *l* različen glas. Ako je ustna cev (nastavna cev, Anſatzrohr) napravljena za *i*, dobimo omehčan *l'* (*lj*), ako je napravljena na *e*, dobimo navadni srednji *l*, ako pa je nastavljena na *a, o, u*, dobimo več ali manj trd in temán *ł*, kakor so ga govorili naši prednjiki pred temi vokali in na koncu besed in pa pred soglasniki (razen *j*) in kakor se še tu pa tam sporadično govori. Da je nekdaj bil ta izgovor na Kranjskem splošen, nam dokazujeta Truber in Bohorič: „ta *L* zhafi debelu po bezjašku izreci, daſs *L* zu Zeit grob auf Ungariſch oder Biſyakiſch“, in Bohorič: „interdum crasse efferenda, quasi sit gemina, praesertim in fine, ut debel crassus“.

Trdi *ł* se je prej (dolg in povdarjen) rabil tudi kot vokal, kakor *r*. V tem primeru so začenjali olajševati izgovor s tem, da se jezik ni več prislanjal ob čeljust, s tem se je razvil pred njim bolj ali manj temen vokal *u* ali *o*; ko se je potem še *ł* kakor na konci spremenil v bilabijalni *w* ali konsonantični *u*, se je iz *ow, o̯u, uw, u̯u* razvil *o* ali *u*, prvo v kajkavščini, drugo v prekmurščini; prvi govoré sonce, vok, dogo, drugi sunce, vuk, dugo, kakor Srbi in Hrvati. Štajerski in tudi srbsko-hrvaški *bio*, št. *bía* je nastal iz *biu̯*, kar je razvidno in dokazano najbolj iz tega, da so se tudi na vzhodu še ohranile oblike s starejšim *u*: dau, stau (n. pr. okrog Radgone). Sonce, vok, dogo si moramo potem razlagati tako, da je *u̯* za *o*-jem kakor za *u*-jem onemel. (Prim. moderno tu pa tam navadno štaj. izreko trnóšek za trnovščak, žmigóc za žmigavec.)

Bolj konsonantičnega značaja je bil *ł* zamenjajoči *u* na zapadu, zato se je tam razvil iz njega konsonant, ki se izgovarja kakor angleški *w*, za katerega pa pišejo naši pisatelji navadno *u*, ker mu je najbliži. *Ł* se je začel zanemarjati že v 16. stoletju in se je večinoma opustil v 17. stoletju; na Gorenjskem in Koroškem celo pred *a, o, u*. Drugod se je pred temi vokali *ł* dalje časa ohranil in se je po analogiji mnogih oblik, kjer se je govoril

srednji *l*, zlil s srednjim *l*-om v en glas, tako, kakor v hrvaščini in srbščini. Da se nekdaj ni izgovarjal pred *a* in *u* sedanji srednji *l*, nam dokazujejo tudi tujke, ki imajo za tuji *l* navadno *lj*: ljadeljc, ljuljka. Potemtakem imamo danes za stari *ł* pred *a, o, u* navadni srednji *l*, na koncu zlogov in pred polglasnikom *w* (*u*), v primerih stare njihove zlogotvornosti pa *ow* ali *u*. V narečjih se danes *ł* izreka ko srednji *l* ali nemški *l* na koncu zlogov le redko, in to samo po vplivu analogije — na tuj vpliv tukaj ni misliti, kakor hoče Škrabec — tak *l* za *ł* slišimo na vzhodu, pri Belih Kranjcih in pri Rezijanih: če pa oni govori kol za kolo, je to samo vpliv genitiva: kola, kolu in ostalih padežev. Na tuj vpliv ni misliti, ker se tak na polju fonologije nikjer ne dá dokazati izlepa, dasi nahajamo to misel že pri Husu, ki piše v Vykladu na desatero přikázaní: „Jakož Neemiáš slyšav, ano dietky židovské mluvie odpolu azotsky a neumejí židovsky a proto je mrskal a bil, též nynie hodni by byli mrskánie Pražene i jiné Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy řiekajú tobolka za tobołka, liko za lyko.“ Tudi pri Čehih ni namreč misliti na tuj vpliv, ampak samo na vpliv analogije: če se je govorilo dělali, se je začelo tudi govoriti dělala, dělalo itd.

Kakor *ł* je tudi omehčani (palatalni) *lj* dandanes večini našega naroda malo priljubljen glas; nekateri kraji ga izgovarjajo popolnoma dobro, kakor ga na primer izgovarjajo Srbi, n. pr. ljubiti, ali Italijani n. pr. canaglia. Večina narečij pa mu ni prijazna. Na Štajerskem in Dolenjskem, kakor tudi Gorenjskem in Koroškem ga najrajši zamenjuje srednji *l*; v drugih narečjih *jl*, v rezijanščini in beneščini celo samo *j*: tako da imamo za pravi izgovor kral' tudi izgovore kral, krajl, kraj. Z zadnjima dvema izgovoroma se more primerjati izrekanje mehkega *l*-a v francoščini: za staro bouteille (butel') se govori zdaj butejl, butej. Izgovor *l'*-a kot *j* za *lj* veže slovenščino zelo tesno na čakavščino, kjer imamo isti pojav.

Nosniki nastajajo, ako gre zveneči zvočni tok skozi nos; ako je ob tem ustna votlina zaprta z ustni, dobimo glas *m*; ako je zaprta z zobmi in z jezikom, dobimo navadni *n*; ako je zaprta z jezikom in srednjim nebom, dobimo mehčani *nj*; ako je ustna cev zaprta z jezikom in zadnjim nebom, dobimo guturalni (nebni) *n*, katerega pak imamo v slovenščini samo pred *k* in *g* in ga ne izražamo s posebnim znamenjem: dánka, zánka. — Palatalni, mehki *nj* je kakor *lj* nekoliko težaven glas; kakor *lj* se v narečjih

različno nadomestuje; navadno imamo zanj *ń, n, jn, j*: kòń, kòn, kòjn, kòj. Tudi Francozi ne izgovarjajo dandanes svojega *gn* kakor pravega palatalnega *ń*, ampak kakor *jn*.

Drgnjenci ali spiranti nastanejo, ako se nastavna (ustna) cev (usta) zlèhkoma zaprè, da more vendar še zračni tok iti ali se drgniti skozi zaporo. Ako dela zaporo spodnja ustna s tem, da se pritisne na zgórenje zobè, dobimo *f* in *v̗* (kakor se ta izgovarja navadno pred vokali). Če pak delajo zaporo zgoranji in zdolanji zobje in pa jezik, dobimo *s* in *š*, *z* in *ž*. Na Gorenjskem so poznali in še poznajo interdentalni *s* (to je glas, kakor ng. *ϑ*, ali engl. trdi *th*); sedaj se še tam govori — sicer ne povsod — za končni *d*, n. pr. gospoϑ. Navadno pak se ta *ϑ* dandanes na Gorenjskem več ne razlikuje od *s*. Ako dela zaporo zadnji del jezika s prednjim nebom, dobimo glas *h* in *γ* (kakor v novogrškem jeziku). Tudi *j* in *u̯* (*w*) moreta biti spiranta, ako se izrekata nekoliko ože kakor po navadi. Tak *w* nastane tudi, ako se spodnja ustna prisloni na zgorenjo (to je takozvani bilabijalni *w*): vàma — wàma, wàda, wàjle; *j* pak nastane, ako se srednji jezik približa srednjemu nebu.

Zaporniki v ožjem smislu (ker v širšem smislu so nasproti vokalom vsi konsonanti zaporniki), nastanejo, ako se usta kjersibodi trdno zapro in potem odpro; oni se torej ne morejo daljšati kakor drugi konsonanti in torej tudi ne izrekati sami zase. Zapora se nareja blizu tam, kakor pri nosnikih in spirantih; zapora z ustnami daje *p* in *b*, z jezikom in zobmi *t* in *d*, z zobmi, jezikom in srednjim nebom *tj, dj, kj* in *gj*, zapora zadnjega dela jezika z zadnjim nebom *k* in *g*.

Z nekako pravico smemo trditi, da je slovenščina v XVI. stoletju poznala mehčani *t, d, k, g* v nekaterih primerih; dandanes pa se *tj, kj* nadomešča s *t* ali *k* ali pa *č*: prim. štaj. *taj* za *tja*, dol. *ke*, gor. *če*; *kjé*, dol. *kej*, gor. *či? dj* se je vnovič razcepil v *d-j* (ako ni to prvotno ohranjeno) ali pa je dal sam *j* n. pr. *djal*, gor. *jaw*. Nov je *kj'* in *gj'* za *k* in *g* pred *i* in *e* na Gorenjskem in Koroškem, kar pa je dandanes že večinoma prešlo v *č* in *j*; *h* postane v enakih primerih *š*: ščira = sekira, noje = noge, muše = muhe. Tudi na Primorskem se nahaja ta menjava v nekaterih krajih pred *ü* ali *jü*: za kupiti küpit: kjüpit, čüpit.

Glasovi *c, č, ć* so zloženi konsonanti *c* = *ts, č* = *tš, ť* = *tj* (affricatae); *ć* se sliši na Krasu in je isti glas kakor čakavsko-

hrv. *č*, katerega izgovarjajo Srbi in nečakavski Hrvati nekoliko trše, skoraj kakor *č*. Nekdaj so poznali *ć* pač vsi Slovenci.

Spiranti in eksplosivniki imajo na vseh mestih po dva glasova: eni so krepki brez zvenenja, ker se delajo z odprtimi glasilkami; zato jih imenujemo atonae ali mutae (gluhe, tonloſe, ſtimmloſe): *f, s, š, h, p, t, tj, kj, k*; drugi pa imajo v glasnem govoru nekak zveneč glas in zato jih imenujemo zveneče, zvonke soglasnike (tonantes, tönende, ſtimmhafte); ko se napravljajo, spravi prodirajoči zračni tok glasilke v zvenenje: *w, v, z, ž, (j,) b, d, dj, g*.

Po mestu, kjer se napravlja zapor v ustni cevi, razločujemo konsonante v labijale (ustnike), dentale (zobnike), palatale (nebnike) in guturale (goltnike).

Ustniki so ali labijolabijalni (bilabijalni): *m, w, b, p*, ali labijodentalni: *v, f*.

Zobniki so: *r, l, n, z, s, š, ž, d, t*.

Nebniki so: *l', ń, đ = gj, tj = kj*; stara slovenščina je imela tudi *rj*; v poljščini in ruščini se morejo palatalno izgovoriti vsi konsonanti, celo ustniki.

Goltniki so: *l, n* (pred *g* in *k*), *h* (na vzhodu in pri Rezijanih in Hrvatih kot lahen dih, in se semtertja popolnoma izgublja), potem *g* in *k*.

Glasove *z, s, c* imenujemo sikavce, *ž, š, č* šumevce, *lj, nj* in podobne mehčane (muljirane) ali topljene, razne *r* in *l* tudi plavne (liquidae).

Razmerje
med glasovi našega jezika in glasovi stare slovenščine ter drugih jezikov.

Vokalizem.

Prvotno slovanski *a* je vže v prvotni indoevropščini *a* (mati, mater) ali pa je nastal iz indoevropskega dolgega *o*: darŭ δῶρον; za šumevci in *j* pa tudi iz prvotnega dolgega *ē*: jasli, kor. *ēd*. V nasprotju s slovenščino se je prvotni dolgi *a* v litavščini spremenil v dolgi *o*: mõte.

Prvotno slovanski in staroslovenski *a* se je pri nas, kakor v drugih slovanskih jezikih ohranil nespremenjen, bodisi, da je bil nepovdarjen ali pa že prvotno povdarjen: brȁt, sȃd, hvála.

Vendar je nekaj primerov, ko se kratko povdarjeni ali nepovdarjeni *a* spreminja. Tako imamo zanj:

1. nedoločni vokal na zapadu v posameznih primerih: lъstъn od last, mъstъn od mast gen. mъstí, mъščoba in napъk, napъčъn. V zadnjem primeru je pač vplivala končnica ъk: sladъk, gorъk, krepъk; kaj je vzrok izpremembi prvih dveh besed (lъstъn, mъstъn), ni lahko povedati. Pri Miklošiču v I. zvezku str. 321 navedeni dèlj weiter, ne spada sem, ker je to stsl. dьlje in ne stsl. dalje; iz dlje je nastalo delj, kakor bъlj ali bel iz bolje (bel v knjigah 17. stol.), na Koroškem v pomenu ali.

2. imamo za *a, e* v prefiksu *rez* (raz); tukaj ni brati *e* kakor polglasnik: rezodъven, reznašal, tudi rezij. rižtjàn kaže *e*: razđan, bisîda: beseda; *rez* pišejo tudi vsi starejši pisatelji razen kajkavskih; *a* se je ohranil samo pod dolgim naglasom rástava (vrsta snopja), brez rázloka (ohne Verſtand). Tudi tej prikazni ni zlahka povedati razloga; Škrabec misli na analogijo *brez* in *črez*.

Tudi v gorenjskem mrěz gen. mraza imamo *e* za *a*, kar prav tako še ni razloženo; opomniti pa je, da Baudouin o nepovdarjeni skupini *ra* na Gorenjskem (Boh. pos. gov. 55) izrečno pravi, da se namesto *a* govori glas, ležeč med *a* in *e*, in navaja: strähú, fräncós. V Ribnici se govori za prálica Jäthače preálca, prélica, pač po vplivu prefiksa *pre*: preveč, predati, prerok, prestor (iz prostor).

Pač vsled povdarka je nastalo v raznih narečjih *é* iz *a* n. pr.: délеč za dalěč; v enakih primerih nastane iz ъ (polglasnika) *o*: dónъs iz dъnъs; pópъr iz pъrpъr. Oblak misli pri délеč na analogijo po dèlj: del: delèč in potem délеč. Dalmatin piše še deleč in daleč, toda to zadnje samo v zvezi s predlogi: torej so deleč stopili poleg je od daleč stal. Tudi v Ribnici še poznajo to razločevanje: deáleč in z dĭěleč (z dêleč); po analogiji navadnejše oblike *e* se je *e* vtihotapil tudi v obliko za predlogi, in razloček se je omejil na to, da se je vsled padajočega naglasa izbral *ę* (*ĭe*), in ne odprti *e* (*ea*). Nekaj enakega se je zgodilo tudi v drugih besedah, kjer imamo za pričakovani *à* odprti *e*: préščič, preščiča za praščič; preščič, prešič se celo piše (*porsę); krégulj, kregulja iz kragùlj; mrémor za mramor iz bramor; prédedi, kar pozna tudi Dalmatin, za pradedi. Enako je v Ribnici po regresivnem premikanju naglasa nastalo: néšъł (neašъu) iz našъl; ta pojav nahajamo zlasti mnogokrat pri Skalarju in Casaniju: nešli. Od tod je ta prememba zašla tudi v primere, kjer *a*

ni povdarjen. V Ribnici govoré *ne* za *na* in za *ne*: ne pe͡ačъ, ne͡ajnъ: na nji, ne͡aph, nepüha, ne͡astъw g. nestila (nastił), ne͡arar, neráda. V pismenem jeziku celo se je vdomačilo znérok ab∫eitꝛ, nicht zur Hand, kar nima nič opraviti z negacijo ne, ker je nastalo iz: iz-na-roku, -nároku zur Hand: bei der Hand; *iz* je negacija; na-protno pa pišemo *na* (prav kakor starejši pisatelji), kjer bi morali po pravici pisati *ne*: nedloga, p. niédolęga. V Ribnici se enako kakor *na* v *ne* izpreminja tudi *za* v *ze* pod istimi pogoji: zeášъw, zeájdem, zeáčet, zečiéw, zeáslon — zeslǘóna, zejnim, zetú, vendar pak zâjn, zâjtro kakor tudi nâjn, nâjden, ker je povdarek tukaj padajoč in je bil že izprva na predlogu. Tako pišejo tudi nekateri stari spominki, n. pr. vinogradski zakon: ne potih, nemeſtiti, nezaj, zekaj. Tudi predlog *nad* se v nekaterih krajih (n. pr. v Ribnici) obravnava enako in postane *ned*, n. pr. ned nâma, toda nâdme. Škrabec izreka slutnjo, da se je tudi *da* vsled enakega vzroka premenil v *de*, spıva pač najpred pred breznaglasnicami: da bi — débi. Od tujih besed bi spadala sem spečati spacciare in veljati valere (hrv. valjati), od domačih še télъk za talog Helleborus (Nießwurz).

Dalje nahajamo na zapadu *e* za *a* pred *j*: vekomej, zgodej, sedej, zdej, nej = naj; grešina, grajšina, včerej, tudi pri imperativu semterja: delej, dej = daj, in skrivej (sъkrivaje). Večina teh besed je imela prej *a* v odprtem zlogu in je še le po pristopu *j*-ja *a* prišel v sredino, povsoi je *u* ali nepovdarjen ali le kratko povdarjen. To prikazen smemo pač razlagati kot nekako asimilacijo. Iz *ej* se je v nekih narečjih razvil dalje *ě*, t. j. glas, ki se ravna ž njim kakor z jatom: kaj — kej — ki po srednji kei: kě; enako dĭéli = za delaj, delejte, tuki = tukaj, mihъn za majhin iz měhъn: mĭhъn; že Dalmatin piše jice, to je jъcè iz jejce za jajce. Za kraj imajo štajerski in ogrski Slovenci kre, ki fungira kot predlog: kre pouti apud viam. Iz zajc, zajec imamo na vzhodu zec.

Gotovo imamo z asimilâcijo opraviti v primerih, kjer se *a* za *j*-jem in drugimi šumevci izpreminja v *e* v kratko naglašenih in nenaglašenih zlogih: razlog je torej fiziologičen: *a* je guturalen, *j* in šumevci pa so palatalni glasovi, torej se more *a* približati tem. Tako imamo jest za jaz, tjé za tjá, jesén za jasen. Že pri Truberju nahajamo zato premnogo primerov: oſtaieli, vſtaiela, preganele, iſuelizharie -rja, iſuelizhane za -nja, hudiče za hudiča, kraie za kraja. Da je Truber res tako tudi govoril, nam kaže narečje podkogeljsko (v bližini Truberjeve domovine), kjer se še

danes govori düšem in ne dušam, hišem, obhajeli, preganjeli. Enako izrekanje kažejo tudi drugi kraji. Okoli Polhovega gradca govore po šumevcih za *a* nekak odprt *e* (*ea*): moje[a] duše[a], naše[a] veže[a] (moja duša, naša veža); isto velja o Begunjah na Notranjskem (Archiv XI. 420); o bohinjske-posavskem govoru piše Baudouin samo, da se tam govori jäsén, jälica (jälovica). Splošna je ta prikazen v narečju cerkljanskem: cesārje, kawāče, hudiče, žeble, kajne, káše, jīže (gen.), káče, kalùže, mlakùže, babjek, pirjejca, hiše, dùše. Od cerkljanskega narečja se ta posebnost razširja čez Oslico, Idrijo, Godovič, Črni vrh na Vipavsko do Gorice; vendar se to godi samo v nepovdarjenih zlogih in le redkoma v drugi (jaz, tja). Pri Skalarju nahajamo tudi čes za čàs. Na Štajerskem imamo besede na *-šék* iz *-ščak*: Kleinoschegg, Slomšek, Ternoschegg. V sufiksu *-njak* se je *a* spremenil v *-njek* tudi v narečjih, ki ne poznajo te asimilacije *a*-ja za šumevci; iz *-njek* je potem z naslombo na sufiks *-nik* nastalo *-njik*: kurnjak — kurnjek, kurnjik; tudi sufiks *-jak* se je izpremenil nepovdarjen v *-ek*: krawjek; kozjek za kozijak itd. Ta posebnost je, kakor znano, značilna za češčino in se nahaja tudi v nekih poljskih narečjih.

3. Drugačna prememba *a*, če je ta vokal kratek, to je nepovdarjen ali kratko povdarjen, je prememba v *o*. Godi se to:

a) v zlogih, kjer stoji nepovdarjeni ali kratki *a* pred bilabijalnim *w*, ki spada k istemu zlogu kakor *a*, torej v zaprtem zlogu; pri tem ni razločka, ali je bilabijalni *w* nastal iz *v* ali iz *ł*; zgodovina jezika pak nam kaže, da je *a* pred *v* prej prešel v *o*, kakor pred *ł*, kar je dokaz, da se je *ł* še govoril kot trdi *ł*, ko je že *v* prešel v bilabijalnost; zato so pisali poleg dela-viz [-vèc] (to je, kjer je *a* v odprtem zlogu) v genetivu delouza; enako se vidi to že pri protestantovskih pisateljih pri vseh besedah na *ăvec*, iz česar postane v genetivu *ovca*; pozneje se je to razširilo tudi na izpeljanke iz prilogov na *av* sploh, tako da imamo dandanes, če *av* ni povdarjen, samo *owc* in *awc*. Vsled tega izgovora je mnogo besed v tej obliki prešlo tudi v knjižno slovenščino: Grintovci, prav: Grint*a*vci; Golovec, Golowc nam. Goljavec itd.

Ko je tudi trdi *ł* prešel že v bilabijalni *w*, tedaj se je seveda zgodila glede glasú *a* ista prememba tudi v primerih pred prostim trdim *ł*-om, ako je *a* bil pred njim kratko povdarjen ali nepovdarjen: kakor pravimo pròw za staro prav, zdròw za zdraw, tako tudi znòw za znał, gnòw za gnał. Vzrok tej premembi je

kakor pri premembi skupine *aj* v *ej* zopet fiziologičen: bilabijalni *w* je najbliži sorodnik konsonantičnemu in po tem vokaličnemu *u*, ki se artikulira zadaj v goltu, *a* pa bolj spredaj, torej se je moral *a*, ko je dobil naglas zloga, prispodobiti v artikulaciji glasu *u*, kar se je zgodilo s tem, da je prešel *a* v *o*. To zenačevanje glasov se je zgodilo tukaj v enem zlogu, to je, ko sta *a* in *w* pripadala istemu zlogu ali sta bila, kakor pravimo dandanes, tavtosilabična.

Nekaj enakega pa se glasu *a* dogaja, kadar niti ne spada k istemu zlogu, to je, asimilacija ga doseže, ko za njim ni morda kak bilabijalni *w*, oziroma konsonantičen *u* neposredno v istem zlogu, ampak še le v nastopnem; tedaj se torej razteza asimilacija na dva različna zloga. Tako nastane takozvana vokalna harmonija, in sicer pri vokalu *a*, ako je v nastopnem zlogu kak temen vokal *o*, *u*: temneji glas si zenači manj temnega. Tako dobimo za takô, kakô že v začetku naše književnosti tokô, kokô; za kakóre: kokor, kôkr. Ta *a* se je po *o* razvijal dalje v *u*, zopet po vokalni harmoniji: kjer se je končni *o* vsled naglasa in tudi sicer razvil v *u*, se mu je zenačil potem *a* (oziroma že *o*) prejšnjega zloga: iz koko je nastalo kokù in iz tega kukú. Ko je potem naglas bil odtegnjen na prejšnji zlog, smo dobili po različnih narečjih ali kòkr ali kùkr, kokršъn ali kùkršъn. Glas *u* pa, če je nepovdarjen, sili tudi na to, da izgine, in sicer preko polglasnika: tako dobimo iz tako, toko, toku, tuku, tъku, tku (?); pri kako ni navadno izginil refleks *a*-ja, razen v nekterih narečjih, kjer imamo *ko* za kako koko, kakor kukavica iz kukukavica, kuruza iz kukuruza; a enako se začenjajoči zlogi so se spojili v enega (cf. veneneficus: veneficus). Iz tъku je po preskoku naglasa nastalo (kakor iz dъnъs : dones) tôk (kôk). Starejši pisatelji pišejo tudi oku za ako, kar pa je najbrž samo naslomba na koku, toku.

Sem je pač šteti tudi besedo šótor iz šator; akcent je bil sprva na drugem zlogu; beseda je kakor znano tujka, turški čadъr, hrv. čak. čadòr in čador. Da *šo* ne more biti prav stara prememba, kaže *o* za šumevcem, ki bi se v stari dobi moral premeniti v *e*. Asimilacija je pri ti besedi nastopila najprej v kosih padežih: iz šatôra, šatôru smo dobili najprej šotóra, šotóru, in pozneje je bil *o* prenesen tudi v nominativ; da bi bil akcent premenil *a* v *o*, kakor misli Škrabec, ni verojetno, ker bi potem imeli šétor in ne šotor. Tudi goriški zōprt (zapreti) razlaga Škrabec po vplivu akcenta, toda po moji misli prav tako neprimerno;

ta beseda ima svoj *o* za *a* po analogiji besede woprem iz odpreti, kar se je moglo zgoditi tem lože, ker je *t* odpal pred *p*-jem.

V narečjih imamo za *a* še druge glasove: Baudouin piše, da se v bohinjsko-posavskem govoru nepovdarjeni *a* na koncu besed glasi kakor nekak srednji glas med *a* in *o*: putω (kokoš, puta), čistω, z rájω (iz raja). Natančnejših podatkov in razlage te prikazni še nimamo. (Tam se o prefiksu raz tudi zatrjuje, da se glasi rъz, rz, česar ni mogoče razlagati naravnost iz rez po fonetičnem potu; kvečemu se da reči, da se je naprej rez naslonil na *iz* in je tako nastalo *riz*, kar se tudi sliši in celo nahaja zapisano v narodnih tekstih; iz tega *riz* pa je mogel potem nastati rъz, raz.)

Na Štajerskem je več krajev, kjer se celo dolgo povdarjeni *a* glasi kakor odprti *o*, n. pr. nad Mariborom (na Kozjaku): bórati — barati, med ženómi; hójda: ajda; bóba je pijóna. Enak *o* imamo tudi na vzhodu v Središču, v Št. Tomažu, v Medžimurju mlo̱di, vo̱pno, glo̱va, vro̱bec, hro̱st, žerjo̱vi, moždo̱ni, jo̱, pogo̱jati, mejo̱š. V medjimurščini ostane *a* v kraj, mraz, brat, torej v besedah, kjer se v kranjščini *a* približuje glasu *e* ali postane popolnoma *e*.

Poseben glas dobiva *a* v nekaterih vaséh okoli Gorice, kjer se izgovarja z artikulacijo za polglasnik; Baudouin zaznamuje ta glas z *ă*; govori se za m^{jem} in p^{jem} in pred *n*-om: măčka, păs. Ta izreka je Solkancem pri Gorici, kakor omenja že Miklošič, donesla sramotilo: măčka je nesla măslo po Sukăni.

Čudni vokalni harmoniji je podvržen *a* v kraških narečjih: pred jasnimi vokali *e*, *i*, in *j*, *nj*, *ej* postane iz njega *e*: iz starega hlapčič imamo hlȁpčić, g. hlepčića; iz gladíti glèdit in to iz *γ*ledít; iz dostajati dostéjat, iz ital. kalamíta (calamita); iz kostanj kostɛ́ń, bršljan bršl'ɛn, iz delati dɨ̑ɛleti; iz tajiti: téjit; v koliko se v nekaterih teh vzgledov: dostéjat, gledit, tejit da misliti na sicer v kranjščini navadno menjavo: zéslon, nésla, télok, to se ne dá več dognati; razlagati je mogoče te premembe iz prenesenega akcenta, pa tudi po vokalni harmoniji, ki je navadna v tem narečju.

V istem narečju nahajamo *a* kot *o* pred tavtosilabičnim bilabijalnim *w* tudi v primerih, kjer se drugod še govori *a*, n. pr. v prefiksih za, na: zowrém in zowrem (zavrem), zowrielca (kahmiger verdorbener Wein), nowdíhnem (erleuchte), nowdíl' (in den Tag hinein).

V kratkih zlogih in v nepovdarjenih zlogih pred temnimi vokali v nastopnem zlogu imamo tak nekak reduciran *a* (*ɑ*): špɑ̀s, slɑ̀p, kɑ̀č.

Včasi je v slovenščini *a* svarabhaktičen, vtika se v olajšavo izgovora: kamet na Goriškem za kmet; sɑ̀rabat za srabot (na Krasu); ali imamo tak *a* tudi v šarajat iz schreien, ni gotovo, ker je mogoče, da se je ta na Goriškem razvil po vokalni harmoniji iz šerajat, prim. pri Škalarju šeraj.

Iz skupine tart, art, ki jo nahajamo v slovenščini seveda samo v tujkah, je nastalo trat, rat; včasi pa je *a* tudi izginil in je na njega mesto kakor pri drugih sličnih skupinah nastopil tъrt kot zastopnik starejšega trt: tako imamo za armada ponekod ramada, za harmonika ramonika, za arženal raženal, za Martin: Mъrtьn, Mъrtina itd.

Izginil je *a* v domači skupini trat v besedi mravínec: mrvinc, brvinc: mravъ iz morvъ (mravlja).

Večkrat ga pogrešamo na začetku besed, zlasti v tujih lastnih (ali bolje krstnih) imenih. Toda tukaj je težavno ločiti, se je li izgubil šele pri nas, ali ne že v jeziku, iz katerega imamo te besede: n. pr. polona za Apolonia, že v ital. polona, polonia; Lojze za Aloysius, že v nemščini Loisl, wokat za avvocato. Na Krasu se je izgubil *a* tudi v sredini besed v primerih kakor delala, diella, diello, pač po analogiji besed kakor hvalla, vsmil'la, kjer je *i* kot nepovdarjen lehko izpal, izpremenivši se v polglasnik.

Že v stari slovenščini prehaja tuji *a* pred povdarjenim zlogom in v kratko povdarjenem zlogu v *o*, stsl. poganъ iz paganus. To pravilo velja le še v staroslovenskih tujkah: kosárna, popir — toda kanclist. Nemške besede s svojim *å* (v bavarsko-avstrijskem narečju) se seveda tej posebnosti slovanščine niso ustavljale; tudi v laških tujkah velja večinoma pravilo: kopac za capace, posam za passare, toda kalamita, kanaja; ohranjeni *a* nam kaže, da je tujka nova, še ne davno izposojena. Bavarska izreka tako povdarjenega *a* kot *å* je provzročila, da ima nova slovenščina *o* za tuji *a* celo za povdarkom: andoht, uržoh, žagrod Sakristei (sacratus). Dolgo povdarjeni na nemškem ali ital. *a* sloneči *o* je mogel v narečjih celo preiti v *u*, oziroma v *uo*: luntver za lantver, pejuntar Beamter, mũóser Maßer.

O primerih, v katerih zastopa *a* druge vokale, bom govoril pri teh.

2. *e*. Slovanski in staroslovenski kratki *e* je bil že v praazijščini kratek *e*: desьnъ lit. desinė, δέξιος, dexter; za šumevci in *c* se je v slovanščini spremenil v *e* tudi starejši *o*.

Praslovanski *e* je v kratkih zlogih tudi pri nas *e*: je, ste, ne (stsl. jestъ, jeste, ne); v dolgih s padajočim ali rastočim (prvotno tudi s kratkim) povdarkom na nezadnjih zlogih se izpreminja v *ę* (z *i* začenjajoči *e*, *ie*): lę̑d, mę̑d, večę̑r, vesę̑l, žę̑n, žę̑nska, kmę́ta, jelę́na; pod nazaj potegnjenim rastočim povdarkom (prvotni povdarek je bil v tem primeru v obliki ˋ na nastopnem, t. j. poslednjem zlogu) se izpreminja *e* v odprti *e*: jélen, médved, žéna.

Drugi Slovani imajo za naš *e* deloma *e*, deloma *je* in *jo*, Rusi n. pr. *je* in *jo*, zadnje pisano navadno samo z *e* ali *ë*, poljščina ima isto, samo da se piše *ie, io,* za *l, c, cz, sz, z* pa samo *e* ali *o*, za *r*-om pa *ze, zo*: lod, miód, wieczor.

Etimologični *e* se je ohranil v slovenščini precej neizpremenjen, celo tam, kjer se drugi vokali krajšajo in celo onemévajo. Od vseh vokalov je ravno *e* najbolj konservativen; kjer se je izpremenil, zgodilo se je to večinoma po vplivu sosednjih glasov ali pa po analogiji drugih oblik.

Najprej je omeniti, da se negacija *ne*, ako je v ozki zvezi z nastopno besedo in nepovdarjena, spremeni v *na*: na more, naufmileni, nadolžne, narad, napametniga, nasastopniga. Poleg tega pa se nahaja tudi *ne*, ako ima nastopni zlog jasen vokal *e, i*: nečisti; vzrok je torej asimilacija vsled vokalne harmonije. Drugi tak primer je *an* za eden, *ana, ano*.

Iz *kje* je postalo *ki*, in dalje *či*; *ki* je razširjeno na zapadu in se nahaja tudi pri starejših pisateljih.

Poleg kamenou, kamenih nahajamo v starejših pisateljih tudi oblike z *i*: kamini, kaminow, kaminih. Krelj ima celo kaman, kámanatih; Stapleton kamen in kamina. To vse nam dokazuje, da je tukaj nastopil za *e* že nedoločni vokal. Seveda se to ni zgodilo po fonetičnem potu, ampak pomagali so sorodni in podobni sufiksi, s katerimi je jezik zenačil končnico *en*; tak sufiks je ьnъ, ьn'ъ. Ako pa je enkrat oslabel *e* v nedoločni vokal, je moral v nadaljnem razvoju popolnoma oneméti, najprej v sklonih, kjer pristopa na končnico kak vokal: kamora, kar je danes navadno na Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Prekmurskem. Na Krasu, deloma na Štajerskem in Prekmurskem se je zgodilo to tudi pri srednjih samostavnikih na *ę*; na Štajerskem in v

Prekmurji so ti samostavniki vsled zenačbe prešli včasi celo v moški spol, tako da imamo tam zdaj brêmen, sêmen, vímen, brêmna, sêmna, vimna (vendar lêpo vrêmen!).

Škrabec ni zadovoljen s tako razlago. On si misli stvar tako: Nekdaj je, kakor stara slovenščina kamy, kamene imela tudi naša kami. kamena; popolnoma naravno je bilo baje potem, da so se padeži zenačili med seboj, *i* iz nominativa je stopil na mesto *e*-ja drugih padežev in nasproti *n* iz drugih padežev tudi v nominativ: kamina, kamina, *e* bi potemtakem ne bil *e*, ampak čisti *i* kot zastopnik ъi-ja; Škrabec pa ni v zadregi tudi za drugo razlago: on misli, da je tudi adj. stsl. кáмѣнь, камѣна, камѣно vplival na subst. in da imamo isti *i* v kamina, kamin, kateri sicer stoji za kratek ѣ. Ta razlaga je, dasi zelo duhovita, vendar malo verjetna; pri nas ne moremo dokazati, da bi se bil ohranil камъıь niti камѣиъ.

V skupine menje, iz меньje, kjer je torej za *ń* omehčan *n*, se tudi za ta *e* nahaja v starejših pisateljih *i*. Tako piše Truber sicer kamen, kamena, vendar že ima kamina, kaminec (Steine, coll.), snamine, snaminu. Dalmatin piše kamenje in kaminje. To zadnje bi Škrabec rad razlagal iz svojega kamina, vendar pravi, da tudi drugačna razlaga ni nemogoča, namreč, razlagati besedo tako, kakor znaminje, kar piše Dalmatin skoro zmerom z *i*-jem; tukaj se *i* tudi po Škrabcu ne da razlagati tako kakor njegov kamin iz kamenj, oziroma каменъ, ali tudi da bi bil *e* nastal po analogiji besede kaminje, se tudi ne dá trditi, ker je znaminje navadno, kaminje pa ne. Zato tudi po Škrabcu ne ostaje drugega, kakor misliti na vpliv omehčanega *nj* na spredaj stoječi kratki *e*. *Nj* se namreč pri nas nekod, zlasti po Dolenjskem, že davno govori tako, da je več ali manj slišati iz njega *j*; Dalmatin piše velajnje, kojnjeh. In tako je po Škrabcu iz znamenje nastalo znamejnje, iz kamenje kamejnje. Dalmatinovo pisavo kaménjem ni pač brati kaménjem z naglasom na *e*, ampak *é* je samo znak za *ej*; pri nas se beseda povsod povdarja na *a*, in zatorej pomenja Dalmatinov *é* tukaj *ej* kakor mnogokrat sicer, ko piše na primer: nebéshy: nebejží, béshè bejže, k naprépétju itd. Iz kamejnje, znamejnje pa dobimo kaminje, znaminje kakor iz precej — preci ali dejtéta — ditéta; ker pa pišemo za ditéta danes detęta, tako moramo pisati tudi kamenje, znamenje, pa brati kamъnje, znamъnje (z nedoločnim vokalom). Tako Škrabec. — Oblak pa hoče v Letopisu 1890. izhajati iz *ej* — ъj, *i* in noče

pritrditi, da bi *ej* imel tukaj isto usodo kakoj *ej* — *ě*, iz česar se je potem razvil *i*. On se zlasti naslanja na pisavo Kreljevo kamanje, kaman; Škrabec pa navaja proti temu, da Kreljeve besede ni brati popolnoma gotovo za kamênje, in da je beseda kakor kamanit mogla nastati po vplivu vokala *a* v prvem zlogu; sicer pa, pravi Škrabec, je mogel Krelj pisati besedo tudi sploh tako, kakor piše tudi tàmuč za tèmuč.

Podobno kakor o kaminje, znaminje je stvar tudi z besedo *prijatel*, prijatla iz prijatelj. Kar se je zgodilo z *nj*, isto se je zgodilo tudi z *lj*-em. Dalmatin piše olje in ojle; molji, molli in mojli. Hrvaške in bezjaške besede na *telj* piše v registru s *tejl*: spasitejl, odkupitejl, osloboditejl. Tako se je po Škrabcu tudi pri nas govorilo v starem času prijatejl za prijatelj, iz česar je nastalo prijatil, to je po naše prijatẽl, kakor znaminje za znamẽnje iz známejnje; nato je *l* postal na koncu trd, iz *l'* torej *ł* po vplivu adj. in participov hotel, videl. Stari nikdar ne pišejo prijatla, ampak samo prijatila, prijatela. Enako je po Škrabcu nastalo iz postelja — postejlja, postilja s pridržanim *lj*, če dotično narečje sploh še pozná omehčani *lj*: pŭójstle v Cirknem.

Tudi to Škrabčevo razlago hoče Oblak ovreči: on misli zlasti — in ne po krivici — na vpliv podobnih sufiksov ьlъ, ьljъ, ker na to ni misliti, da bi bil *e* izginil po fonetičnem potu. On misli, če Trubar piše periatel in periatil, je to znamenje, da *i* ni resnični *i* iz *ej*, ampak nedoločen vokal. Proti temu ugovarja Škrabec, da piše Trubar tudi videl, ueidel, Dalmatin celo *èl* za *il* in *ěl*: vmèl (umiti in uměti). Dalje se Oblak sklicuje na perjatlinu pri Trubarju, kjer je *e* že izpal. Škrabec ugovarja, da je *ě* v nekaterih primerih izpal že v šestnajstem stoletju; ker piše Trubar 1562 nermilostiuſhima, nas tudi perjatliua ne more motiti. Če danes ne pišemo več vidla, hotla, visla za videla, hotela, visela, tako moramo tudi pisati prijatela za prijatla. Končni *l* je v tej besedi otrdel tudi v več oblikah češkega jezika: přítel se da razlagati samo iz prijatelj, přátel g. pl. pak samo iz prijatel s trdim *l*.

Izginil je *e* v očmo; toda tukaj ne smemo govoriti o pravem izpadu, ampak samo o analožni tvorbi; po starem imperativu hoč se je najprej izpremenila 2. os. pl. v hočte v pomenu prezenta; in ti dve (hoč in hočte) sta potem porinili v stran vse oblike z *e*-jem. Čudna je pisava dažela pri starejših pisateljih in v narodnih pesnih, tudi v nekaterih starejših: za sedanje dežela, starejši pisatelji pišejo tudi držela, kar je edino etimologično prava,

ker je beseda istega korena kakor država: vlast, to, kar kedo drži, poseduje, vlada; *e* se je razvil iz nedoločnega vokala, ker imamo v naslednjem zlogu tudi *e*; *u* v besedi dužela, kakor tudi v besedi šunica na Cerkljanskem se je vrinil najbrž po labializaciji (ali, kakor so prej imenovali to prikazen, utacizmu): beseda dežela se je rabila največkrat v zvezi s prefiksom vъ: vъ deželi, v deželo, iz tega je nastalo udъželi, udъželo in iz tega duъželi, kjer je ъ za *u* izginil; isto vidimo v besedi vinograd: vъnógrad unógrad, nuógrad, akcent *r.* vinogràdъ kaže, da bi pri nas pričakovali odprti *o*, pa imamo *o*, z *u* začenjajoči *o*; šunica je nastalo iz pšenica; *pš* prehaja v *wš*, *uš*, in tam se je zgodilo isto kar v dužela.

V sufiksu pl. *ane* ni *e* prešel v *i* po fonetičnem potu, ampak vsled analogije: samostavniki na *i* (ъ-debla).

Ę izpada le redkoma: štiri ne sloni na starem četyri, ampak na čьtyri, katero si moramo jemati v podstavo tudi za češki in sploh zapadno slovanski čtyři, ls. štyri. Enako ni *e* izpal v včeraj, ker to ne sloni na večera, ampak je že v stari slovenščini vьčera. Druge besede tujke so izgubile *e* že v tujem jeziku, iz katerega so sprejete: kaplan je nemški kaplan in ne morda lat. capellanus; isto velja o kanclija, porclan, v katerih pri nas nikdar ni bilo *e*-ja. V brihtati ni izpadel *e*, češ da je nemški berichten, ampak beseda je iz abrichten, iz česar je nastalo najprej obrihtati, pozneje pa, ker se je *o* štel za domači prefiks *o*, brihtati (obiskati, biskati); tudi v nemškem prefiksu *ge* ni izpal *e* na slovenskih tleh, ampak smo dotične besede prevzeli že brez *e*: gvant, grevati, gvišen, gmajna, grušt. Pač pa moremo govoriti o izpadu *e*-ja v besedi pondeljek iz poneděljek p. poniedziałek, r. ponedělьnikъ; isto kakor pri nas se je zgodilo v češčini pondělí, pondělek; vzroka za to ni lehko najti. Dalje je *e* izpal v besedah morbiti, morda iz morebiti, moreda; na Gorenjskem morte za morete, to najbrž po hočte: morte dnarja dat. Glede besede denar, poleg katerega se govori tudi dnar in gnar, je težko misliti, da je tukaj bil *e*, najbrž moramo izhajati od děnarь; da pa stari niso pisali dinar, tega je pač kriv latinski denarius. Na goriško dinarji ni dosti dati, ker je tam tudi iz *e* lehko nastal *i*, kakor bodemo videli. — V adverbijih delj, brž, več, meň, pač, je odpal končni *e* pač vsled naslombe teh besed na druge adverbije kakor: prav; isto vidimo v češčini, méň, víc, vyš itd. Enako gine *e* v končnici *re* iz *že*: nikomre, danes: nikomr, nikogre: nikogr. Tudi pri *je* (jestь)

izpade *e* v nekaterih narečjih: mu j rekel. (Prim. Murko Enklitike I. 36.): potle jo j pa wъndär an sowdat končau.

Kot dialektične posebnosti je omeniti to-le: Na Goriškem se sliši za *e* včasi *i*: činica za čenica — pšenica, komidjant, piticjun za petizione; v tem je pač iskati posebnost vokalne harmonije, vendar ni pozabiti, da tudi bližnja furlanščina enako dela z nepovdarjenim *e*: iz slovenskega pečenica je napravila pitinis itd.

V drugih narečjih, ki poznajo vokalno harmonijo, prehaja *e* tudi v *a* in v *i*: rezijanski bisīda, na Krasu dàblo iz deblo, bàzn iz bezen, bezdьn; kor. spačan = spačen, mölam = meljem itd. Goriški faler za nemški Fehler izhaja iz bavarskega Fálər; tudi kosarna za nemški Kaserne it. caserma sloni na dialektični obliki — bav. Kasárm, Kusarm. Ako se na Krasu govori popownica, popownik, je drugi *o* nastal iz pričakovanega *e* po asimilaciji na prvi *o* v besedi popieω (č. popel); govori pa se tudi pepɛwńík, pepɛωnica.

Baudouin poroča o bohinjsko-posavskem govoru, da se tam govori mьnik za mejnik z glasom, ležečim med *e* in *i*; prav tako tudi s pьčí; prvo se da razložiti iz *ej* = *ě*; drugo dela težavo, vendar primerjaj na pejč v cerklj. narečju, *ej* se je mogel potem vtihotapiti tudi v druge zloge.

Refleksi ѣ.

Slovanski *ě* se je ohranil pri nas v različnih krajih različno. Za kranjsko izreko smemo nastaviti zanj v dolgo povdarjenih zlogih vokal, prehajajoč od *e* k *i*, torej tisti *e*, katerega zaznamuje Pletršnik z *ẹ*: lệp, bệl, snệg, cệsta; večkrat je ta glas ohranjen tudi v nenaglašenih zlogih: bệžím, bệžála, bệlíca, bệlíti; v teh primerih je po Škrabcu *ẹ* le malo krajši od povdarjenega. Ohranil se je po Škrabcu zato, ker ga podpirajo oblike, v katerih je povdarjen: bệžat, bệlit, bệla; ta razlog bo težko pravi, ker nahajamo bejžat, bejsit, bejlit tudi v narečjih, kjer se *ẹ* ne izreka kakor *ej* (*e*). V kratkih, nepovdarjenih zlogih imamo za *ě* nedoločen vokal: svèt Rat, svetâ der Welt, grel, devíca. V posameznih primerih imamo za *ê* pa tudi navadni *e*: telộ, testộ, petélin, tesár (tésna, tęsni), césar (cesarja), veža.

V praslovanščini se je *ê* razvil iz dolgega *ē*: sẽme, lat. sēmen, dalje iz arskega *ai*, *oí*, *āi*, *əi*: λαιός *lêvъ*, *vêdê* οἶδα, χώρᾳ = ръıбѣ. V velikoruščini se spreminja ѣ v *je*, v maloruščini v *ji*: ljito, rjika, ljis, v poljščini v *ie*, *ia*, kar je odvisno od nastopnega konsonanta: śnieg, świeca, toda świat, niewiasta. V češčini

imamo zanj *ě* in *í*: sněh, svíce, nevěsta. V hrvaščini ali srbščini v dolgih zlogih *ije* (*ie*), v kratkih *je*, v vzhodnem narečju v obeh *e*, v čakavščini *i*: snȉjeg (snêg, snîg); svȉjet, svêt, svît, svijèća, svéća, svíća, nevjesta, nèvesta, nèvista. V bolgarščini se sliši za *ě ea* in deloma tudi *e*: sneag, sveat, sveašta, neveasta.

Praslovanski *er, el* pred soglasniki daje v južnih slovanskih jezikih in v češčini *rě, lě*: bergu, berza, čeršȉnja, melko, melsti, pelna, stergti velkti: stsl. brêgъ, brêza, črêšьnja, mlêko, mlêsti, plêna (fell, pellis, pelnis), strêšti, vlêšti. S tem *e* ravna naš jezik kakor s prvotnim *ě*: brệg, bregà, brẹ́za, črệšnja, mlệko, mlẹ́sti in mlest, plenà, pleníca, stréči in strɛč, vléči in vlɛč (sup. mlệst, strệč, vlệč). V nekaterih primerih imamo tudi tukaj odprti *e* in *ę* namesto *ẹ* ali *ie*: pre: prêveč, prẹ́graja, prepelîca, vréme, vreména, brẹme, breména, vendar tudi prẹ́laz, prẹ́sad.

Kakor rečeno, ima dandanes *ě* različne reflekse: na Ogrskem, v Prekmurcih se govori *ej*, včasih (pred *r*-om) *e* v povdarjenih zlogih, v nepovdarjenih *i*: brejg, črejda, méra: likí = lěky; bilica = bělica; na vzhodnjem Štajerskem se izreka ѣ kakor ozek na *i* prehajajoči *e*, ki je podoben madž. *é*: lép, le redkoma *ej*; na Dolenjskem imamo za *ě ej*, včasi celo *aj*, pred *r*-om pak *e*, *i*; na Koroškem in deloma na Primorskem se glasi *ě* kakor *ie*; na Benečanskem enako, kakor tudi na Goriškem in na Krasu; Vipavci in Notranjci govoré kakor Dolenjci z malimi izjemami *ej*, seveda velja vse to samo o dolgo povdarjenih zlogih. V nekterih krajih pa govoré tako v nepovdarjenih, kakor v dolgo povdarjenih zlogih čist *i* (ne nedoločen vokal *i* = ъ), tako po Cerkljanskem, deloma po Tolminskem in deloma tudi v Reziji: vsak *ě* je prešel z malimi izjemami, v *i* samo na Cerkljanskem, kjer je seveda sekundarno tudi izginil: a bàste i̯ídl ràjž dwȉce, po nāš māš, dīlat, bīlu, dīlawc.

Te razlike gotovo niso tako mlade, ampak segajo deloma že v starejšo dobo. Brižinski spomeniki, ki so nastali najbrž nekje na Koroškem — v narečju, sorodnem današnjemu ziljanskemu — in kjer se danes govori *ie* in *i*, kažejo, da so bili v desetem stoletju refleksi tega vokala še zelo blizu etimologičnega *e*, da takrat še niso govorili Slovenci *ej*, ali *ie*; gotovo je le to za slovenščino, da je *ě* že takrat bil Slovencem nekak ozki *e*, ki je pač bil malo podoben *i*; sicer bi si namreč ne mogli razlagati, zakaj se *ě* označnje enako kakor *e*. Maloruščina, kjer se glasi ѣ v raznih narečjih *ije, je, e*, večinoma pač *i*, nam kaže to, da je

v slovenščini bila mogoča taka mnogoličnost, ker je tudi v maloruščini bilo nekdaj tako; sedanji maloruski *i* se namreč v spomenikih ne nahaja pred XIV. stol. V češčini, kjer imamo danes *i*, se je iz ѣ šele v XIII. stol. razvil najprej *ie*; v srbščini in hrvaščini pa se je v XI.—XII. stol. še pisalo *e* in šele pozneje se je iz tega razvil glas *ije* (*ie*), *i* (Archiv VI). Tudi listine s slovenskimi imeni imajo večinoma *e*, le redkoma *i* ali *ie*, pri čemer pa ni pozabiti, da so za nemški *ě* (dolgi *e*) že zeló zgodaj pisali *ie*.

V ljubljanskem rokopisu očitnih izpovedi je za *ě* pisano skoraj zmirom *ej*, le redkoma *e*, v nepovdarjenih zlogih pa vselej *i*; potemtakem se strinja očitna izpoved z dolenjskimi pisatelji šestnajstega stoletja, ki pišejo prav tako z malimi izjemami. Gorenjski pisatelji imajo seveda v dolgo povdarjenih zlogih samo poredkoma *ei, ej, é* (večinoma po vplivu dolenjščine), navadno pa pišejo samo *e*, ki se kot ozki *e* še govori na Gorenjskem. Po poročilu Valjavčevem se *ě* govori tako, in za bohinjsko-posavski govor izpričuje to Baudouin (105—106); tam imamo za *ě* ozki *e*, *i*, prvo piše Baudouin z ɛ, *j*ɛ; drugo z *í*: strího, pot strího, díwat. Nepovdarjeni *ě* prehaja tudi tam v nedoločni vokal.

Refleks nepovdarjenega *ě* more dandanes seveda izpasti. Pri starejših pisateljih pak se je ohranil razen malih izjem. Navadno je izpal v besedah diati, siati (dějati, sějati) in v besedah, izpeljanih od teh glagolov. Potem je začel giniti v participu besede hotéti: otli, otla poleg oblike hotel. Tukaj je izpad pospeševala najbrž analogija oblik kakor padla, pletla. V skupini *rě*, *lě* se je razvil v nepovdarjenih zlogih *r̥*, *l̥*, za kar pišejo starejši pisatelji vsled njih izgovora *er, el*. To nahajamo že v Trubarju in njegovih vrstnikih: poterbuie, terbej, deruó za drěvo (kokor eno drevo, ktero se perpogne, supet na uifhek udare). Enako se piše pelna, pelnica za plênà, plênica, in pa slpota za slêpota.

Slovenski refleks *ê* nadomešča včasi tudi stari nemški *ie*: Ziegel: cę̂geł, špę̂gel, špę̂s (Spieß), nom. pl. špesôvi, instr. špesmi.

Refleksi stsl. ę.

Praslovanski nosni *e* (ę, ѧ) se v slovenščini ne razlikuje od navadnega *e*; pod vplivom povdarka ima iste reflekse, kakor navadni *e* (estь): me, te, se, mesǫ̂, lę́ča, tę́ža, glę́dam, rę̂d, grę̂m, na grę̂de (auf die Balken, Beete), gréda r. grjadá, na grę́di (auf dem Balken), na pę́to (auf die Ferse), pę́tъk (piątek), péta die Ferse (pięta), na pę́ti auf der Ferse; téžka, mésna, rédit, krénit itd.

Od slovanskih jezikov je ohranila nosnike dandanes samo poljščina ki ju enako kakor *e* z *je, jo*, nadomešča z *ję, ją*, pomešavši oba najprej v en nazal in še le potem razločivši *ję* za kratki, *ją* za dolgi nazal: mięso, rząd (rzędu), cięża, grzęda — grządka; pięta — piętka, piątek itd.; ruščina ima za ѧ *ja*: мясо, рядъ, гряда, грядка. Tudi češčina je imela sprva *ja*; zdaj ima navadno le *a*: maso, řad, hřada, hřádka, pata, patek. Ostanke nazalnih vokalov so ohranile bolgarščina, polabščina in lužiška srbščina.

Tudi naša slovenščina jih je izgubila še le v historični dobi. Iz X. stoletja izvirajoči brižinski spomeniki še imajo v posameznih besedah nazalne vokale in v posameznih krajinah se še danes govoré, n. pr. na Koroškem govoré še danes: lenča, senči: sęšti, sęgnąti, vprenči — vpręšti — vъpręgnąti, srenča — sъręšta; obrenčati — obręštati za obrẽsti; lenčo za telenčo: telęšti, venč: vęšte, ulenči — ulenžem, lęgą vilenči: kokoš je pišče vilengla: stsl. lęg v besedi lężaja p. lęgnę; mjesenc: mêsęcь; uprienči. Tudi na Goriškem se še sliši vanči, venči, vãnči maior, po kateri besedi se je izvrgla celo beseda večernica v venčernica; venčeha bogastvo pri beneških Slovencih. Na Štajerskem se je ohranil nazal še v mesenc. Ne po fiziologičnem potu, ampak po analogiji se je *en* iz ѧ v *en* razvil v brêmen, sêmen, vrêjmen pri ogrskih Slovencih. Frizinski spomeniki pišejo u e n f i h.

V nekaterih narečjih se je razvil drugačen refleks za ѧ kakor sicer navadni *e*. Od Kanala do Gorice govore zanj zelo odprti *ä* podoben *ä*-ju v nemški besedi Bär; sräča, läča; tudi beneški Slovenci govoré pätak. Slovenci pod Gorico, deloma na Krasu, imajo za ѧ tisti refleks kakor Čehi, namreč *a*, ki se je gotovo razvil iz prav odprtega *e*: začát (začęti), jazik; klaw — klęlь, gladat: ględati; grám, graš, grá, gráste, graju; rap, žaja, žajьn; ima wbuoγijmá; ga je prjal nu objal; vzát, jaza, ga je prjála jaza; poklaknem: klęk; lači, lážem; lęšti, je šou lač: lęgą; máhek: mękъkъ, masó; pamat (męt); past: pęstь, pata — pęta, patъk: pętъkъ, plásat: plesati, prádem: prędą, napragu: napręgą; trasem, sračat sъręštati; sasti, sádem; siąsć, sęsti, sač, prsážeш; sęšti, vázat: vęzati; vzau: bzѧlъ, prowzatn: prevzeten, datelá (v Kanalu denteł), saženj: sężnjь, tážьk, vači, požat: žęti, jačmьn; zat: zѧtь, tri γovadъ, govęda odgovorá = odgovoré v nar. p. Celo na Kranjskem in Koroškem jadrno poleg jedrno, schnell, hurtig jędrьnъ.

Ali je v friz. spomenikih uasa (tere im grechi uasa postete et eis peccata vestra enumerate) brati ze vašo in ne za vaše, nedela za nedelja in ne nedelje — ni gotovo; po Vondráku je to samo znak nemške grafike, ki večkrat stavi *a* za *e*.

Oblike Prekmurcev začao, prijao, začali, prijali od začęti, prijęti so analožne tvorbe po veliki množini glagolov V. vrste. V čakavščini nahajamo *a* za *ę* po šumevcih in *j*: zajik iz jazik; žalo, žalec Stachel, žagja, požajao, prijati itd.

Sommaripa, čegar narečje še danes kaže *a* za *ę* v mnogih primerih, ima že oboje; z *a* piše: podrapica, matica (metica, mentha), padinj (pedinj), usaknit svečo (usękniti), pata, patec, vzau. Večinoma pa ima *e*: deset, razpet, jezik, začetka, odvezat, cletna, tako da lehko rečemo, da se jezik Sommaripov tudi v tem oziru lepó strinja z jezikom današnjega Devina in sploh s kraškim narečjem.

Na osrednjem Krasu prehaja nepovdarjeni *ę* v nedoločni vokal; za mę, tę, sę, volję, ženę za ženy, kjer ima nova slovenščina *e*, imamo na Krasu ъ, mъ, tъ, sъ, wuóljъ, ženъ; enako tudi v končnici *ě* pri neutr.: vimъ, sïémъ, télъ . . . Kot *i* se glasi v kruškem narečju *ę* v prévič, kar piše tudi Sommaripa že tako: preuich. Tudi na Gorenjskem se za *ę* mestoma govori nedoločni vokal, n. pr. v bohinjskem narečju grьdó, pьté, mьhkó, pьtíc (pętici), in tako bo pač tudi v Skalarju brati svitosti, mati te suitosti.

Prvotni nadomestek nazalnega *ę* je pač bil v vseh slovanskih jezikih, ki so izgubili nazale, nekak različnim stopinjam predjotiranosti podvrženi *e*, kakor nastopa za *ę* še danes v poljskih narečjih, tako da se tam za mogę govori moge, za žonę žone. Iz tega *e* se je potem po odprtem *e*, *ea* razvil *ja*, *ja*, kar najbolje razvidimo iz češčine: slovaški viac, ohliadat se da tam prav razložiti iz vec, ohledat, kakor niast, odniasol, previadol iz nestъ, odneslъ, prêvedlъ. Tudi ni na drugi strani pozabiti, da se v moravskih narečjih govorí pořídat, přísť, vzít, zibst, kar se lože da razumeti, ako izhajamo iz ѧ = *e*, ki je v starejši dobi mehek = *ie*. Da češkega *ě* (*ie*) za ѧ ni razlagati po povratnem preglasu (kakor to delata Miklošič in Gebauer), to nam kaže ta okolnost, da so v drugih primerih povratnega preglasa v češčini mehki konsonanti spredaj in zadaj pri vokalih, da se pa tukaj ravna izbira samó po nastopnem konsonantu; po navadnem povratnem preglasu bi se dala kvečemu razložiti žieze (žęžda) poleg

žádati (žędati), čěstě (čęstě) poleg častý (čęstyj), ne da pa se tako razložiti pět' poleg pátý (pętь, pętyj), měteš poleg matu. Za nastavo *ie* za ѧ govori tudi mehkost vokala *ie* v češčini, dalje pojavljanje istega vokala na koncu besed, kjer ni bilo povoda za poznejši preglas, torej: mládě — mladę, rámě — ramę. Da je *ie* tukaj star, kaže lužiška paralela, kjer se govori brěmjo, ramjo, symjo, wymjo, kjer je *jo* navaden polglas iz *je*.

Izgubil se je refleks *ę*-ja v besedah mesęc in zajęc in sicer se je zgodilo to že v šestnajstem stoletju. Vzrok temu je to, da sta se ti besedi naslonili na druge substantive, ki imajo sufiks ьсь, in v katerih torej izpade polglasnik v genetivu. *Ę* manjka na zapadu tudi v besedi naroditi, narejen: nardit, narjen, na Goriškem nórt, nórjen, poleg narat; na Kranjskem govoré za zadnje naréd, kar pa spada mogoče k nemške great, grat, gret, v kateri besedi se je *g* = *k* pošteval za slovenski prefiks kъ, za katerega je potem stopil *na*. Tudi v kraškem krnit iz krnęti (lenken), spúnit iz spomnęti vidimo da je *ę* izpàl: v prvem krętnąti, najbrž tako, kakor v dr̀ěvo, drvô, v spomęnąti pa vsled naslombe na glagol mьn, mьneti.

Refleksi *i* in ъi.

V novi slovenščini sta oba praslovanska in staroslovenska glasova *i* in ъi postala en glas že zelo zgodaj, to je, ъi se je spremenil v navadni *i*, tako da ni bilo več razločka med njim in praslovanskim *i*: žîv, sîn (stsl. живъ, сынъ) sta že zgodaj dobila in imata v slovenščini enak *i*. Isto velja o hrvaščini ali srbščini, bolgarščini in maloruščini. Vendar je ohranil *i* iz starega *i* in ъi svoj polni glas samo v dolgopovdarjenih zlogih: žîv, sîn, lípa, ríba, v kratkih in nepovdarjenih zlogih pa samo v zlogih pred (navadno dolgo povdarjenim) *a*: dišâva, pisânje, zidâr, zidaríca, pihâlnik in pa na začetku: iglà, imę́ti, imę́. Sicer pa je *i* na Kranjskem oslabljen in se izgovarja kot nedoločen vokal: bi̯č, màti̯, z bràti̯ itd. —

Da je slovenščina nekdaj poznala glas ъi, to nam dokazujejo pred vsem frizinski spomeniki, v katerih se piše *iu, ui, ugi*, kar velja v nemški grafiki za *ü*: bui, mui, buiti, muzlite (kakor v nemščini, kjer se prav tako mnogokrat piše *u* za *ü*). Ta pisava nam kaže nedvojbeno, da se je ъi v X. stol. glasil nekako kot *ü* in da je bil nemškemu *ü* tako podoben, da ga je pisavec izražal tako, kakor Nemec *ü*. Paralelizem z nemško grafiko gre še dalje.

V bavarskem narečju je prešel *ü* v XII. stol. v *eu*, in v listinah iz tega časa nahajamo za starejši Fiustriz že Feustriz namesto Bystrica; iz te pisave sklepati, da je tedaj, v XII. stoletju, še bil Slovencem znan glas *y* v večini besed kot poseben glas, je napak, že *f* govori proti temu. Tako nahajamo pri Zahnu Vustrice 1120, 1170, Viustriza 1130, Fiustriz 1135, pri Schumiju Fuistriza 1061. (Pozabiti tudi ni, da nahajamo *ui* za ъı tudi v čeških spomenikih in listinah.)

Toda kmalu po XI. stoletju sta se morala oba glasova zenačiti; kajti že v XIII. stoletju nahajamo pri Kajkavcih čist *i*: 1222 Bistricha, 1226 Bistrica. V spomenikih 15. in 16. stoletja in pozneje imata oba glasova isto usodo, katero sem že označil. Vprašanje je samo, kedaj se je začel nepovdarjeni *i* iz *i* in ъı poniževati v nedoločni vokal? V splošni izpovedi ljubljanski je *i* še ohranjen, ker moremo dvoje troje izjem razlagati drugači: v presegujem namreč *i* ni naravnost oslabel v *e*, ampak beseda se je naslonila na zloženke s prefiksom *prě*, kakor se ta *prě* tudi sicer v slovenščini vedno bolj širi na škodo prefiksov *pro* in *pri*, tako da je prorok pri prvih pisateljih že redkost; v besedi *kemer* (kymiže) je prvi *e* za *i* nastopil najbrž vsled naslombe na *čem*; pri drugem *e* pa je vpliven pač *e* za *r*-om in tako vidimo, da je iz *ir* mnogo prej nastalo *er*, *ŗ*, preden je *i* prešel v nedoločni vokal.

Posebnost nekaterih slovenskih narečij je namreč, ki je svoja tudi drugim slovanskim jezikom, da se vokal *e* pred nastopnim *r*-om izgovarja zelo ozko, podobno *i*-ju in da se tako skoraj popolnoma zenači z refleksom ѣ. Tako si je tudi razlagati, da se pred *r*-om raji izgovarja *i* (mira, vira). Zgledov za *ir* namesto *er*, kjer *i* ne označuje čistega *i*, ampak samo prav ozek, med *i* in *e* se glaseči vokal, nahajamo tudi v drugih starejših virih, n. pr. pri Janezu Svetokriškem, katiriga poleg kateriga, katiri in kateri in katere, Stapleton katiri. Še danes pišejo mnogi tirjati za etim. pravilno terjati. Ista usoda je zadela *i* pred *r*-om; začel se je izgovarjati nekoliko širje kakor v drugih ležah, nastal je nekak srednji glas med *i* in *e*, ki ga je mogel izraževati tudi *e*, n. pr. šterih pri Kastelcu (kar more seveda biti tudi štérih z odprtim *e*) in celo mera za mira v predigah prekmurskih, ki jih je izdal Valjavec; ogrski Slovenci sploh govoré: podérati, merati za vmerati, presterati; podobno posebnost kaže sedanja poljščina: umierać za starejši umirać, in tako tudi maloruščina umüraty za pričakovano umyraty. (Archiv XIV.) V besedi racz (rači) v ljub-

ljanskem rokopisu ni odpal *i*, ampak je to češka oblika: v češčini je začel *i* v imper. namreč zgodaj odpadati, in Salve regina kaže tudi sicer češki vpliv.

Vprašanje je, ali imamo misliti, da je *i* oslabel v polglasnik v celovškem rokopisu, ker stoji tam poleg yde (enkrat) tudi yede enkrat. Če to ni pisna napaka, bi morali misliti, da je na Gorenjskem začel *i* oslabevati v polglasnik prej ko v dolenjščini. To bi se dalo potrditi tudi iz drugih spomenikov, iz kranjskega rokopisa, izhajajočega nekako iz polovice XVI. stol.; tam se je to oslabljevanje že precej razširilo in pri majhnem obsegu spomenika se dá najti že več gotovih zgledov: jenu. — Naſſeu, martvech v celovškem rokopisu se ne dasta z gotovostjo šteti sem, ker sta lehko narejena tudi po analogiji oblik pronom. tъ, kakor se je to zgodilo pri kajkavskih pisateljih XVII. stol. in v koroških knjigah XVIII. stol.: drujeh, sakonskeh; tudi pri Skalarju imamo božieh, neh; v gen. tvojga splošne izpovedi *i* ni izginil po fonetičnem potu, ampak iz tvojega je nastalo tvẽga, tvẽmu, in v té oblike se je šele na novo vstavil *oj* iz nomin. tvoj. Tudi ſwettga v splošni izpovedi je pač brati ſwetiga ali je pak to pisna napaka.

Skupina *ri* se je zgodaj, že v XVI. stol., reducirala v *r̥*, ъr, *er*. To nam dokazujejo spomeniki in prvi pisatelji, ki pišejo *ri* in *er*. Razvoj ni bil povsod enakomeren, kakor je razvideti iz kajkavskih pisateljev, ki pišejo še v XVI. in XVII. stol. historično glasovno skupino *ri*. Na isti stopinji je glasovna skupina *ni*, ki prav tako zgodaj prehaja v *n̥*, *en*: ſouraſhenka pri Skalarju, shenen, greshenza. Nekaj podobnega se je zgodilo tudi *i*-ju v začetku besed, kjer je stopil predenj *j* in se *i* oslabil potem v polglasnik: ieskati, obieskal, ieme, iemena, iete (itî). Poleg bukueze z oslabljenim *i* piše že Skalar bukeuze s sekundarnim pregibnim *e* in celo bukuzah, kar je nastalo iz bukъvcah, bukъwcah, bukuucah. Podoben vpliv nahajamo v besedi cerkev, cerkъw, cerkow, cerkuw, cerku: bilabijalni *w* je pobarval polglasnik v temen *o*; isto se je zgodilo pri besedi divji; glagol se glasi dovjati iz dъvjati; dalje dûji: bo streêljal dûje jêlene (nar. ps. iz Gorenjskega). Obliko momu, ki se včasi nahaja pri prvih pisateljih za mimo, je brati momú; polglasnik se je vsled asimilacije pobarval v *o* zavoljo nastopnega temnega vokala kakor v toku, koku; druga gorenjska oblika mém pa je nastala tako, da je *i* prešel v *e*, ker ni bil povdarjen, in se je potem šele prenesel naglas na prvi zlog. Za

nepovdarjeni *i* (ь) se pokaže včasi *u*: dušeče (duftenb) poleg dišeč; tukaj se je beseda naslonila na duh; (v akula iz akvila je pač *v* kriv prehoda).

Na Gorenjskem, Goriškem in tudi drugod se govori jiglà, jimeti, jimè in celo jaglà, jamèt, jamè. Nepovdarjeni *i* se v nekih narečjih spreminja v nekak odprti *e*: kméšče fànt nose že gospošče gvant. Vedno se je *i* ohranil koncu besed na Krasu, izvzet je samo infinitiv v glagolih 4. vrste, ki so se naslonili na glagole 2. vrste; torej mati, dobri, ženi, kisli, to je treba opomniti, ker Oblak uči drugači.

V kratkih in nepovdarjenih zlogih je *i* že v XVII. stoletju (n. pr. pri Skalarju) mnogotero izginil, v tem ko se je v knjigah in pri pisateljih še ohranil, večinoma seveda samo na popirju. Tako piše Skalar celze, bli, blo poleg bila, billa, uelkih, kolku, kolkai, tovarše, tovarštvam, katera beseda se je še v XVIII. stol. mnogotero pisala z *i*. Skalar še piše mladeniči, pozneje mladenči. Vendar nahajamo tudi *e*, kjer bi ga ne pričakovali po etimologiji; za stsl. съ se ne piše samo *s* (*z*), ampak tudi *iz*: is petiam, is huallo, is sillo, iz zamudo. Pri mnogih pisateljih je to samo pisateljska eleganca, ker takih primerov ni najti v starejših pisateljih, kjer nahajamo ravno nasprotno, da predlog izъ podlega vplivu predloga sъ: segnana za izgnana. O trideseti pri Skalarju misli Oblak, da je morda nastalo po vplivu besed tri in štiri; da bi to bila samo kombinacija, ni misliti; saj imamo še v stari slov. tri desęti poleg desęti, in tudi na Krasu se je še ohranilo dvajsti in enako pri Prekmurcih.

Refleksi *u*-ja.

Praslovanski in staroslovenski *u* je nastal iz arskega diftonga *ou* (*ûhô*: lit. ausis, lat. auris), in pa iz arskega *ou* (odglasa iz *eu*): kreu: sluti, sluh (*κλέϜω*).

Praslovanski in staroslovenski *u* se je ohranil pri nas samo v dolgih zlogih kot *u*: dûh, dûša, mûha itd., v kratkih zlogih pak samo, ako prihaja v naslednjem zlogu dolgo povdarjen *a*: kurjâva, puščâva, sъzuvála, in pa na početku: uhô, učím itd. Velik del slovenskega naroda govori za *u* nekak *ü*, *y*; *ü* se izgovarja z nastavo usten za vokal *u* in z nastavo jezika za vokal *i*, *y* pa tako, da se ustne nastavijo na *i*, jezik pa na *u*. Vzroka, zakaj je nastopil ta *ü*, *y* za *u*, ni lehko povedati. Na Rezijanskem in

Dolenjskem je ta izgovor navezan na dolgi povdarek; isto velja o kraškem narečju, samo v nekaj malo besedah s kratkim povdarkom in v nepovdarjeni končnici *u* se tudi sliši *y*, ki je podoben *ü*-ju; na Štajerskem veljá isto, kakor poroča Ilešič v Archivu XXII. 487, samo da hoče on pisati za nepovdarjeni *ĭ* rajši *i̯*. Izjeme so na Krasu skoraj iste kakor pri Sv. Juriju na Ščavnici: prefiks *u* = *v*, posamezne besede in zlasti tujke. To prehajanje se je končalo pač okoli l. 1500., ker takrat na Dolenjskem iz *o* nastalega *u* ni več zadela ta usoda. Miklošič je hotel to prikazen (štajerski *u*) razložiti z besedami „in diesem Theile ist das *u* der Reflex des silbenbildenden *e*". Škrabec misli, da se v mnogih krajih govori *ü* v razločevanje od sekundarnega *u* dotičnih narečij; resnica je, da je na Štajerskem, kjer je postal sonantični *l u*, vsak etimologični *u* prešel v *ü*, na Dolenjskem pa, kjer je samo dolgi *o* prešel v *u*, se je tudi samo dolgi *u* spremenil v *ü*, in enako je v rezijanščini, poleg *u*-ja iz povdarjenega sonant. *l*-a, *ü* iz dolgega *u*, na Krasu *u* za *ą*. Ilešič se upira Škrabcu in hoče v vsej prikazni videti nekako „Lautverschiebung". Koliko je s tem imenom stvar razložena, meni ni jasno. Misliti na tuji vpliv, kakor se mi zdi da hoče Ilešič, nikakor ne gre.

Razen navedenih dveh primerov (dolgo povdarjeni in nepovdarjeni *u* pred zlogom s povdarjenim *a*) se govori za prvotni *u* na Kranjskem *u* v kratkih zlogih: kùp Haufe, kupèc Käufer, pustiti.

Na Gorenjskem je nastal iz nepovdarjenega *u* nedoločen glas, ki stoji v sredi med kratkim nedoločenim *u* in *o*, torej nekak temen vokal v nasprotju z jasnim nedoločnim polglasnikom *i*, ki stoji za *i* in ѣ, katerih glasov seveda ne smemo identificirati s staroslovenskim ъ in ь, kakor da bi bila morda v naši slovenščini še ohranjena obá. Baudouin omenja v bohinjsko-posavskem govoru: hъdí, hъdó, kъpъwàt, kъpъ̀c, sъhò, sъší, stjencъ: studencu; nekaterekrati se govori jasen polglasnik (ь): stьdénc (izraža ga z *ĕ* in z ь): stьdénc, jěnàka, jěnīca. Včasi je ta nadomestek tudi izginil: p'stè, pstí, mdí, zakríte (60). Tudi kratko povdarjen *u* je enako oslabel v ъ in v kratek *ĕ*: kъ̀p, krъ̏h, toda gen. krúha; grъ̀nt, grènt — grúnta; pènt — púnta, lъ̀ft, lèft — lúfta. Na Gorenjskem se na koncu besed kratki in nepovdarjeni *u* ni spremenil v ъ ali *ĕ*, ampak v glas, ki je po fizijologični naravi še najbliži vokalu *o*; to je nepovdarjeni odprti *o*, za katerega piše Baudouin *ω*, v nekaterih slučajih celo *o* sam: h krsto, na

dnѡ, mò in mù, tьmѡ, anmù, gospódo, cesarjѡ, wrátѡ, kònjѡ. (106—107). Za predvorsko narečje omenja Valjavec: trêbъh, kožъh, jъh, lepъmo, velícmo, enъmó. Isto nam kažejo gorenjski pisatelji kakor Skalar, Bassar itd. Na Dolenjskem v Izlakah začetni *u* pred akcentom postaja *o*: obog, odarit.

V glasovni skupini *ru* so pisali prvi pisatelji, tudi če je bila nepovdarjena, še *ru*, toda tudi tukaj se je *ru u*, kakor se vidi, kmalu po XVI. stol. spremenil v *r̥ er*, to je, *u* je izpadel: deržina, drgači. Isto vidimo pri skupini *lju*: Ъlbljana, L̥belj, Iblana. Izginil je *u* v skupini *ru*, tudi *r̥* če stoji pred *r*-om vokal: vérjem, varjem. Na vshodu, deloma na zahodu se ni kot *u* ohranil niti začetni *u*: vmreti, vmor, vmeti, bog, takó tudi na vzhodu razmem za rázumem. Čudno je na Ogrskem vilica za vúlica, ko je *u* vendar povdarjen, prim. úlica; nasproti nastopa včasi za *i* na Štajerskem *u* šüroki: Pole je šüroko, to je Ilešič prav razložil kot asimilacijo.

Refleksi vokala *o*.

(Rokopis je nepopolen. — *Op. izd.*)

Pri nas je postal praslovanski *o* v kratkih zlogih *o*: bòb, otròk, oblòk. V dolgih zlogih, povdarjenih sprva s padajočim (ˆ) ali rastočim (´) naglasom, postaja *o* ozek vokal, ki se neha z *u*: Bǫ̑g, bǫ̑s, kǫ̑s (Amsel), pǫ̑t (Schweiss), nǫ̑g, óbъnj (obanj), za ǫ́blak, pogǫ́vor. Pozneje skrajšani *o̯* (ozki *o* = *ou*) daje *o*, ki je podoben nedoločnemu polglasniku: bòlj (toda bǫ̑lje), gorjè (toda gǫ̑rje), zgòlj (iz gǫ̑li), v ǫ̑ko (okǫ̑), prehûdò (hùdǫ̑). Ta polglasni *o* je potem v kranjščini-dolenjščini izpodrinil *o̯* v srednjem spolu v primerih kakor: dóbro̯, délo̯. Prvotno kratko naglašeni *o* v nezadnjih zlogih daje zdaj *o̯* (ozki z *u* začenjajoči *o*): dǫ́bъr, dǫ́bri (die guten), mǫ́kъr, mǫ́kri (die nassen), ǫ́der, ǫ́dra, podǫ́ba, pobǫ́žnost; če je pak akcent potegnjen nazaj, imamo *ó* (odprti *o*, vselej z rastočim povdarkom): dóbra (doabra), mókra, bósa, nóga, óča, vóda, vódil, górel, ógenj, óbtla, kópat (graben, kǫ́pat baden), kósit mähen, kósit (zu Mittag essen).

V naših narečjih se dolgi *o* različno izgovarja. Na Dolenjskem govoré *u* in tako starejši pisatelji tudi pišejo, torej mora biti ta izgovor že precej star. V 10. stoletju se je še govorilo *o*, kakor dokazujejo brižinski spomeniki, v katerih še ni sledú kakega *u* za *o*; toda že v splošni izpovedi je *u* za dolgo povdarjeni *o* prodrl popolnoma, da, po vplivu analogije se je vtiho-

tapil celo v nepovdarjene zloge. Slovanski jeziki, v katerih se je iz dolgega *o* razvil *u* ali njemu soroden glas, nam kažejo pot, kako se je to godilo. Kakor znano, imamo v češčini *ů* (Bůh), v poljščini *o* ściesnione (*ó*, ki se prav tako izgovarja ko *u*: Bóg = Bug), v maloruščini pa prej *u* in danes *i* (Bôg: Bih). Prva stopinja je bila v maloruščini, kakor je pokazal Sobolevskij, *oo* (v XIII. stol.) in potem še-le *u* (*uo*), ki se sporadično nahaja že v XIII. stol.; poljski *o* ściesnione ali pochylone (geneigtes *o*) sega nazaj v XIII. stol., morda že v XII. stol. V češčini se je iz dolgega *o* razvil *uo* že v XIV. stol., v XV. stol. se je začel ta diftongični glas zlivati v dolgi *u* (*ú*), pa še le v XVI. stol. je *ú* prodrl popolnoma. Pri tem se je seveda ozirati na to, da je grafika povsod konservativna, da se je kak glas pisal še dolgo po starem načinu, ko se je v živem jeziku že davno spremenil.

V slovenskih narečjih je v tem oziru velika mnogovrstnost, ki sega gotovo že v starejšo dobo, kajti v gorenjskem rokopisu celovškem stoji *u* za *ō* samo dvakrat, kar se strinja z današnjim jezikom; pri kajkavskih pisateljih XVI. stol. se je še *o* ohranil, samo pri glagolih VI. razreda se je *u* v infinitivne oblike prevzel iz prezenta: daruvati, daruval po sedanjiku darujem nam. darovati, daroval. V sedanjih gorenjskih narečjih je dolgi *o* skoraj nespremenjen, tam se ni iz njega razvil *u, uo,* tako imamo n. pr. v boh.-pos. govoru: swahkó, mьhkó, kokó, okól, toda vendar búh. Tudi za narečje predvorsko omenja Valjavec le malo *u*-jev za *o*: murje, kokúvš, toda zelo navaden je *o*: svahkòst, ъlpô, prosô, težkô, zvatô, kôz.

Na Koroškem v Rožni dolini govoré za dolgi *o* glas *ue*: bueh, bues, brued, duem, duema, hnuej, hued = god (chud = hud), hospued, vueł = ol, v huest. Ta izreka sega tako daleč, kakor izreka *ě*-ta kot *ie,* to je v dolenjem Rožu in celovški okolici.

Na vzhodu in pri Prekmurcih se za dolgo povdarjeni *o* govori *ou*, kateri se piše s črko *ô*, menda po madžarskem vplivu, kjer se *ó* glasi skoraj kakor *ou*.

Iz nepovdarjenega *o* se je danes v več gorenjskih narečjih razvil med *u* in *o* stoječi polglasnik (ъ), n. pr. v bohinjsko-posavskem govoru wъdá, pъrsó, kъpíta, kъlésa. Na Dolenjskem je nepovdarjeni *o* navadno kratek *u*, včasi pa kakor na Gorenjskem polglasnik, ki more tudi izpasti: mem, v nom. djъw = delo, pism, mlek, an let, žit, vin: dobr vin, gnezd; posledek tega odpadanja je polagano izgubljanje neutra in njega prehajanje v masculinum in femininum: gnezda, piva.

Nepovdarjeni in rastoče povdarjeni *o* se približuje na Dolenjskem pogostoma vokalu *a*: gaspud (gospod), váda (voda); v drugih dolenjskih krajih je tak *o* postal *oă*, ki prehaja tudi v *uă* in se potem meša z *o̯* (= *ŭo*). Enako nastaja iz *é ea*, *iă*, ki se pomešava z *e̯* (*ie*) in se zenačuje ž njim. Izreka nepovdarjenega in kratko povdarjenega *o* kot *a* je zelo navadna po Tolminskem in Cerkljanskem; to so naši „akájušči“ govori. Tam se govori: galìda, gaspŭd, gavarìt, bagu, baji se, člawīka pa swīt; posebno še v (prvotno ne) povdarjenih zlogih: watràc, se perparàč, člàjk, gàra, nàga, wàda; v zlogih za povdarkom: jizera, kladwa, kresila, līta, mīsta, pìsma; druga = v drugo. Vendar se v neutrih zlasti na Cerkljanskem nahaja tudi *u* za *o*.

Včasi nahajamo *a* za *o* tudi pri starejših pisateljih n. pr. pri Kastelcu, Skalarju: gaspud, noter da smerti, predgovar, lakata, nehvaleshnasti, damó, kar poznajo tudi drugi starejši pisatelji; govori se za to tudi dám.

Vendar nahajamo tu pa tam *i* za *o*, n. pr. dimov, nìcoj, tedaj seveda ta *i* ni čisti *i* in besed ni primerjati z maloruskim *i* iz *o* (Bih), ampak je to samo izraz nedoločnega polglasnika: nъcoj (ncoj) iz nucoj po: nūč; tako tudi dimov iz domov po dúm.

Prehajanje *o*-ja v *e* v prérok, prestor ni fiziologično, ampak je po analogiji nastalo.

Iz glasovne skupine *or* se je v nepovdarjenih zlogih razvil *r̥* = *ier* to je na koncu besed kamier, kokier, kolkier. Težavno pa je razložiti telko, kelko, poleg tolko, kolko, telkaj poleg tolkaj, tolkanj. Na vzhodnem Štajerskem in pri Prekmurcih so to navadne oblike; zato ni misliti, da bi bil *o* oslabel v polglasnik. Če pomislimo, da poznajo tudi drugi slovanski jeziki poleg oblik z *o* tudi oblike z *e*, *y*, n. pr. telko, tylko, kielko, kilko, v poljšč., luž. srbščini, teliki, smemo trditi, da sta bili sprva v jeziku navadni dve obliki: toliko, koliko in teliko, in iz tega zadnjega se je razvilo telko, potem po analogiji tudi keliko: od tъliko, kъliko, ne moremo izhajati, ker bi to dalo v češč. poljšč. tliko, kliko. Ugovarjal bi kdo, da bi tudi iz teliko moralo nastati cielko, iz kelko pa že prasl. čelko; toda misliti si moramo, da je sprva bilo le toliko koliko in poleg tega jeliko; namesto jeliko je stopil (kakor sploh) keliko in to je dalo povod tudi za obliko teliko.

Izginil je *o* pogostoma v striti za stvoriti, ker je iz *vo* nastal *vu*, *u* (ъ), potem v praepos. *ob*: prebrniti vsled *pre*: dalje napačen

iz na-opačen. Tudi v glagolih VI. razreda izpada v nekterih krajih *o*: popotvam, ker so ti glagoli prešli v V. vrsto v infinitivnih oblikah, popotvanje; rejš (orehi).

Refleksi stsl. *ą* (ѫ).

Za praslovanski in staroslovenski nasalni vokal *ą* ima slovenščina v kratkih in nepovdarjenih zlogih po mnenju Škrabčevem odprti *o* (kar pa ne kaže biti pravi), če to ni preneseno iz dolgih zlogov: jo, imajo, roke, možjẹ̑, vogȃl, votlîna; v dolgih prvotno povdarjenih zlogih se ѫ nadomešča z *ǔo*, kar piše Plet. *ǫ*: mǫ̑ž, mǫ̑der, rǫ̑k, rokǫ̑ (acc. sg.), v rǫ̑ko, posǫ́da, ǫ̑gel (Kohle), sǫ̑sed, kǫ̑s (Stück), pǫ̑t (Weg), hudǫ̑ (acc. fem.), gredǫ̑ (sie gehen); kǫ́pat, kǫ́sit; pod nazaj potegnjenim rastočim povdarkom imamo odprti *o*: róka, poróčit, móški, móžit, sódba, na vóglu (Ecke). Na vzhodu imamo v dolgih zlogih tudi *ou*, v kratkih *o*: rokọu. Čas, kedaj se je v našem jeziku zamenil nasalni *ą* z *o*-jem, se ne dá gotovo povedati. Iz grafike latinskih listin se namreč ne dá to natančno določiti zategadelj, ker nikdar ne smemo pozabiti, da v pisavi imen vselej in povsod vlada velik konservatizem in da so se imena v stari obliki iz starih listin sprejemala naravnost in nespremenjena v nove listine. Ako torej nahajamo v XIII. stoletju še marsikatero ime pisano z *n*-om, *m*-om, ne moremo zato še reči, da se je tedaj nazal res tudi še govoril. Toliko je gotovo, da ni v vseh slovenskih narečjih nastopil *o* za *ą* v istem času, in pozabiti tudi ne smemo, da so pisani frizinski spomeniki na zapadu, kjer se je v mnogih narečjih še ohranil nazal, n. pr. v junskem narečju želejon, čon; ćon tudi v beneškem. Tudi ni nemogoče, da se je rinezem pri nekaterih besedah ohranil dalje časa. Tako nahajamo v Tkalčičevi zbirki listin, da se *on* za *ą* ponavlja samo v dveh besedah: Lonka in Dombrava. V XIII. stoletju se je nazal gotovo že izgubil. Današnji razloček v refleksu nazalnega ѫ — navadno imamo *o*, drugod *uo* in *u* — sega gotovo že v starejšo dobo, ker ga nahajamo že v spomenikih XV. stoletja. Vtem ko ima splošna izpoved ljubljanska še *o*, ima beneški rokopis iz konca XV. stoletja *u*, v poznejših pripisih iz XVI. stol. *u* in *o* kakor dandanes narečje beneško. Celo kajkavsko narečje je imelo v XVI. stol. za *ą* še *o* poleg *u*, ki je po Oblaku prodrl iz hrvaščine. Vramec piše še pogostoma *o* poleg *u*. Tudi v kajkavskih listinah iz XVI. stol. je najti še zelo pogostoma *o*; in Dalmatin ima v svojem slovar-

skem dodatku v slovenskih in bezjaških besedah vselej samo *o*: votroba, voza, izrinoti, nagnoti, toga, modro, moka, globočina; v XVII. stoletji pa je pri Kajkavcih *u* popolnoma izpodrinil starejši *o*; Petretič piše samo *u* za *ą*, tako tudi Milovec; v Krajačeviču je *o* jako redek.

O iz *ą* ima v narečjih pogostoma isto usodo, kakor *o* iz stsl. *o*; kjer se na primer ta izgovarja kot *a*, zgodi se to tudi refleksu nosnega *o*, znamenje, da je *o* iz *ą* starejši kakor izgovor *a* za *o*: žêna na Tolminskem (ženą). Da, ta *a* je podvržen celó istim premembam za šumevci in *j*, kakor stari *a*, kar je zopet znamenje, da je *a*kanje starejše ko pa izrekanje volje za volja; na Tolminskem n. pr. pravijo tudi acc. ladje: sma šli pa na ládje vinća; tako tudi v III. pl. prajje = prawje = pravijo, greduéje = gredó, slišje, slišijo, kar je iz slišija. Na Goriškem je iz *ą* postalo v nepovdarjenih zlogih, zlasti na koncu, *u*; in po šumevcih in *j* se v nekaterih vaseh nad Gorico ta *u* potem spreminja v nekak polglas, dẹlajo, dẹlaju, dẹlajъ, ki se piše (kakor v nicoj) z *i*: neč druziga ne dẹlaji, ko svete maš mi bereji . . .

V sufiksu *nq* glagolov druge vrste imamo na zapadu dandanes *ni*, toda ta *i* ni pravi refleks starega *ѫ*, ampak je nastal po analogiji; vzor so bili glagoli četrte vrste (hvaliti). V besedi pajok, pajoka (stsl. pajǫkъ) se je razvil iz *ą* polglasnik, toda zopet le po analogiji in to po vzoru mnogih substantivov na ьkъ, ъkъ; ta polglasnik izpade v deklinaciji, zgodilo se je torej pajku isto, kar mescu in zajcu; tudi v pajčina (paječina) vidimo isto; nsl. pajčevina je nova tvorba, ki ni prav korektna; porčit se, se je porčila (na Goriškem).

Refleksi polglasnikov.

Oba praslovanska in staroslovenska polglasnika ь in ъ izpadeta na koncu besed (razen kjer to ni mogoče: tъ — ta) enako kakor v drugih slovanskih jezikih, kjer se je sled odpalega ь ohranil v omehčanih soglasnikih samo v poljščini, ruščini (in deloma češčini). Tudi sredi besed izpadata pred zlogi s polnim vokalom; sicer pak sta se oba polglasnika pri nas zlila v enega že v X. stol. Ta se na vzhodu tako v kratko, kakor v dolgo povdarjenih zlogih spreminja v *e*, na zahodu na Koroškem pa se je v ziljskem in rožanskem narečju v dolgih razvil v *e*, v kratkih pa se je ohranil kot polglasnik; tretja skupina narečij

(Kranjsko, Primorsko, Beneško in Junska dolina) pa ima v dolgih *a*, v kratkih in nepovdarjenih zlogih pa ohranjeni polglasnik.

Potemtakem imamo za

	dьnь	mъhъ	pьsъ	kosьcь	na zapadu se je začel *a* bolj širiti, Benečani pas, kosac, kar nas približuje čakavščini.
1. Kranjsko, Prim., Junsko	dân	mâh	pȅs	kosȁc	
2. Ziljani, Rožani	den	meh	pъs	kosъc	
3. Vzhod	den	meh	pes	kosec	

Kar se tiče sorodnih jezikov, imata polglasnika v ruščini kakor v poznejši stari slovenščini različen nadomestek: ь je *e* (t. j. *je*), ъ pa *o*: dьnь, denь: djeń, mъhъ — moh; v poljskem je ь *je*, ъ pa *e*: dzień, mech; v češč. se oba nadomeščata z *e:* den, mech, enako v srbščini in hrvaščini z *a*; bolgarščina ima za oba ъ (nedoločen glas, *à*), samo v Macedoniji se še loči ь in ъ, prvi je *e*, drugi *o*.

Prašanje nastane, ali velja tudi za slovenščino zakon, ki ga je za staro češčino našel Havlík, da se namreč tam izgublja tedaj, kadar ima dvozložna beseda v enem zlogu polglasnik, ta polglasnik; če sta v dvozložni besedi dva polglasnika, da se izgublja zadnji, če sta v trizložni besedi dva polglasnika zaporedoma, da se izgublja drugi, če so v trizložni besedi trije polglasniki zaporedoma, da se izgublja zadnji in prvi itd.; torej pravilo, da se od več zaporedoma stoječih polglasnikov izgublja vselej tisti, ki je na lihem mestu, števeši od konca besede proti začetku: sъ šьvьcьmъ s ševcem. Pravilo kaže v češčini sicer mnogo
5 4 3 2 1
izjem, a vse se dado razložiti po delovanju analogije. Tudi slovenščina se je gotovo ravnala po istem pravilu; to nam kaže dan dne, pès psa, štaj. dnes, odebrati odъbьrem; zdi se, da se je v določenih skupinah, kjer bi izpad polglasnika preveč zmotil staro obliko in jo storil nejasno, ohranil ъ po vplivu drugih oblik: če pravimo danes dъskà namesto cka ali dzga, je tega kriv gen. pl. dъskъ, po tast iz tьstъ imamo tašča nam. tšča; sploh se je pri nas, kakor se zdi, veliko dlje časa govoril polglasnik kot tak, saj je danes samo na vzhodu popolnoma prešel v jasen vokal. To je pripomoglo, da se ni moglo Havlíkovo pravilo razviti tako dosledno kakor v češčini, poljščini ali ruščini, kjer je polglasnik onemel mnogo prej kakor pri nas.

Včasi je imel na koncu odpali nedoločni vokal pred sabo dva soglasnika, ki se potem nista mogla izrekati vkupe v enem

zlogu; v tem primeru je po analogiji drugih nekoliko podobnih tvoreb stopil med ta soglasnika nov nedoločen vokal, ki ga je zadela ista usoda kakor stari polglasnik: ognь, vihrъ, dъskъ, trèskъ; iz tega je nastalo ogъnj, vihár (gen. vihrá, šele novejši pisatelji pišejo viharja), dъsâk, tresàk.

V današnjem jeziku se mnogokrat stavi napačno *a* za polglasnik, katerega vendar zaznamujemo navadno v knjižnem jeziku z *e*; tako se danes piše premakniti, ker se piše premaknem in še več enakega. Glavno pravilo je: V vseh zlogih, kjer se *e* = ъ pod dolgim povdarkom izpreminja v *a*, ni ta *e* čisti *e*, ampak samo oznamenilo za polglasnik; torej denès = dъnъs, ker pravimo dân in današnji, kesen = kъsъn, ker kàšnje in kъsnó — tenek = tъnък, ker tánji, gradec = gradъc, ker gradáški, pes = pъs, ker pásji itd. Drugo pravilo je to: Vsaki *e*, ki se izgublja, če pristopi na konec besede kak vokal kot prirastek, ni čisti *e*, ampak ъ: ves je vъs, ker vsa, oves je ovъs, ker ovsa, bezeg je bъzъg, ker bъzgà; posel je posъl, ker posla, tako tudi sel je sъl, ker sla; pisava sela je napačna; nasproti je prljek — prljek s čistim *e*, ker prljeka od prvlje. Naši starejši pisatelji so pisali mesca, zajca, pajka, toda prijatela, kamena, o čemer smo že govorili. Dalje ne smé *e* ostati pri kolek Stempel gen. kolka, ne koleka, kolkovati ne kolekovati; tako tudi ne posela, stoleca; tudi ne štempelja, štempeljati ampak štemplja, štempljati.

Se li ni stari polglasnik sredi besed med dvema drugima zlogoma nikjer ohranil v našem jeziku? V Dalmatinu imamo nekoliko primerov, kjer se je po Škrabcu v 16. stol. še govoril; tudi v poznejših knjigah se še to tu pa tam nahaja; Dalmatin piše snopike, lystike, tiezivi, repikovati, repikuje, strelci. Tukaj se pač tudi v 16. stol. ъ ni več govoril: ta pisava se je samo naslonila na nominativ sg. Pač pa se je na novo vteknil v težko izgovorljivih besedah; jazbъca nam kaže s svojim *b* za *v*, da je prej bil v kosih padežih polglasnik na drugačnem mestu kakor danes, kjer ga po nom. izgovarjamo pred *c*: jazьvьca je jazъwca, iz tega je nastala najprej jazъpca, v nom. pa se je trdi *p* moral zavoljo *z* spremeniti v *b*: jazbъc. Po nominativu imamo tudi starčъka, božčъka za starčka, božčka. Napačno je seveda izgovarjati v lastnih imenih *e*, kakor se dandanes mnogokrat čuje: Blažeka, koseca, krempelja, Orela, Pekeca za Blažka, Kosca, kremplja, Orla, Pekcà. Na Štajerskem je seveda enako kakor starčeka, strelica iz nom. prešel *e* v kose padeže tudi v narodnem

govoru: Gregorèc, Gregoréca, pri Kajkavcih Blažek, pri ogrskih Slovencih pisék: piséka; tukaj je *e* namestnik polglasnika in ne čisti *e* ali refleks *ѣ*. — V tujkah, iz ruščine sprejetih, na *ščik*, mora ostati *i*, ker to ni namestnik polglasnika: izvoščik, izvoščika, postreščik, postreščika; enako v sufiksu *ic*: konjic, konjica, ker to ni za konjьcь.

Ohranil (to je obnovil) se je nedoločni vokal med dvema drugima zlogoma v stari dobi tudi v nekaterih glagolih na *tati*: сърътати, lъskътati. mъgътati, mъkътati, prskътati, rъzetati, rъzgътati, sъgътati ali šegътati, šъptati, terътati in to pač vsled dotičnega substantiva in tega, ker je v praesentu ta polglasnik dobil naglas in se premenil v *a*: lieskače, mъgače, rъzače, sъgače, šъpače, tъpače, razmъkáče (wirft umher); po analogiji besed klepetati klepečem, trepetati trepečem se zdaj piše in govori, zlasti tudi po vplivu vzhodnje slovenščine, leskeče, šepeče (kar velja samó za tistega, ki piše den za dan); prav je lъskače, šepače, kedor tega neče pisati, on govori in piši lieskътá, šъpъta ali bolje šъpta. Sem špada tudi gomъzeti, gomъzí — gomazen.

Pri Dalmatinu se je nedoločni vokal ohranil sredi besed med dvema drugima zlogoma v sestavljenih glagolih po prefiksih *iz, od* in *raz* tedaj, kadar se začenja koren glagola z dvema konsonantoma, med katerima je bil nekedaj nedoločni vokal ali kadar se začenja koren z *w*, nastalim iz starejšega *u*: izibrane, izignati, izignal; isegnati, izešlu (izešel), odegnali, odegnana; rezoumeješ, rezoumete, rezъwmeješ, rezъwmete, kakor cerkou za cę́rkъw, bukou za búkъw; vokal *u* se namreč v u m e t i izpremeni v *u̯* kakor bi bil ta *u̯* = vъ, iz tega pa nastane bilabialni *w* wmel, wmetalnost, in samo pod naglasom ostane *u*: razumel. Enako imamo odoumevala poleg odumeva, odumevalu pri Dalmatinu za današnji odmeval. Enako stoji nedoločni vokal ali polglasnik v podobnem primeru tudi za predlogi sъ, vъ in vъzъ: Dalmatin piše setkana, ker je v stslov. bilo сътъkana; današnji stъkati je nova tvorba; ъ je po Havlíkovem pravilu tukaj po pravici izpal; iz sъgъnati je prav nastalo segnati, kar se govori še danes, enako sebrati kakor odebrati, odegnati; po istem pravilu je torej popolnoma prav tkavec tkałčič in ne tekavčič, (hkati) tkem in ne t e k è m; samo zato, da se ohrani koren kolikor moči neizpremenjen, še imamo stъkati, stъkem. Iz zgledov kakor sъgnati, sъbrati, sъzvati, sъ vsemi, sъ vsakim, sъ zborom (sъ sъborom), sъ stikom (sъt-) je začel nastopati sъ za *s* tudi sicer:

sesẽkati, sъzidati (pri čemer ni pozabiti na sъzdati, sъ šilom, sъ žitom), torej zlasti pred *s, z, vs, vz, vž, vš* v sъpeti, sъpẽnjati, sъpónja ga imamo, ker je že upravičen v sъpnem, sъpneš, sъpni. Pred bilabijalnim *w* rabi Dalmatin v takih primerih seveda *o* namesto nedoločnega vokala: zowsém, zovsakim, za sъ vsem, sъ vsakim. Na isto stopinjo pa seveda ne smemo staviti še le v prejšnjem stoletju iz ruščine izposojenih oblik: sostaviti, sozidati namesto sezidati, sestaviti, to zadnje po prvem. Prefiks *so* za sь v tem pomenu je iz ruščine. Pri nas je *so* upravičen samo za stari *są*, kakor *vo* za *vą*; ta *są, vą* pa nahajamo že v staroslovenskem jeziku samo v nominalnih zloženkah: sǫ́sed toda ssъsti: sъsêsti, vótek toda vtkati. Za vъ se govori na Kranjskem *u*, na vzhodu *vu*, če je bil v nast. zlogu polglasnik: ugnati (uženem) za vъgnati (vъženem); tako tudi uš, potem uši za vъšь, vъši, ubrati, na vzhodu vubrati (petem vubirati) falten, kakor vučiti, učiti; povsod v teh zgledih vidimo delovanje Havlíkovega zakona, uš iz vъšь, enako je nastalo *us* iz vьsь, pa je vsled drugih padežev in fem. ter vsled oblike vsaki onemoglo in se spremenilo v vъs. Pri vъzъ vidimo isto: iz vъzъžgati je nastalo vzъžgati iz tega zažgati za zъžgati; vъzъšьlo = vzešlo, vzešla in potem vzešeł (vzъšъl); da bi bilo užgati iz vъzъžgati, ni mogoče; jezik ne pozná take tvorbe, ampak le vъžьgati, kar da užgati. Vъzvrêti zu sieden anfangen je dobilo svoj polglasnik v prefiks po prezentu vъzъvьrǫ = vzъvьrem t. j. vzovrem (zevŕiti, vzevŕíti); napačno je pisati zavrèti, zavrem n. zevreti, zevrem: krop zevre, kolo se zavre. Poglejmo si še nekaj besed, kjer imamo dandanes nedoločni glas, in skušajmo dokazati, ali po pravici:

Tak glas išče Škrabec v bèckati, češ, ker je v hrvaščini bäckati; toda prvo pomenja ſtupfen, ſtoßen, zadnje pa leniter pungere, to je iz bacati, namesto badcati, deminutiv od badati, bosti; prvo je staviti k slov. bècniti, bacnem, becati. Pomniti je č. bacati puffen, hrv. baciti werfen; ali je pa naša beseda ž njimi sorodna, nikakor ne moremo trditi; odkod ъ, ki ga res imamo v besedi, ni jasno; ako bi bila beseda v zvezi z bosti, bi bilo misliti na bucniti, bucnẽm ſtechen, buckati, bucati (býcati), kar ni lehko razložiti iz bodicniti.

Bečela: prej pčela, čebela, čmela; deblo je sicer isto kakor v bučati, toda v tem zadnjem primeru je že nastopil odglas, v prvem ne; po st. zakonu bi bilo prav pčęla, bčęla. Zakaj se je

tukaj ohranil *e*, ni še jasno, najbrž po naslombi na kako narodno etimologijo bučati iz bučela?

Bedeti, bedim ima *e* iz drugih oblik; n. pr. bedèr iz бъдръ, kjer se iz masc. rešil tudi v fem. bedrà, bedrò nam. bdra, bdro alacer; po bъdr imamo bъdriti, bъdrím; hrv. badriti vigilare, r. бодрьый, бодрить ermuntern, Muth einflößen; *o* je v ruščini upravičen, pri nas ne; torej je bodr, bodra itd. pri nas tujka: ko gledam ti v valove bodre, valove te zelenomodre, to ni slovenski, tako malo kakor bodrost' v kraljedvorskem rokopisu; iz *o* so spoznali filologi, da ponarejavec ni dobro poznal staročeških pravil o polglasnikih.

Bedenj, prav bi bilo bdenj, kakor se še govori v Ribnici v pomenu hohler Baum: bъdъnь: ъ v prvem zlogu je iz kosih padežev: bednja, bednju (bъdъnja), butinna.

Bèk, bъka „Kalk“, stsl. bŭkŭ; ako imamo tu sploh polglasnik tudi za novo slovenščino sprejeti, je polglasnik prešel iz nom. v kose padeže; toda pozabiti ni, da se v Savinjski dolini govori bъk, bíka, nesežgan kamen v apnenici, kadar se je sežgala (Dom in Svet 1890, 122).

Bèš iz bъšь gerade; bŭchŭ ὅλως, omnino, penitus. Pisati pri nas baš ne gre, ker ni beseda dolgo povdarjena, baš je tako prav, kakor pas za pьsь (pъs).

Bet, betà, betica, betina: iz nominativa v gen.; drugi dve besedi sta novejši, iz bъt narejeni, ko je zakon o izginjanju polglasnikov že prenehal: bät, bàta, bàtina.

V bŭrŭ Hirse je *ŭ* dolgo povdarjen; zato bâr, a iz nom. v kose padeže.

Bezeg, bezgà, bezgǫ̑v, je iz rom. die Mandel bezgawka: bъzgъ: bъzg in v bezeg; iz nominativa je *e* prešel v druge tvorbe; ali je v bezgati bieſen *e* za polglasnik, ni jasno: na z. bezljati s čistim *e*, prim. n. bieſen, zovina, zobovina iz bàzovina, bozovna, bozovina.

Cvestì, cvetèm, cvèl, cvèla, cvedèl, cvedlà, cvetlica iz cvetlà kakor trlica iz trlà, cvetéti, cvětím, nekaj po analogiji oblik cvét, cvétje, razcvétati se in iz part.: cvьlъ, cvètlъ iz cvьlъ, cvetlъ; cudém, cula iz cvy̨dèm, cvy̨là.

Čebèr, čebra iz čьbъrъ, lit. kibiras: iz kosih padežev: čebra, čebru v nom.

Dehor Iltis; prav thor, tudi hor se govori (kakor v ruščini); beseda je naslonjena na dъhnąti, kakor dihúr na dihati, dišati.

Dež, dežjá iz dъzgjъ, dъždžь, dъžžь, dešč: iz nom. v gen. in v izpeljanke: deževen, deževje, deževati, dežník (napačno déžnik).

Hebát (habat, hebed) je etimologično temna beseda, torej ne morem nič reči o nji.

Kebèl, kebla škaf: keblica, kabao iz nom. kъblъ v kose padeže: č. gbel.

Kedaj prav gdaj, kedar: kader, kъ cum, iz kъdъr, kъdaže z naslombo na kъgъdaže.

Kedo, kedȍr, nekedo; starejše in pravilnejše so oblike gdo, negdó, gdór iz kъto, nękъto, kъdože; *kt* se je spremenil v *gd* po analogiji tvorb kakor gdaj, negdaj; da bi tukaj vplival stsl. togda, kogda, jegda, ni misliti: tam *gd* ni iz *kt*, kakor misli Škrabec; na staročeški gdery ali kdery se tudi ni ozirati, ker je to samo nastalo iz kъteri po oblikah *gde* iz *kde*. Dalmatin piše vselej gdu, negdu, gdur, Truber du, dur. V današnjem pisnem jeziku je izza Pohlina ke zopet restituiran: kedó, kedor, kdaj. V narečjih je slišati kadú, kadaj iz kъdo, kъdaj, kadȕȍr po kadar: kъgъda, tedaj: tъgъda. Nekatere stvari so glede teh interrogativov premalo preiskane.

Kъs iz nom. v ostale padeže, kesa (nam. ksa), kъsati iz ksati, ker je *ks* kakor *kš* neprijetna skupina.

Keteri iz kъteri, koteri; starejše gotovo kteri; restituiral se je ъ po kъdaj, kъdar, tъda; pisava, katera je nepravilna, toliko upravičena kakor pas za pes, ali kabal za kebel. Dalmatin piše keteri, kar bi bilo, če že ne pišemo kteri, najbolj priporočati; da bi bil naš kteri iz češčine, kakor misli Škrabec, pač ni verjeti; razviti se je mogel tudi pri nas; saj govoré nekod hteri in Štajerci iz tega šteri kakor šči iz hči; iz kteri, keteri je napravil narod tkeri, tekeri, kakor je v hrvaščini nastalo iz kto tko; dalje je mogel *t* na početku odpasti: keri, kakor v hrvaščini *ko* iz *tko*, to je: *t* in *k* sta se izgovorila z enim odprtjem ekspiracijskega toka.

V kljъvati, kljujem se je ъ ohranil kakor v pljъvati pljujem, morda samo kot refieks *u*-ja; iz pljьvati, kljьvati bi po Havlíkovem pravilu moralo nastati pljvàti, kljvàti (dvozložno); nemogoče ni, da se je ъ sekundarno vteknil v izgovor prve skupine, ker bi morali sicer pljva, kljva izrekati enozložno.

Lebanja se izgovarja lbanja in glubanja, kar kaže na to, da je res polglasnik izpadel in se *l* potem obravnaval kot sonantični *l̥*, poleg tega imamo *leb*; nom. je vplival na druge padeže; lugati iz lgati; lubanja, lubina iz l̥banja l̥bina: ubanja, ubina z na novo pristopljenim *l*, ker je bila oblika premalo umevna.

Medeł, mèdla, мъdlo, мъdleti: med *dl* je moral stati polglasnik, sicer bi bil moral *d* izpasti.

Meklén, meklena Feldahorn, in mecésen Lärche imata po Škrabcu prav tako мъ. Kranjska oblika méklen v Kamniku govori zoper Škrabčevo razlago, tako tudi štajerski maceselj.

Mendrati je pač tujka mandrati: mandra z naslombo na mencati (minuzzare) męk-ati.

Мъnih, meniha: mànih: мъnihъ: mnih; ъ se je restituiral po vplivu nemškega münich, múnicha.

Meščevati piše Truber, zdaj splošno maščevati, maščevánje in tako se tudi govori; beseda мъstь ni več navadna; da je bila nekdaj v rabi, je gotovo in iz nomin. je polglasnik prestopil tudi v zloge, kjer ga ne bi pričakovali, zlasti, ker je skupina *mst, mšč* teško izgovorljiva in je *m* pozneje sprejel nov zložni povdarek.

Мъkastiti s silo sem ter tje premikati: мъk: мъknǫti mikastiti: mikati?

Meketati schütteln: мъk: kakor šъrtati; мъkačem: iz мъktati; ker se pa v teh besedah govori tudi *i*, imamo tu opraviti s sekundarnim polglasnikom: mikastiti: miketati.

Mešet, mešetar, mešetarija nima polglasnika; mešetiti: ben. messeto, messeteria, *μεσίτης*.

Mendiba, bendima je sekundaren polglasnik, iz *i* v novejšem času razvit: vindemia.

Мъnъk, menkà: мъnъkъ: kosi padeži so vplivali na nom., ki bi se moral glasiti mnъk, č. mnik.

Mešica Mücke, mszyca, č. mšice, mušica, r. mochà, lit. musė; beseda je najbrž pomešana z besedo mušica iz muha in to je zopet restituiralo polglasnik.

Mezdà, *μισθός*; gen. pl. mezd v češč. je restituiral mezda, namezdný; enako pri nas.

Mezg, mezèg, mezga; мъzgъ: nom. na kose padeže, č. mezk, mezh, g. mzha, potem mezka (ker je zgodaj nastopil v nominativu pregibni ъ).

Mъžati, mъžim s pozneje restituiranim polglasnikom vsled iterativa mížati: mĭg: migniti.

Nъ za stsl. nъ je postalo pri nas ǫ in to je ъn; predъn: прѣдънъ, zato pisati predno nikakor ni treba; za *in* pa bi morali res pisati *ino*, ker pišemo kako, tako in ne *kak, tak.*

Nъčké, nečák, č. necky, necek, nȁćve, naćávâ, r. nóčvy, b. noštvi; na zapadu kakor v češčini, na vzhodu: načve, nečice, nečic: iz nъštъky, nьštъvy.

Peček, pečka na Gorenjskem, peška, peške iz pъčъkъ: kosi padeži so vplivali na nomin.

Pehati, peham (stoßen, stampfen), pšeno, pšenica kažejo staro pravilno obliko brez polglasnika; pričakovali bi torej phati (stampfen), kar se tudi res govori (phati, phem, pšem); pъhati, pahat (stoßen) je nastalo po pъhniti, páhnem (sekundarno páhati!).

Pekel, pъklà, пьклъ iz nom. v druge padeže: na Dolenjskem pekeł pomenja še Pech catrame.

Polъg, na Dolenjskem tudi pouk izgovorjeno: je najbrž zvarjeno iz več oblik: podlъgъ, hrv. poli, puli, č. podle.

Sъnъc, sъnca, navadno v acc. plur. sencè (die Schläfe) od съньць iz kosih padežev je ъ prestopil v nominativ: sъnca, sъncu, sъnъc.

Sъsati, sъsem po sъsъ, ki je vplival na kose padeže; dalje so pomagali k restavraciji ъ sъsъc in sъsък s kosimi padeži (sъsъka, sъsьca).

V sъvati, če se je res ohranil polglasnik, je bil restituiran po vplivu oblik suti: suvati, sujem.

Skedènj, skednjà, iz scevgina, na Prekm. skegeny (Scheune), to je skъdьnjь: v nom. restituiran po ostalih padežih: skednjâ.

Skeleti, skeli, tudi skleti (jucken), samo slovenščina pozna to besedo; najbrž je ъ svarabhaktičen; skula?

Stebèr, stebra, st. stoborъ, hrv. in naš stebèr kaže na stebrъ.

Steblo, stebla culmus, s. nom. stablo, gen. pl. stebl, caulis, stsl. stьblo, č. zblo, luž. srb. splo; enako pri nas. Napačno pa je po analogiji te besede brati deblo kot dъblo; prav je izrekati dębło; s. déblo.

Steklò (Glas), steklén, steklenica, steklár. Navadno napak beremo stéklo, kakor bi bila beseda od steči. Beseda se navadno izvaja iz nemščine, prenešena od špičastega (bodečega) pivnega roga na druge posode in naposled tudi na materijo, iz katere

so narejene. Besedo so baje sprejeli Slovani iz got. stikls, stgn. stëchal (Trinkbecher). Zakaj se je v tej besedi ohranil, oziroma restituiral ъ, ne vem; najbrže tudi tukaj imamo izhajati iz gen. pl., ker tudi na slov. ozemlju pomenja ta beseda sprva ne „Glas“ кат, ἐξοχήν, ampak razne posode; na Cerklj. stъkla (die Flasche).

Stъza, na Kor. stezdà (po zvězda, uzda), gen. pl. stáz, stezá ali stezi, napak stèz ali stéz; iz gen. pl. torej zopet v druge padeže in v nom.

Šèv, ševa in šva (die Naht), kakor sъn, sna; iz nom. je polglasnik prešel na kose padeže. Napačno je pisati šiv, šiva.

Ščebetati, ščebetám ali ščebačem kakor šъpъtam za šъptam;

Ščemeti, ščemi = skeleti, skeli: ali imamo tu opraviti s prvotnim polglasnikom, je negotovo, najbrže ne.

Štьp, ščep, ščepà (Vollmond, iz nom. v kose padeže) s. uštьpъ = uštap, uštьba = užba plenilunium, ušnuti se (uštьpnuti se) = uštapnuti se decrescere; napak je nsl. šip (ščep) iste vrednosti kakor bratic; beseda nima nič opraviti s šipa (Scheibe) schîba iz ščipa.

Ščepèc, ščepcà tudi ščepcè, ščepcà (soviel mit den Fingern gepackt werden kann), štьpьcь: iz kosih padežev je prešel polglasnik v nominativ.

Tečati, tečim stecken (intrans.); pri tem ni pozabiti oblike tičati, tudi ne stsl. tьštati poleg slov. tiščati.

Enako tъkati, tъkèm, tъkałec, tъkałca; stъkati je napak; staro je tkati, setkati.

Tъkma menjati ohne Daraufgabe (beim Tausch) тъкъма.

Tekmъc, tekmъca aemulus; tъkmovati; iz тъкмьць = tekmec.

Teleti, teli, staro je tlêti, tli (kakor v skъléti, skeli svarabhaktično) sekundaren, stsl. тлѣти, тлѣѭ.

Tème, temé nam. tma, ker temna, temno, temněti, otemniti.

Tešč iz тъшть, temnica: tmán, potem tudi v fem. teščà, teščè, oteščáti se auf nüchternen Magen etwas Weniges nehmen.

Vъnъ, iz tega *un* kakor uš iz vъšь, ugnati iz vъgъnati, (toda v sredi besede dvьrь . . . dъvr, dowr, dour, dur). Pred začetni *u* se izreka sekundarni, pozneje pristopivši *v*, na zapadu bilabijalni *w*, tako je nastalo wùn, kar se zdaj izgovarja s polglasnikom iz *u*-ja. Zatorej se beseda prav piše tako, kakor so jo pisali v XVI. stol. vun, un (kakor tudi um za vum). Iz vun se je glas *u* prenesel tudi v vune vně (vъnѣ, Dalm. piše vuni, to je wúni), vunanji

(ali unę, unanji; tudi zunaj — izunaj). Da bi bilo wȕn prav, bi morali imeti izvánaj. Pisati ven je torej napak, ako se izgovarja tako kakor nemški wenn, celo dvakrat napak; zato je napak tudi izvanreden. Tudi štaj. izgovor zvün kaže, da je *u* prav; za izvanreden bi morali pisati izvunreden ali izunreden ali pa najbolje izreden. Mnogi pišejo tudi razun, razven namesto razen, kakor bi to bilo sestavljeno iz raz in vun; Bohorič piše le razen; to je ali razen, kakor v besedi nárazen ali pa morda iz razm (kar bi dalo v srbščini razma in je nastalo iz razmi, kar se je ohranilo v hrvaščini), razmi pa iz stsl. razvě: *m* prehaja v mnogih narečjih na koncu besed v *n*: kan = kam; sen = sem.

Napačno se mnogokrat piše *e* za dolgo povdarjeni polglasnik. Če pišemo pošast za pošьstь (pošьdtь: das herumgehende, es geht um = straši; oziroma nahod), bi morali tudi prav pisati prišadši in ne prišedši, kakor je dandanes navada; tvorbe naš narod seveda danes ne pozna več, umetno je narejena po stsl. prišьdъ, prišьdši. Ako bi je bil narod ne bil že davno izgubil, bi ji bil gotovo premenil skupino *dš*, najbrž tako, kakor se je to zgodilo v hrvaščini in srbščini, kjer se je ta particip zenačil gledé te skupine z mnogimi drugimi od vokalnih debel izpeljanimi, ki se končujejo na *vši* tako, da imamo tam prišavši poleg prišav, obliko, ki jo nahajamo tudi v Kajkavcih, n. pr. pri Vramcu, kateri piše priševši, z *e* sicer za srbski *a*, kar pa je za kajkavsko narečje popolnoma v redu, ker ono pozna v starem času tudi samo den za dan. — Enaka napaka je pisava zašepne, kakor jo večkrat beremo v modernih romanih in novelah namesto zašeptá. Od šeptáti ne moremo narediti glagola II. vrste šépniti, to bi bilo izpeljano od šepati (hinken: einen Hinker machen). V takih primerih bomo najpravilneje ravnali, ako poiščemo, kako se beseda glasi v hrvaščini in kako se tam povdarja; potem moramo paziti, katera druga enako narejena beseda se enako naglaša, ter se poprašati, kako se ta druga beseda izreka pri nas; tako najdemo lehko pravi izgovor in obliko tudi prvi besedi. Za naš šeptáti ima hrvaščina šàptati in poleg tega kot dovršnik šànuti, šânêm; glagol se povdarja tako kakor gànuti, gànêm, to je kakor pri nas geniti, gànem; kakor màknuti, mäknem — zmekníti, zmáknem; dàhnuti, dâhnêm. Jasnejša, toda manj rabljena, hrvaška oblika je šàpnuti, šâpnêm, kar bi pri nas dalo šepníti — šápnem, enako kakor imamo kâne poleg kâpne.

Mnogokrat je brati besedo počeščati v pomenu beehren, to bi bil torej nedovršnik glagola počastiti; ker pa je zadet polglasnik od dolgega povdarka, moramo reči počáščati kakor pravimo onečaščati od onečastiti, ako nočemo rabiti glagola 6. vrste počeščevati. Škrabec hoče, da je tudi v participu samo pisati čaščen in ne češčen, češ, da je to izpeljano iz čast in da je izgovor češčen nastal *e* iz *a*-ja tako, kakor jez za jaz, tje za tja, t. j. kratki *a* more po palatalih prehajati kakor v češčini v *e*, nikdar pa ne dolgi *a*. Res je sicer, da je v nekaterih besedah *a* iz dolgo povdarjenega zloga prešel tudi v nepovdarjeni (dan, danès, danica, lan, lanu, lanén, mah, mahu, zamašiti; prav tako panj, panju, panjača; sat, satovjè, satje; svast, svasti, vas, vasi, vasovati, sanje, sanjáti, manjši, zmanjševati, manjšina). Škrabčeva razlaga oblike češčen poleg častiti pa nikakor ni verjetna in to zategadelj ne, ker imamo češčen poleg častiti tudi v narečjih, ki ne izpreminjajo vokala *a* za mehkimi soglasniki v *e*. Tako spadajo sem gorenjska narečja in štajerska. Gorenjec govori še vedno čъšên, čъšêna s polglasnikom, Štajerc pa češêna. In če se je res spremenil *a* za mehkimi soglasniki v *e* v češčen, zakaj ne tudi v častiti, kjer je ravno tako nepovdarjen in kratek? Vse to govori za to, da imamo na Gorenjskem sicer nepraviloma še ohranjen stari polglasnik, na Štajerskem pa ga je popolnoma pravilno zamenil *e*, in da odgovarja torej slov. češčen popolnoma stari obliki čъščen in da je torej danes pisati čast, častí, častiti, toda češčen, češčenje. Vzrok, da se tukaj ni mogel okrepiti polglasnik po vplivu besede čast v *a* (kakor v dan, danica, lan, lanen, mah, mahu) leži pač v tem, da je zlog čъšč že preveč različen od čast, v tem ko imamo razliko pri gen. čъsti, glagolu čъstiti samo v polglasniku, ne pa tudi v naslednjih dveh soglasnikih *st*. Prigovarjal bi kdo, da štajerski češen sploh nič ne dokazuje; toda pozabiti ni, da tudi na Štajerskem in to zlasti na vzhodu, kjer se za polglasnik govori dosledno *e*, nahajamo namesto pričakovanega čest, čestiti, čestiven povsod le oblike z *a* in samo trpnem deležniku *e*. Pri ogrskih Slovencih in Koroščih se je v vseh izpeljankah še ohranil polglasniku odgovarjajoči *e*. Odkod *a* v čast, častiti na vzhodnem Štajerskem? Na vpliv kranjščine — v cerkvi so se rabile kranjske preloge evangelijev (prve v vzhodnji štajerščini je izdal še le Dainko l. 1817.) — ni misliti, najbrž so vplivale druge na *ast*: mast, podmast, past, rast, oblast, slast; vpliva njih analogije

niso mogle ovreti besede kakor vest, povest, ker je v njih *e* drugačen, kakor v štajerskem čest.

Enako težavno je razložiti *a* za nepovdarjeni in povdarjeni ъ v štajerščini v besedah laž — lagati. Na zapadu se je vsaj deloma še ohranil stari polglasnik, o čemer primerjajte opomnje Oblakove v Letopisu 1896, str. 190, tudi koroški izgovor leža, ležniv, ležnivc še kaže pravilni refleks polglasnika; toda ne more se tajiti, da se je tudi že na zapadu začel prenašati *a* iz oblik, v katerih je povdarjen, v oblike z nepovdarjenim tem zlogom; v Cerknem lažnivc, toda lъ́yati in lъža. Čudno je, da je tudi v nepovdarjenih zlogih prodrl *a* za pričakovani *e* na Štajerskem in da nahajamo oblike za *a* tudi pri Prekmurcih laž, lagati, lažljivi. Tu si s kakim vplivom kranjščine moremo še manj pomagati; ne kaže nam drugega, kakor da rečemo: iz lъžь je nastalo lъž, iz lъži, lъ́yati pa lži lgati, iz česar se je ščasoma kakor v vlk razvil tu ol, tam *u*: olži, uži; iz tega je postalo kakor v poldne — pladne v srbščini, solnovrat — slanovrat: laž — lagati, oziroma lugati s tem, da je na ugati (cf. vuk, sunce) z nova pristopil *l*. Na Kranjskem se je, kakor rečeno, večinoma ohranil polglasnik; pisava loži, logati, logál, logála: neoblogan, logainje kaže nedoločni glas = polglasnik, katerega pa ne smemo iskati v štajerskem lugati (v radgonskem okraju) kar pač ni lügen, ampak l+ugati iz lgati.

Potemtakem je res sicer nekaj primerov, v katerih stoji dandanes tudi v kratkih zlogih po pravici *a* za *e* (= ъ); v mnogih primerih pa se dandanes napačno piše *a* namesto pričakovanega ъ (= ɛ). Po pravici ga smemo, kakor sem deloma že omenil, (razen oblike češčen) rabiti v primerih, kjer se dotične oblike naslanjajo na dolgi *a* za ъ, ь v korenu: dan, danica, panj, panju, panjȇ, sat, satȗ, satowjȇ, svast, svasti, tȃst, tastu, vas, vasi, vasovati. V drugih primerih pa se je še ohranil ъ (seveda samo sekundaren z ozirom na Havlíkovo pravilo), dasi se v čistih zlogih, če so povdarjeni, pojavlja *a*. Take besede so:

dahnem — dehníti, dehnìt, dahnìl; Havlíkovo pravilo bi terjalo dehnìl, dehnìla; da se je tu zopet pojavil polglasnik in ne morda *a*, to je znamenje, da se tedaj, ko se je pravilo Havlíkovo o nadomeščanju polglasnika začelo v slovenščini krušiti z novim (analogičnim) vstavljanjem polglasnika, še ni niti povdarjen polglasnik na slovenskem polju premenil v čist vokal (*a*, *e*), ker bi sicer imeli tega, ne pa polglasnika.

Gánem — geníti (namesto pričakovanega gniti), genìl, geníla, geníło; zgânem, zgenìl, zgenìla. Havlíkovo pravilo se je pa obdržalo v sestavinah nágnem, nagníti, ógnem, ogníti, pregnèm, pregníti, ugnem, ugniti; za ugnèm, ugniti se sliši v istem pomenu tudi wgánem, wgeníti, wgenìt, wgenìla; v pomenu errateu pa je beseda od korena gad ali gat, vendar je beseda danes zvezana na koren gŭb, zatorej tudi imamo imperfektiv wgibati.

Omeniti nam je še prid. pester bunt, ki se je začel rabiti v novejših spisih; na slovenskih tleh ni zrastel: pъstrъ bi moralo dati pri nas, kakor kaže r. pëstrъ, pestrá, pëstryj, pâster, pâstrí ali pstri. Naši pisatelji so vzeli besedo iz češčine, kjer se je sprva glasila pstrý, z obnovljenim (po analogiji) polglasnikom pa se danes glasi pestri. Od istega priloga imamo imé postrv, Vodnik piše postrev, postreva, Dainko postrýga, na Gorenjskem postrvà, postrvíca, postrvka; *po* je po Škrabcu najbrž nastal po vplivu prepozicije *po*, štajerski postrýga pa je gotovo samo posledek narodne etimologije (po-struga): Srbi poznajo isto ribo v obliki pàstrva in pàstrna, Rusi pestruška. Po Havlíkovem pravilu bi imeli pri nas pastъr, pstrá, pstró; ker se je tudi v drugi in tretji obliki obnovil polglasnik v obliki *a* (pâstr, pastrá, pastró) in je akcent v teh oblikah preskočil na prvi zlog, je vsled preskoka premenil *a* v *o* kakor v dónes, lóhъk, lože. Iz feminina in neutra pa je prešel potem še v masc. póstr; iz tega imamo potem postrvà.

Ako se ozremo na zgodovîno polgasnikov v slovenščini, moramo reči, da je bil v prvi polovici XV. stoletja razloček med obema polglasnikoma v slovenščini, kakor v srbščiui, že davno izgubljen; celo v brižinskih spomenikih zastopa oba polglasnika isti glas (*e*, *i*). O tem, da je tudi slovenščina imela v najstarejšem času polglasnik, se seveda ne dá dvomiti, kaj pa da je imela samo enega, ki je bil fiziologično trd glas; že brižinski spomeniki imajo namreč zanj pisavo *e* in *i*, česar bi ne bilo razumeti, ako bi se bil že v X. stol. razvil iz polglasnika poln glas, na ozemlju, kjer so brižinski spomeniki pisani, seveda najbrž *e*. Dalje se je polglasnik v raznih predelih naše domovine ohranil celó do današnjega dne v gotovih zvezah. Iz ginjenja polglasnika po Havlíkovem pravilu se da prav tako z gotovostjo sklepati na en polglasnik v slovenščini, ki je začel v poln glas prehajati primeroma kesnó; v nepovdarjenih zlogih so ga opustili samo Štajerci in govoré zanj *e*, v tem ko imajo v tem

primeru celo koroški Ziljani in Rožani še polglasnik. Da se je polglasnik primeroma dolgo ohranil kot nedoločen glas, nam kažejo listine. V kajkavskih listinah nahajamo za polglasnik *e*, redkoma *i* (to večinoma v končnicah); to bi kazalo, da se je tam kakor na Štajerskem najbolj zgodaj spremenil polglasnik v *e*, ker je pravilo obveljalo tudi za nepovdarjeni *e*. V splošni izpovedi XV. stoletja že nahajamo *a* v tistih primerih, kjer se danes govori na Kranjskem. Ako bi se bil polglasnik v vseh slovenskih narečjih od začetka spremenil v *e*, bi si ne vedeli razlagati, zakaj govori danes večina Slovencev še polglasnik, oziroma *a*. Do kdaj je bil polglasnik ohranjen tudi v povdarjenih zlogih, o tem ne moremo s pomočjo slovenskih imen v listinah natančno dokazati. Listine sicer pišejo *e, i* še tam, kjer v stari slovenščini stoji ь, ъ; toda iz tega tudi sklepali, da se je zavoljo tega v teh besedah res tudi še govoril polglasnik ob času, ko je bila listina pisana, nikakor ne gre; pri takih listinah je treba največe previdnosti, ker je povsod viden vpliv nemške ortografije in nemške fonetike; pisavci teh listin so bili nemški vzgojeni. V listinah, ki jih je izdal Zahn, beremo sicer Lazenickhe in Miklošič res misli, da stoji lazinich 1181 za lazьnikъ; dalje beremo Timenich 1167; toda če najdemo mimo tega tudi Laznik 1195, Strelz 1146 in celo Zedilsah 1195, mugelnich 1288 poleg moglniz 1197, Cholmunz 1150, Chulmenzi 1160, Chulmenz, Chulmenize 1126, kjer je opaziti nedvojbeni vpliv nemške grafike, tedaj se ne smemo preveč zanašati na navedene primere. To nam potrjujejo tudi poljska imena v lat. listinah; tudi tam se najde vrinjen samoglasnik, kjer ga v govoru gotovo ni bilo in to navadno pri *l, r, n,* pri katerih se tudi v nemščini radi pojavljajo „iracijonalni vokali“ n. pr. Mocidilnice — Mochidlniz, Sedelizze — Sedlitze. Kako so nemški pisavci pri slov. imenih često vtikali samoglasnike med soglasnike, je lepo razložil Schleicher v Laut- u. Formenlehre der pol. Sprache 38—40.

Refleksi lь, lъ, ьl, ъl.

Iz praslovanskega ьl, ъl se je pred soglasniki, iz praslovanskega lь, lъ na določenih mestih, kjer je ь, ъ po Havlíkovem pravilu moral izpasti — pa se je vendar ob *l*-u hotel ohraniti zlog, razvil pri nas, in v prvem primeru že v stari cerkveni slovanščini, zlogotvorni *l*, to je trd vokaličen *l*, ki je mogel prevzeti zlogov povdarek. Pred njim se je pozneje razvil pri nas

polglasnik ъ, kateri se je naposled, blizu konca XV. stol., vsled temnega nastopnega *ł* spremenil v kratek *o*, kakor se je že za protestantovskih pisateljev *a* vsled temnega nastopnega *v* spremenil v *o*: paglouza. Tako so v petnajstem stoletju za starejši *dl̥g, vl̥k, pl̥t, sl̥z* (s trdim *ł*), oziroma dъłg, vъłk, pъłt, sъłz začeli govoriti dołg, sołz, połt, kar so v 17. stol. začeli izgovarjati doug, souz, vouk, pout. V kratkih nepovdarjenih zlogih se je ohranil včasi *ł* (brez polglasnika pred sabo), ali se vsaj v takih zlogih ъ ni spremenil v *o*: jablko — jabelko, Dalmatin japko brez *l* malum abellicum? To velja za večino naših narečij.

Nekatera naših narečij, vzhodna, pa imajo za *l̥* prav tako kakor hrvaščina in srbščina *u*; da bi bil ta *u* nastal iz *ł*, kakor misli Škrabec, pač ni verojetno, kako neki? Na konci zloga imamo res dandanes *u* za *ł*, toda po prehodnjih stopinjah *ł* — *w*, *u̯*. Tudi govori zoper tako razlago faktum, da se je *u* iz *l* v srbščini ali hrvaščini razvil po prehodnjih stopinjah *uł*: *uo, u*: vlk, vuok, vuk. Slično bomo morali reči tudi o Štajercih in Kajkavcih: štajersko sunce ni nastalo drugači, kakor hrvaško; razloček med obema bi bil kvečemu v tem, da je štajerščina in kajkavščina spremenila *ul* v *uu̯, u*, hrvaščina pa v *uo* — *uu, u*.

Drugači pač je razlagati *u* za zlogotvorni *l* na zapadu, pri Kraševcih, Goričanih in Benečanih; ti spadajo, naj si imajo *u*, vendar v tem oziru k tistim narečjem, kakor so narečja z *ou (oł)*; pri njih se je *ou (oł)* razvil samo še za eno stopinjo dalje: da pa moramo izhajati iz *ol*, kaže sonce pri Benečanih, kjer je *l* pred *n*-om izpal, preden je prešel v *u*: kakor se je pri Benečanih iz prow za praw razvilo pru, dielu iz dielaw, dielow, takó tudi tust, vuk iz tuust, toust, vouk (tołst, vołk). Iz tako razvitega *u* je nastal v nekaterih krajih pozneje v kratkih in nepovdarjenih zlogih polglasnik: Bъc, pъh, sъzà, jábъko. Navadno pa je refleks *l̥* dolg, celó tam, kjer bi ga pričakovali kratkega: Bółc, półh (samo tółč in mółst govoré v Ribnici s kratkim povdarkom, toda *oł* je tukaj posnet po prezentu; prvotno se je govorilo tlěči, mlěsti).

Na str. 41. razprave Über den Urſprung der Worte von der Form asl. trъt je izrekel Miklošič mnenje, da je v XVI. stol. še živel v slovenščini zlogotvorni *l̥*. To se da v resnici sklepati iz različne pisave tega samoglasnika v istem viru. Ako najdemo pri Truberju delfhni, delgu, delge, poleg dalge, dalfhni, dalgo in dolge, dolfhan, tedaj nam ta pisava kaže, da se v tem času še

ni udomačil poznejši *ol*, da se je ohranil, če tudi kot nekak arhaizem — še *l̥* in da pisavec samo ni vedel, kako bi izrazil ta glas in njegov priglas. Da se v teh primerih ni govoril polnoglasni *el*, kaže to, da bi bil jezik gotovo ostal v vseh dolgo naglašenih zlogih pri tem *el*; iz polnega *el* se ni mogel razviti sedanji *ol*. Najbrž je bil v sredini XVI. stol. v dolenjščini *l̥* jako redka prikazen, večinoma je bil uže prodrl *ol*, ker v poznejših spisih Truberjevih skoraj ni več najti *el* in tudi Bohorič nima nikoli *el*. Bohoričev *ul* poleg *ol* pri tem ni tako važen, iz njega se še ne da sklepati, da je hotel izraziti *l̥*, tudi je *ul* najti samo sporadično in redko: z *el, al, ul* so hoteli ti nemške grafike vajeni pisavci izraziti samo ъl, ker tako blizu se je glasil prejšnji *l̥*; potemtakem moramo reči, da pozná zlogotvorni *l* tudi še splošna izpoved (dalfan) in celovški rokopis dalge, dalznikom; pisava *al* je pač posneta po nemški, ker se v Nemcih gosto piše *a* za iracijonalni vokal pred *l*-om in *r*-om.

Refleksi starega rь, rъ, ьr, ъr.

Praslovanski ьr, ъr je prešel v stsl. v *r̥*; po pravilu Havlíkovem je moral v določeni leži tudi praslov. rь, rъ preiti v soglasnik *r*, ki pa se je, ker je jezik navadno hotel obdržati zlog, razvil v južnih jezikih in češčini v *r̥*, ki je prevzel potem zlogov povdarek: iz starega sъmьrti (lit. mirtis) ima torej že stara slovenščina *r̥*; iz christus pa krьstъ, kjer je polglasnik izginil in *r* potem prešel v *r̥*. To prvotno stališče se je gledé ohranitve refleksov polglasnika pred soglasnikom ali za soglasnikom ohranilo najbolje (kakor pri *l*-u) v ruščini in poljščini (deloma v češč.), tam je za zlogotvorni *r* (iz ьr, ъr) nastalo *er, or;* iz rъ, rь pa se je razvil *ro, re* (oziroma *ier, ar; re, rze*); slovenščina in srbščina ali hrvaščina je oba *r̥*-a (starejšega in sekundarnega iz rъ, rь) pomešala in ju sprejela, kakor da bi bila istega izvira. To velja za starejšo dobo naše slovenščine in za nekatera narečja še danes: na vzhodnjem Štajerju še govore zlogotvorni *r*, kakor ga govoré Srbi. Pri večini Slovencev pa se je, kakor tudi pri nekih Hrvatih, tako kakor pred zlogotvornim *l*-om razvil polglasnik ъ, ki ostaja vselej kratek in s katerim dela *r*, ki je še ohranil svoj vokaličen značaj, ako je povdarjen, en dolg zlog: smьrt, gьrlo, kьrst iz starega krst. Koder so za polglasnik začeli govoriti skoraj glas *a*, kakor Benečani, tam je tudi ta polglasnik pred *r*-om *a*: smart (podobno kakor v hrvaščini).

O eksistenci tega polglasnika pred *r*-om se je najlaže prepričati iz besed kakor črn, črv, za katere so nekateri pisali čeren (oh čeren, čeren je zares), in čern. Po našem pravopisu bi morali še danes pisati *e* pred *r*-om, ker ravno z *e*-jem zaznamujemo kratki in nepovdarjeni polglasnik. Toda boriti se zoper novo pisavo, bil bi boj z malini na veter. Ako se prašamo, kedaj se je ta polglasnik razvil pred *r*-om, ne moremo povedati nič gotovega, ker nas stara grafika pusti popolnoma na cedilu: saj ji je izraz *r*-a delal take sitnosti, da ga je povsod samo opisovala z *re, ir, er, yr*: karst, hodbyrnill, fmerti (v splošni izpovedi), Truber piše *er, ar,* Dalmatin *èr, er, àr,* Krelj piše večinoma *àr,* Bohorič večinoma *er,* včasi *ar.*

O porazdelbi raznih preglasovnih stopinj.

Včasi nahajamo že v stari slovenščini za pričakovani kratki *e* in *o* polglasnike ь in ъ; kakor nam kažejo drugi slovanski jeziki, sta ta glasova že praslovanska in nižja stopinja polnemu *e* in *o*: ako nahajamo poleg večerъ adv. vьčera, poleg hoštǫ tudi hъtêti, moramo reči, da se samoglasnika ь *e,* ъ *o* nahajata tukaj v nekakem posebnem razmerju, na niži stopinji imamo ь, ъ, na viši *e, o*; ker je *e, o* v teh besedah navaden, zato se govori, pač ne popolnoma po pravici o oslabljenem *e* in *o* v vьčera in hôtelą: primerjajoča slovnica govori tukaj z večo pravico o nizki stopinji (Tiefſtufe). Tak iz *e, o* nastali polglasnik zadeva pri nas seveda ista usoda kakor druge polglasnike, t. j. na istih mestih izpada: včera, hteti — teti (šteti); hotêti je že v stsl. posnelo svoj *o* iz prezenta hoštą. tako tudi pri nas hotéti; na drugi stopinji pa stoji hočem (hôčem), oziroma subst. f. hót (pri Dalmatinu Dalila Samsonova hut ali luba); v nizki stopinji se je še vedno ohranil zahtę́vati, Škrabec misli, da imamo nekaj enakega v novi slov. besedi sopíti (einſchlafen machen, einlullen) poleg spati iz starega sъpati: taku se letu diteze syble inu vsopy (pri Truberju); toda stari jezik ima sypati ne sopti: sopiti je iz sъp, ker je polglasnik pred labijalom iz sepi!

V drugih primerih imamo mi nizko stopinjo, stara slovenščina in drugi slovanski jeziki pa višo, to je za *e* nahajamo *o*: mi pravimo stъbъr, stsl. ima stoborъ, kъteri, stsl. koteryj (kar pišejo tudi Kajkavci Vramec, Petretič: koteri); starejši kranjski pisatelji pišejo v tej besedi *o* samo v zloženih oblikah: nekoteri,

vsakoteri: ruśč. ima kotoryj, kar je pač kotoryj, toda poljščina in češčina poznata nižo stopinjo który, který (πότερος); stara slovenščina pozna nizko stopinjo лвъ leo, kar velja tudi o hrvaščini lav, češčini lev, lva, pri nas pa se je ohranil stari *e* lev, levà (lêva); *e* govore tudi Kranjci, torej ne more biti zastopnik polglasnika; isto velja o besedi мьčь (gladius), pri nas mèč, gen. méča (iz gotskega meki); tudi tukaj je pri nas ohranjen stari *e*, v tem ko ima hrvaščina kakor stara slov. polglasnik: màč iz мьč. V drugih besedah se je pri nas *e* za polglasnik, to je za nizko stopinjo, vtihotapil po analogiji: tako pozná stara slovenščina imper. rьci, pьci, pri nas pa imamo reci, peci; *e* je tukaj iz sedanjikovih oblik: reką, rečem, pečem; pri Prekmurcih se je še ohranila nizka stopinja in se celo razširila na oblike z višo stopinjo, ker imamo tam po ercì, ercête tudi oblike erčè, erkào namesto rečè, rekao. Enako menjavanje vidimo nasprotno med ъ in *o*: stsl. ima rъrъt, rъrъtanije, mi ropot, ropotanje, pri nas in v stsl. tъrtъ, tъrtati, tъptati, tъpačem, tъptam, v hrvaščini pa z višo stopinjo: topot, topotati; zlasti pri besedah podobne tvorbe kakor tъrъt — topot, rъrъt — ropot je večkrat zapaziti dvojno stopinjo samoglasnika. Naša rédkъv, stsl. rъdъky (poleg redъky) ima *e* kakor lev; beseda je iz n. Rettich (iz lat. radicem).

Če opazujemo razne tvorbe iz istega korena, vidimo, da se vokala *e* in *o* menjavata: v eni obliki imamo *e*, v drugi izpeljavi iz istega korena pa *o*: v istem korenu sme torej stati zdaj *e*, zdaj *o*; to prikazen imenujemo preoglas (Ablaut): téči, tękel — toda tǫčim, tǫčil, otòk (Inſel), otǫk (Geſchwulſt) od kor. tek; réči, rękèl, prérok, otròk; lémež, lǫmim; okle(p)níti — oklòp (Panzer); pri tem sme biti *e* tudi na nizki stopinji ь: tьci, *o* pa na nizki stopinji ъ: iz ched imamo nizko stopinjo šьd (šèl, šla; pošâst in pa choditi); iz kor. gen imamo ge: ženem pa tudi goniti in na nizki stopinji gъnáti (gnati).

Prvotno dolgi ъ se preoglaša v prvotno dolgi *o*, ki je v slovanskih jezikih *a*: lêzem — lazim — prę́laz, prelaza (plot, kjer se hodi črez). Samo na videz se to godi v tistih primerih, kjer se *er, el, or, ol* izpreminja pred soglasniki v *rě, ra, lě, la*: strêžem — strážim, vléčem — vláčim, plêzam — plâzim na nizki stopinji se je ohranil ta glagol v polzę́ti, plъzêti, polzîm; po zmešnjavi glagola polzeti in plę́zam je nastalo goriško polzati se: puzati se (Eislaufen).

Stari nosni ę (iz *en, em,* in ьn, ьm) se preoglaša v ǫ (iz *on, om*): zmédem (iz zmétem): zmǫ̑ta; zalękniti: slekniti (= vpogniti lǫ̑k) slǫ̑ka njiva (v sredi niža ko na koncih); sъpęti, pǫta (die Feſſel): on je čestu bil s potami inu s ketinami zvezan, inu je ketine restergal inu te pote stèrl (Dalmatin); peti (pęti) pьnti — sъpona, opona, pripona.

Tudi pred *j*-jem in *v*-jem (ali danes *w*) se je preoglasil *e* v *o*, zlasti pa pred *v*-jem skoraj vedno že v starem jeziku: prim. novъ iz nevos *(νεFος)*, slovo iz *κλέFος* k'levos. Pred soglasniki se izpreminja *ov* in sicer naj si je nastal iz prvotnega *ov, ow*, ali pa iz prvotnega *ev* v *u*; zato imamo plovą — pluti (iz plevti), slóvem — sluti; kovati — kujem. Enako se *ej* izpreminja v slovanščini v *i*, *oj* pa v *ě*: viti iz vejti (vẹiti), věnъc iz voinikos, lit. vainikas. Pred samoglasniki, po odpadu nastopnega ь ali ъ tudi na koncu besed in zlogov, pa ostaneta *oj, ov*: povoj iz povoi, pókrov iz pokrovъ; tako tudi *on*: spǫ̑na od korena pьn, pen; tudi sponja — sъpújna (Rib.); *or*: moríti, *er*: bere iz bьrati (na nizki stopinji brati); *ol*: stolъ, stòł; *el*: stę́lja, na nizki stopinji stьlati, stlati. Za *en, em* imamo pred vokali navadno nizko stopinjo ьn, ьm: zapnèm, ožmèm, toda vzámem z *á*, vnámem, vъzьmą, vъnьmą z refleksom polglasnika iz prvotnega vzmem vъzmeš, iz česar je nastalo uzmèm, uzmeš, uzme (kakor v hrvaščini) vъzmi = uzmi; po oblikah z ohranjenim *e* pa se je zopet vtihotapil ъ in se pozneje razširil v *a* po preskoku povdarka. Za *ej* ima pred vokali ьj, iz česar nastane pri nas vselej, v staroslovenščini pa v poznejši dobi *ij*: iz vejǫ̑: vьjǫ̑: vijem, pьjǫ̑ (iz pẹjǫ̑): pijem; oblike z ь so v stari slovenščini starejše bьjǫ̑ — bьješi, zato tudi prav prikladno v stč. bju, pju; *i* se je pri nas okrepčal iz ь, najbrž po inf. piti itd. — V cvetèm, cvětъ imamo *i* na nizki, oziroma na drugi stopinji: stsl. cvьtǫ̑, inf. cvisti, cvětъ; oblike cvi-ti mi ne poznamo; inf. se je pri nas naslonil na sedanjik, ki ima nizko stopinjo.

Na nizki stopinji imamo za *ev* dalje ьv, ki je prešlo v ъv kakov *ev* v *ov*; pred soglasniki dobimo iz tega v stsl. *y*, dalje pa oslabšani *ŭ*, v naši slovenščini *i*, oziroma ъ: stsl. rъvati — ryti — rovъ: erváti, riti, ròv: krъvь, gen. krъvi pri nas krv — krvi poleg krí; stsl. suti iz seupti, sevpti, sovpti, naše súti, spèm (zdaj navadno sujem): zasep, zaspa (agger, ne zasip); sъhną, suhъ pri nas sehniti — sáhnem, suh stsl. isъhlъ, izsehèl: naše kosty so vse iffahlè.

O se podaljšuje v *a*: stojím — vstânem; stvorîm, stvâr; plóvem, plávam, slóvem — slâva; izgaga (Sodbrennen) iz gog od geg, žeg, žьg. *E* se podaljšuje v *ě*: rečem — rěč (Sache — ſage): téčem — tękam; ožaga (Töpferofen) iz ožěga.

Stari polglasnik se podaljšuje v *i* (v stsl. ь v *u*, ъ v ы): nastlati iz nastьlati: nastílati, navadno z nepravilno omehčanim *lj*: nastiljati, nástił, nastíla (Streu); kòlnem (klьną), preklinati, zdaj preklinjati, posèhniti — posáhnem (posъhną), posíhati (vodé v Nimrini posihajo pri Dalm.); zvati iz zъvati: pozívati, poziv pozíva (dandanes pri nas navadno pozavati od prezenta zovem). Naše besede vplivati, vpliv, vpliven so izvedene iz podaljšane oslabele korenike płъv (poleg plov), izposojene so iz češčine, v češčino pa so prišle iz poljščine v začetku prejšnjega stoletja, ko je bilo treba besede za nemški Einfluß; v poljščini sami je beseda skovana po wpływać hineinfließen, hinein ſchwimmen, torej wpływ, wpływać, wpłynąć; iter. pływać, plyvatь se je ohranil tudi v ruščini. Enako kakor pozъvati — pozivati so podaljšani korenski vokali iterativnih glagolov: kjer ima deblo primarnih glagolov zdaj poln, zdaj pa oslabel samoglasnik, tedaj se navadno pri iterativih podaljšuje ta zadnji, to je oslabeli samoglasnik: berem, bьrati (brati) iter. pobirati (ne pobę́rati); zovem, zъvati, pozivati (ne pozávati, ki je samo analogna oblika in seveda kot taka upravičena kakor pozivati: pastir pozavlja pastirja s hriba v hrib). Na vzhodu pri Kajkavcih in ogrskih Slovencih nastopa za *i* pred *r*-om v takih primerih (tudi v tujkah na irati) navadno *e* (kakor v *mer* = mir). V kranjski slovenščini je navaden *ę* samo pred *m*-om, zaprt *ę* pa pred *n*-om (namesto pričakovanega *i*): zajmem (zajьmem): zajȩ́mati, vnamem — vnȩ́mati; začnem — začȩ́njati, napnem — napȩ́njati. Od kod ta *e* za pričakovani *i*? pač iz infinitiva in od njega izpeljanih oblik perfektivnih glagolov: ker pravimo: zajȩ́ti, vnȩ́ti, začȩ́ti, napȩ́ti, zato pravimo tudi zajemati, vnemati, začenjati, napenjati namesto pričakovanega zajimati, vnimati, začinati, napinati. Ako pravimo danes v knjižni slovenščini zaimati, nam že ta *i* kaže, da beseda ni domača, ker bi se moralo po naše glasiti zajemati; beseda je vzeta iz ruščine zanimati, ki je samo že analogna oblika po vnimatь, kakor ponimatь itd. namesto zaimatь; enako bi se po naše reklo zajémaven namesto zaimiv. Poleg imati ima že stara cerkvena slovenščina jemati; pri nas se prvotni *i* sliši še tu pa tam: obimati, obimčkati.

Kako vplivajo med seboj vokali v sosednjih zlogih in kako se spajajo, če so neposredno vkupe.

V dolenjščini, podlagi našega književnega jezika, se v nekaterih primerih ravna vokal nepovdarjenega zloga po vokalu naslednjega povdarjenega ali zadnjega nepovdarjenega: danášnji, tadánji (iz dьnьs, tedàj). Skoraj splošno se govorí kokó, tokó (za kako, tako), kòker (ni iz kokòr, kakòr, ampak kako, kàko). Pri Truberju in Dalmatinu je še več takih primerov: Truber piše navadno momu ali mumu za mimò, Dalm. sorota za sьrota iz sirota. Po tej vokalni harmoniji ali asimilaciji si je tudi razlagati šótor, g. šotóra za šatòr, šatóra, dalje peretnica ali repetnica iz perotnica. Bolj razširjena je ta prikazen v nekih slovenskih narečjih; navadno se imenuje vokalna asimilacija, Baudouin jo je nazval po vzgledu finologov vokalno harmonijo. On jo je prvi opazoval v narečju rezijanskem: patalèn, pripilica, krívaha, jímana; prim. o tem Opyt fon. rezьj. gov. § 212—248, 294, 295, potem Glottologičeskija zamétki 1—6 in Alcune osservazioni sopra le lingue slave. 2—21. Vokalno harmonijo imamo tudi na Koroškem, zlasti v rožanskem narečju; natančno nas je podučil o nji Scheinigg v programu celovške gimnazije 1882. l. Posledek njegove preiskave je ta: Rožansko narečje kaže, kar je eden izmed najvažnejših njega znakov, posebno naklonjenost, da stavi v nepovdarjenih in kratko povdarjenih zlogih vokal *a* na mesto vokala *e*; to zamenjavanje je v mnogih primerih odvisno od vokala povdarjenega zloga; nadalje je asimilacija vokalov izvršena po doslednem pravilu pred naslednjim *v (l)* na koncu besed. Zakon o vokalni harmoniji sam je v rožanskem narečju ta le: Jasni vokali *(e, i)* povdarjenih zlogov delujejo na vokale nepovdarjenih zlogov tako, da se ti prienačijo onim. Tu pa tam se dá dokazati sličen vpliv motnih vokalov (getrübte Vokale *ö, ue*), toda ta se ni razvil v splošno razvidno prikazen. Asimilaciji s povdarjenimi sosednjimi glasovi sta podvržena vokala *e* in *o*; pri tem je asimilaciji bolj podvržen vokal *e* kakor vokal *o*: tako imamo na primer: porakà — poroka, razbar, pvaščat = ploščat, v adj. *ov, ava, avo*: cavmarjov, cavmarjava, cavmarjavo (Brautführer); dalje pri *e*: baráč = berač, calak = celjak (ciéw, ciewa, cöwú), casár, jačmán, matvà, Patrač = Petráč, sakač = sekač, salàn = seljan, zamlà = zemljà, detala = detelja, zasaka = zaseka, tažáva (drückende Sorge), toda téžava (Gewicht) — tavarh

(Tagwerk) itd. V deklinaciji se ohrani ta asimilirani vokal. Asimilacija nastopi tudi, ako imajo končnice povdarjen *a*, n. pr. gen. ladá, z ladán, toda léda, z lédam; snieh, snahá ali sniéha, snahám ali sniéham, sönu (senu), sana, s siénam ali s sanám. Isto se zgodi v gen. sing. pronominalne in zložene deklinacije: nášaha, lpahà = lepega; bliedahà ali bladà (= bladahà); njahà ali nja = njegà; zbièst = zbistà — zbestega. Pri glagolih se govori *em* kot *àm* pač vsled naslombe na glagole vrste V. 1.: vsled tega pa se potem po asimîlaciji govori tudi baràm = berem, pladèm = pletem, pomadàm = pometem; da nastopi asimilacija pri glagolih V. 1., je seveda razumljivo.

Tudi v kraškem narečju imamo vokalno harmonijo: pred zlogi z jasnim povdarjenim vokalom ali takim, ki ima v sebi kak *j, lj, nj, ć,* se izpreminja *a* prejšnjega zloga v *e*: iz kragulj dobimo krεγъýl', iz marija mεríja; iz starεšina: stεršína, iz magazín mεγεzín, iz klobuk = klabuk pa klεbyk, iz motika = matika = mεtíḵa; marajon = majaron = mεrεjun. — Pred temnim vokalom pa se *a* ohrani, oziroma se samo nekoliko reducira: mogoč — maguć, iz tega maγuć, γarkúta. Kakor *a* je podvržen prav kakor v koroščini asimilaciji tudi *e, ě, i*: ital. segone dá v slov. žegon, na zapadu kakor v hrvaščini žegun, vsled vokalne harmonije žagun; lěep, n. łapú; duγ, dòžn, toda dažnúst; driemljem, toda dramota, slìèp — slapóta; prasú: zìd — toda zadar; masu — masár, toda mεsεríca.

V narečju št. jurskem na Ščavnici nahajamo blüze: *e* je nastal v tem narečju iz nepovdarjenega *i* in *u* ter je kratek vokal; ki se zelo bliža zaprtemu *e*: blüze iz blüzü, to iz blizü; bluzu pa je očitno nastal po regresivni asimilaciji kakor mumu iz mimu; nepovdarjeni *u (ü)* je potem oslabel v *e*. Volkmer: Turk tak bluzi ne; brütof = britof, črez brutof; fünkešti, binkošti: finkusti; lükef = likof, litkouf; mujmo = mumo = mimo; sürotka = sirotka (Käsewasser); Šimun, Simon: Sumon, šüroke, široko: šuroki, toda: voda teče v širen = širem, ker ni vzoka premembi, je *i* ostal nespremenjen; štrütef = štritof: strichtuch.

Isto opazujemo tudi na drugih vokalih: znave = znova črez znava, odvéčara, valati = veljati, žarjav = žerjav, sogoren, soeguren, skoren, skuren: segoren: siguren; prta = proti = protiva, res. pruća, kama za kamo, z naslombo na ta, tija.

O kontrakciji.

Kadar sta dva vokala neposredno drug poleg drugega, bodisi, da že izprva ni bilo med njima nobenega soglasnika ali da je ta soglasnik izpal pozneje, tedaj se ta vokala mnogotero izlivata v enega samega, ki je seveda potem dolg. Že v praslovenščini je nastalo iz ne esmo (ne jesmь, *j* je pritaknjen še le dosti kesneje), nêsmь, pri nas nêsъm, nę́si, nę́. Današnja knjižna oblika nisem, nisi, ni, nismo, niste, niso je iz gorenjščine in je nastala pač po analogiji, toda razložiti ni tako lahko, kakor si naši filologi radi domišljajo. Da je povod *i*-ju v 3. osebi sg. *ni*, se zdi gotovo, ker se nahajajo narečja, v katerih je v 3. osebi *i*, drugod pa še *e*: niesn, niesi, poleg *ni*, niesmo, nieste, niesu poleg novejšega nísn, nisi, niste, nisu; iz *ně* je najbrž kakor pri *tę́j* nastalo najprej *nej*, iz tega *ni*; kako, seveda še ne vem, zlasti ker moramo vedno pomniti, da je *ni* dolg, *ti* pa kratek. — Iz *nisem* se je *i* potem prenesel tudi v *nimam*, kar je prešlo kakor nisem v knjižni jezik, namesto starejšega nę́mam iz ne-imam; pa tudi v oblike za ne hočem (nočem, nečem), za katere se v nekaterih narečjih govori ničem, ničeš (na Krasu, na Gorenjskem proti Motniku). Enako kakor v nêsmь, nêmamь, imamo *ně* tudi v nękъto, nęčьto, pri nas nę́gdó, nę́kaj iz *nê* (ve se) — kъto. Kontrakcija ni nastopila črez konsonant (češ, da je požrt *v*; to pač nahajamo danes v *j*: stojati — stati, pojas — pás, gospoja — gospá, gospoję — gospę́; (gospoji: gospę́), gospojo: gospǫ́. Iz moja je nastalo že v starem času ma, iz moje — me, iz mojo — mo, mimi (s meymi hudeymi deyli), *oj* se je pozneje iz nom. zopet vtihotapil: mojga; tako tudi pri tvoj v III. brіž. tvima. Iz Dobroje polje : Dobre polje, iz Dolgoje: Dovje, Dovję́, iz zlojega zlega, za staro zlajego; v Prekmurcih in deloma Štajercih premaga, kakor v Hrvatih, prvi vokal drugega: zloga, moga; od vsega zloga; enako vidimo v neutru adj. v kranjščini lepo iz lepoje, koroščina še ima navadno *e*: lepe; *o* v kranjščini je v tem primeru pač posnet po analogiji substantivov na *o*. *Oje* se torej kontrahira v *e* (*ę*), ako izgubi povdarek, v *e*; iz vojévôda dobimo vevǫ̑da (vivuda, viuda — vivúdin boršt — udьn boršt Herzogsforst), vojëvoda, vëvoda, vevǫ̑da; lepojemu — lę̑pemu, lę̑pem. Nepovdarjeni *e* iz *ě* pa se je prej pisal z *i*: lepiga, lepimu.

O vplivu samoglasnikkov na soglasnike in nasproti soglasnikov na samoglasnike.

Že v praslovanščini niso mogli stati goltniki *k, g, h* pred jasnimi vokali ь, *i (i, ei), e, ě (= ē);* spremeniti so se morali v šumevce *č, (d)ž, š;* pred *ě* in *i*, ki sta nastala iz starejšega *oi, ai* in celo pred *voj, vaj* pa se spreminjajo v sičnike *c, (d)z, s:* rěčь, rečeši, rěšę (reką), oči, nesěach, tečaach iz tečěach, mъnožaj, črъvь iz kirmis, tokъ, tocě (loc.), rącѣ, iʒѣ (igą) iz izѣ, dusi (duh), zělo (ſehr) lit. gailus (ſcharf). V nekih primerih se spreminjajo *k, g, h* tudi za *ĭ, i, ę* v sikavce: *c, (d)z, s.* Baudouin de Courtenay uči v svoji razpravi „Zur Palatalisation in den slav. Sprachen" (Idg. Forsch. IV), da so se goltniki *k, g, h* tudi za *ĭ, i* in *ę*, in pa *rj'*, ako je imel naslednji samoglasnik povdarek, spremenili v *c, (d)z, s;* po tem nauku bi bilo torej jasno, zakaj se pravi stsl. oko, očese, pa ličese — lice. V gen. je stal *k* prvotno pred *e* ter se je moral spremeniti v *č*; v imenovalniku pri besedi oko ni bilo vzroka, da bi se bil *k* spremenil; pri drugi besedi je bil vzrok premembe vokal *i* pred *k*; zavoljo njega je *k* prešel v *c* in ta je potem *o* spremenil v *e*. Tako bi se dalo razlagati tudi stsl. otьcь nasproti klicalniku otьče, r. vosklicátь nasproti sklíkatь, podvizátьsja n. dvígatь. Toda ni tajiti, da se mnogo primerov še ne da dobro razložiti po tem pravilu; r. knjázь g. knjazjá, toda kъnęgýnja?, hrvat. pucati ali pocati je morda iz pokcati, ne morda neposredno iz pokati. Mnogo imen na *ikŭ* povdarja prvotno zadnji zlog, tako tudi ruski ženíh, in zakaj je tu ostal *k, h*? Najbrž so to sekundarne tvorbe; nasproti je mnogo besed na ьcь, ki ne povdarjajo poslednjega zloga in ga menda že prvotno niso; pa tudi o teh je mogoče, da so še le pozneje nastale po analogiji starejših tvorb.

Tako nastali šumevci in sikavci so se ohranili v naši slovenščini v korenih in deblih v spregi, nekoliko tudi pred končnicami v sklanji do današnjega, dasiravno je davno že izgubil veljavo glasotvorni zakon, ki jih je napravil.

Že v X. stoletju se je začel pri nas izgubljati ъı in se zenačevati z *i*-jem; tak *i* iz ъı pa ni imel več moči, izpremeniti *k, g, h* pred seboj v *č, ž, š;* za stari pl. acc. instr. grěšьniky so začeli tedaj govoriti grěšniki. Ko pa je bilo to mogoče, se niso mogli več upirati tudi ne acc. grešnike za staro grêšьniky; in potem tudi ni več bilo razloga za to, da so za palatalnimi soglasniki

v acc. govorili *e*, za drugimi pa *i*: može — grêšniki, duše — roki, zato je v acc. nastopil *e* za *i* tudi za guturali: grešnike, roke. Grešnike imamo že v III. brîž. spomeniku. Posledek izgube ъı, oziroma začetek mogočnosti guturalov pred jasnimi vokali pa se je potem raztegnil tudi drugam, n. pr. v konjug.: tkati — tke za tče, žgati, žge za žže; v komparacijo: globok, globokêjši, šibâk. šibkêjši itd.; naposled sploh ni bilo več vzroka, da bi moral pred tistim *ě* ali *i*, ki je nastal iz starega *oi* ali *ai*, stati *c, z, s* namestu *k, g, h;* začeli so zato tudi v množinskem imenovavniku govoriti: grešniki, vragi, varihi, v lok. blagi, grehi, grešniki ali blage, grešnike, v dualu nom. in acc. okê, rokê, noge ali róki ali róke, nógi, noge (Dalm. v nebefkim blagej, dual dvej gubej, dvej glavej, dvej okej, obadvéj okej). Splošno se je ohranil *c* v otroci in volcjȩ. Iz tega zadnjega, ali prav za prav vl̥cję je nastalo v prekmurščini vucké in tako se tam vsak subst. na *k* v imen. množ. končuje na *cke* iz *cje*, to je *j* je kakor sicer v prekmurščini prešel v *g* (gezditi, gyečmen), po regresivni asimilaciji pa se je prispodobil nezvenečemu *c*, t. j. postal je *k* (kakor Škabrijeł iz Št. Gabrijeł); od vseh besed na *k* ima Kûzmics samo pri besedi otroci še *ci*. Trplán ima sicer tudi *cke*, pa tudi *ci*: tako torej beremo v prekmurščini vučenicke, poglavnicke itd. Le redka so narečja, kjer se je še ohranil *c, z, s* iz guturalov pred *ě* (torej v lokalu); govori se tako še sem ter tje v koroških narečjih, na Gorenjskem in Benečanskem, toda seveda ne dosledno: roce, noze, potoce, praze, Belace, oblike, ki nam pričajo, da roci, potoci itd. ni nastalo iz roce, potoce po fiziologičnem potu, ampak po analogiji. Mnogokrat je tudi sicer ohranjen v krajnih imenih.

Še le v življenju novejše slovenščine so se guturali *k, g, h* začeli izpreminjati v sikavce *(c, z, s)* pred nastavkovim vokalom zložene deklinacije: velicega, velicemu, velìcem, velicej, drâzega, drazemu, drâzem, drâzej, susega, sûsemu, sûsem.

Je li ta prememba fiziologična, kakor pred *ě*, *i* iz *oi, ai,* ali pa je nastala samo po analogiji, prenesena iz drugih oblik, kjer je upravičena? Odgovor na to prašanje ni lehak. Škrabec misli, da je prememba fiziologična, to je, nastala tako kakor v lok. rącê, izê, pl. n. dusi, rozi (rog), t. j. da je vokal pred končnim zlogom ali zadnjim samoglasnikom vokal *ě*, pred katerim se prav tako, kakor pri *ě* iz *oi, ai*, morajo izpreminjati goltniki v sikavce; nasprotnik njegov, Oblak, dokazuje, da so sikavci namesto goltnikov v dotičnih primerih preneseni

iz drugih oblik. Oglejmo si obeh preiskovavcev razloge in nasprotne razloge!

Najstarejše zglede zložene deklinalije imamo pri nas v briž. spomenikih v besedah: nepraudnega, diniznego, zuetemu, vuirchnemu, uzemogokomu, zudinem. Da imamo tukaj opraviti z *e*-jem, je po Škrabcu pač gotovo; isto velja po njem tudi o *e* v dotičnih padežih posesivov: mega, mema, zuem, češ, tu je kontrakcija iz *oje e* in torej prvotna dolžina brezdvojbena. Ta *e* je moral biti po Škrabcu ali *ę* ali *ę*, ker je odprti *e* še le nov; za *ę (ej)* govori meyga ljublj. očitne izpovedi, enako Truberjevo sleiga, slejga za zlajego; v nepovdarjenih zlogih so morali naši pisatelji seveda pisati *i*: današniga, suetimu, kakor diuiza itd.

Tem izvajanjem ugovarja Oblak, da ne smemo slovenske zložene deklinacije ločiti od zložene deklinacije drugih slovanskih jezikov; in od teh kažeta poljščina in češčina nedvojbeno, da v njih *é, e* nimamo refleksa starega *ě*; isto vidimo tudi v bolgarščini, kjer se vkljub trdega značaja v vokalizmu nikjer ni ohranil v zloženi deklinacij refleks ѣ. In če se omejimo na slovenščino samo, tudi ni nikakor brez dvojbe, da je iz *oje* res nastalo *ě*. Dolgi indiferentni *e* pač ni nastal iz njega, ker ga današnja narečja ne poznajo. To je resnično, toda ni li mogoče, da je nastal *ę* (in ne *ę*)? Škrabec sam pravi, da so slovenski *e* in *o*-glasovi v svoji današnji kakovosti mladi in torej vokalizem nekoliko zasuknjen, da ne moremo z gotovostjo današnjega stanja prenesti na starejše dobe. Na oblike meyga se pri nepopolni grafiki ni preveč zanašati; res je sicer, da se v ljublj. izpovedi, kjer imamo to obliko, piše navadno *ey* za povdarjeni ѣ, toda povdarjeni ѣ se izraža tudi s samim *e* in v celovškem rokopisu imamo *ey* celo za nepovdarjeni ѣ, dà, našo vero o edini veljavi *ey* = ѣ nam ruši celo v ljublj. izpovedi gen. seyga. Na nepopolno grafiko ni ničesar dati; v starejših pisateljih se piše *ei, ej* navadno za povdarjeni *ě*, toda zraven tega včasi tudi za povdarjeni *ę*: deueit, ujiel (Stapl.), grej, grejš, grej (po vejm, vejš, jejm), in tako se nahaja tudi *i* ne samo za nepovdarjeni *ě*, ampak včasi tudi za nepovdarjeni *ę*. Glede Truberjevega zlejga pravi Oblak, da on v Truberju, kar ga je pregledal, ni našel take oblike, samo enkrat v instr. sleim, kar pa je, ker je omejeno na instrumental, nova tvorba po teim. Torej je zlejga staviti na isto stopinjo kakor grejš ali teiga v vinogr. zak. 1683.

Škrabec se sklicuje za *ě* iz *-oje-* tudi na Dobre polje, kar bi odgovarjalo č. Dobré pole. Toda tukaj celo Ribničan ne govori Dobr*aj*polje! ampak Dobrẹpolje. Dalje se sklicuje Škrabec na besedo viuda, vivuda iz vĕvoda, kakor on misli, č. vévoda iz vojevóda ali vòjevoda, iz česar je v srbščini nastalo najprej vôvoda (cf. môga iz mojega), potem z naslombo na vojnik, vojska: vòjvoda. Pri nas je baje, ker spada beseda k tistim, katerim je prepozicija enkrat potegovala akcent proti začetku: z vĕvodo, za vĕvodo, nastalo iz tega vajvoda (bajla, stajra), zlasti z naslombo morda na voditi, vajati. Temu prigovoru Škrabčevemu stavlja Oblak nasproti dosledno pisavo pos*ui*zhenu pri Truberju. Pozabiti tudi ni na kajkavsko vivodina. — Važnejša se zde pak Oblaku za to vprašanje slov. narečja, na katera se Škrabec sploh ni oziral, ker imajo skoraj vsa v gen. in dat. zlož. deklinacije v predzadnjem zlogu ъ, ki je lehko nepovdarjen *i* in pa *ě*. Toda na Štajerskem so se k sreči ohranila narečja in tako tudi med Kajkavci, kjer se je ohranil dotični vokal, dasi je kratek. V ljutomerskem narečju se glasi gen. in dat. dobrëga, dobrëmu z zelo odprtim *e*: dobrëga, dobrëmu, v tem ko se tam sliši za nepovdarjeni ѣ kratek zaprti ali *i*-ju zelo blizek *e*: reisnica, reiči, beiži, ki prehaja včasi kar naravnost v *i*: divica, sideti, svitlobe, zapuvid, človik. Nasproti pa se nepovdarjeni etim. *e* popolnoma enako glasi, kakor *e* v navedenih sklonih, n. pr. jezëro, matëre, dëset, dëvet, vësel, nésëmo, mourje, tëga. Isto velja o kajkavskih narečjih; tudi zlèga z odprtim *e* se tam govori kakor v njèga. V obče je tudi tam *e* padežnih končnic zložene deklinacije nepovdarjen in se nikakor ne razločuje od nepovdarjenega etim. *e*, n. pr. v matere; nasproti pa je povdarjeni *e* v vetèga (toga), venèga (onoga) zaprt, pa se vendar razločuje od povdarjenega ѣ v dete. Oblak torej misli, da nimamo pravice, ignorirati ta dejstva, še manj pa si misliti, da so se te stvari v vzhodnih narečjih razvile drugači, kakor v zapadnih.

Škrabec se sklicuje za *ě* v zloženi deklinaciji zlasti na prehajanje goltnikov v sikavce, to nahajamo v gen., dat., loc. in po njih analogiji v kosih padežih množine, nikdar pa ne v nom. m. sg., torej se tudi nominativni *i* ne more lehko vpoštevati, da je identičen z *i*-jem drugih padežev. Glavni razlog zoper prenos sibilantov iz drugih oblik je Škrabcu to, zakaj naj bi bil potem nom. sg. varen pred njimi. Vplivati pa bi mogli samo nom. pl. m., loc. sg. m. in n., dat. in loc. sg. fem., nom. in acc. du. f. in n.; za

slovenščino pa se zdi, da odpadejo ravno najvažnejši od njih (loc. sg. m., dat. in loc. f., in tudi padeži duala ne prihajajo v poštev); potem pa tudi ni mogoče, da bi bil sam nom. pl. m. tako vplival na kose padeže. Dalo bi se misliti na vpliv pronom. deklin., kjer je več besed s *c* za *k* in dve z *z* za *g* (drug, mъnog).

Po Oblaku ne dokazuje prehajanje guturalov v sibilante pred končnico zložene deklinacije prav nič za kak *ě*. Ako pazimo na besede, v katerih zlasti nastopa v tiskih XVI. stol. ta menjava, razvidimo, da so te večinoma tiste, ki so se že v stsl. ravnale po pronom. deklin. in kjer je torej izprememba goltnikov v sikavce v večini množinskih padežev organična, upravičena. Te besede so tak, kak, vsak, drug, mnog, in poleg njih še nekaj drugih: nag, bog. Oblak misli torej, da so se tudi v slovenščini sibilanti iz množine vtihotapili v ednino in se je potemtakem ednina in množina kolikor moči zenačila. Da so se te besede tudi v slov. pronominalno sklanjale, to nam dokazujejo brižinski spomeniki s svojim takoga, mnogoga, vzacomu itd. in da je bil tudi prehod guturalov v sibilante navaden, kaže g. pl. mnozeh. V slovenščini se je pak že zelo zgodaj (v zapadnih narečjih) zenačil ves plural zložene deklinacije in imenovanih zaimkov, ker sta tako ъi prvih kakor *ě* zadnjih dala popolnoma isto *(i)*, in tako je razumljivo, da se tudi adjektivi vdeležujejo prehajanja goltnikov v sibilante. Škrabec praša, zakaj je prehajanje goltnikov, izvzemši skoraj edino taciga, omejen na *g*? Razlog je pač ta, ker so pridevniki na *k* sploh v starih tiskih, razen pridevnikov na *ski*, ki pa ne prihajajo v poštev, zelo redki. Sicer pak tudi ni popolnoma resnično, da *k* ostaja neporušen; iz Trub. navaja Oblak ranicium, kaciga, iz Krelja veliciga, iz Skalarja in Kastelca veliciga in tako večkrat tudi iz Janeza Svetokriškega velicih. Tudi se je pri tem ozirati na današnji jezik, v katerem se *g* in *k* v teh primerih obravnavata enako. Ko je prememba goltnikov iz množine prodrla tudi v ednino, pri čemer se je mogla naslanjati na loc. sgl., se je razširila, dasi poredkoma, celo na nom. sgl., kar je zadnji izraslek tega procesa. Ta bofi poleg ubogi beremo pri Truberju večkrat. Če misli Škrabec, da odpadejo v slovenščini za to analogijo ravno najvažnejši padeži zložene deklinacije, kjer si smemo misliti prvotno prehajanje goltnikov v sikavca (t. j. lok. sgl. in dat. loc. fem.), ker je pri njih najbrž izhajati iz ojemь, ojeji, potem si sam nasprotuje, ker bi po njegovi teoriji tudi te oblike morale dati ěmь, ěji, pred katerimi bi pač morali pričakovati sibilante.

Škrabec navaja zoper to, da bi bil v *iga, ima* prevzet *i* iz nominativa, zlasti različnost naglasa v določenih in nedoločenih oblikah zložene deklinacije; poleg noviga, novimu, bi moral poznati starejši jezik tudi novga, novmu, česar pa ni najti. Toda Oblak prigovarja po pravici, da ne moremo v nedoločnih oblikah pričakovati novga, novma, če sploh izhajamo iz novega. Če je enkrat starejše dobrega izpodrinil kesnejši dobriga, potem se je moralo to zgoditi tudi v nedoločnih oblikah, zlasti če je *i* v *iga, imu* mlajši kakor sploh popolna opustitev nominalne deklinacije pridevnikov v slovenščini.

Da bi Škrabec mogel sploh razložiti eksistenco *ě* v zloženi deklinaciji, je prisiljen, najprej razložiti svoj predpolagani *oje* etimologično. Stara slovenščina ima kakor znano v zloženi deklinaciji dobra-jego. Iz tega je po Škrabcu nastalo najprej dobrojego in to po vplivu pronom. dekl. mojego, tvojego. Ta teorija ima na prvi pogled mnogo za se, toda protivi se ji stara češčina, ki ima v loc. sgl. poleg dobrém še starejše dobřiem in v dat. loc. fem. dobřiej poleg dobréj; popolnoma neverjetno je namreč, da bi se tako nova tvorba, če se je enkrat pokazala, polastila samo nekih oblik. Tudi srbščina nasprotuje temu z oblikami, narejenimi po analogiji pronom. dekl. ѣh, ѣm, ѣmi, ki se v zloženi deklinaciji dadó dokazati že od XIII. stoletja in po katerih se je naposled začel ravnati moj sam, tako da je mojehъ dokazano že iz leta 1333. Tudi ruščina se ne mara strinjati s Škrabčevo teorijo in celo v slovenščini stvar ni tako gladka, kakor misli Škrabec. Pri Truberju ni popolne kongruencije med deklinacijo posesivnih pronominov in adjektivov; pri teh imamo v končnicah vselej *i*, pri prvih pa zelo pogostoma tudi *e*: suyem, muyem, tuyem, fuiemi, fuieh, tuiemi, fuiema. Na kako obliko mojěmi se te oblike ne morejo navezavati; to bi dalo samo moiomi ali mojimi. Naposled ni pozabiti, da se tudi v nekih čakavskih narečjih poleg moga govori dobrega (na Reki). Če imamo v bolgarščini *ago, ogo* in *ego*, si tega ne moremo razlagati kot čisto fonetični razvoj iz ajego; samo pri prvem je to mogoče, druge oblike pa si je razlagati kot nove tvorbe po pronom. deklinaciji.

Če bi se smeli pri tem vprašanju naslanjati na glagole V. vrste, kjer stoji za *aje* v večini današnjih jezikov *a*, tedaj bi morali pričakovati samo gen. *ago, aga*, in zato tudi misli Gebauer, da je č. dobrého nastalo po naslombi na *é* nom.: dobré. Toda

sklicavati se na navedene glagole V. vrste, je zelo dvoumno, ker so pri njih kontrakciji lehkó morda sodelovale nedoločnikove oblike. Kontrakcije kakor ьji v *ě*, pri katarih nimamo v rezultatu nobenega od obeh prvotno zvezanih vokalov niti ne nobenega od njih samo kvantitativno različnega vokala, so jako problematične, dá nemogoče. Škrabec nastavlja měmu iz mojemu vkljub tvima briž. spomenikov z *i*-jem za *oji* in vkljub temu, da temu nasprotujeta češčina in poljščina: (z *e*); meymi v oč. izpov. je analogija po teym, vſeyh. Tudi navidezno s Škrabčevo teorijo se skladajoči dat. gospě ni naravnost iz gospoji, ampak tukaj je prodrla, kakor sicer v slovanščini (n. pr. loc. sg. mehkih ъ/*o* debel) analogija trdih debel in zato moramo izhajati iz gospojě (primeri morjej = morjě za morji).

Potemtakem je z Oblakom reči, da je *ajego* dalo v slovenščini prvotno *ēgo* z dolgim *ē*, ne pa *ě* ali še bolje, da se je dobrojego premenilo v dobrēgo, in da se je ta *e* na zapadu že zelo zgodaj po naslombi na nom. sgl. zenačil z *i*-jem množinskih končnic. Torej ne samo vpliv nominativnega *i* v sg., ampak najbrž v še veči meri celokupnost množinskih končnic, ki imajo namreč v slovenščini vse *i* (iz *i*, ъı in ѣ), to je delovalo, da se je izpodrinil *ē* v gen. dat. loc. sg.

Brezdvojbene zglede, da se je eden ali več kosih padežev naslonil na nom., imamo v več slovanskih jezikih. Oblak navaja bolg. neutr. visokutumu (nom. visoku-tu) poleg masc. visokeâtumu, in kaže tudi na vpliv nom. pl. na kose padeže množinske pri pronominih v nekaterih ruskih narečjih. Tak primer imamo tudi v jeziku Truberjevem in to v prvem njegovem tisku (leta 1550.), kjer se samo neutralni dat. sg. glasi na — *umu* zato, ker ima tudi nom. sg. n. v Truberjevem jeziku *u*; v maskulinu pa ima Truber brez izjeme samo *imu*. Tu ne moremo govoriti s Škrabcem o vokalni asimilaciji, ker ostane potem ravno najvažnejša stvar, da je oblika omejena na neutrum, nerazložena: bogu na čast inu h dobrumu vsem mladim; naša serca spet h dobrumu premeni; num h dobrumu postavi ta dan sacramenta; muy duši h dobrumu pride; nam h dobrumu je dopernessel; duh človeka zdaj premeni h dobrumu; ona je služabnica božja tebi h dobrumu; misul inu vse giane premeni vsimu dobrumu; bode perpravlen vsimu dobrumu deillu. Na gen. *seyga* očitne izp. se tudi ne moremo naslanjati, kakor uže navedeno, ker se ta oblika ne sklada z drugimi spričevali slov. jezika. Krelj piše za njo samo *siga* in tudi v dat.

fimu, loc. *sim*, in če se ozremo na popolnoma ž njim skladni zaimek vьsь, nahajamo tudi pri tem v najstarejših tiskih samo *vſiga*, nasproti pak je najti v pluralu ne samo *vseh*, ampak skoro izključno tudi *ſeh* v frazi do seh mal. Najverojetnejše je torej, da je seyga narejeno po analogiji zaimka vьsь in tъ tako, da se je vokal iz množine prenesel tudi v sing. V resnici se piše v očitni izp. vzeych, vzeym itd. in kako mogočen je bil vpliv deklinacije zaimka vьsь in tъ, to vidimo ne samo iz meyeh itd. ampak brezdvojbeno tudi iz instr. chudeymi.

Oblike, v katerih so se guturali morali ohraniti tudi po starem pravilu, zlasti v nom. sgl., so vplivale, da se je ta na slovenskem polju razvita posebnost izpreminjanja goltnikov v sikavce zopet začela zanemarjati: že Dalmatin piše velikiga, suhiga poleg naziga, draziga; zlasti so guturali zmagali pred končnicami, v katerih ni samoglasnika: nom. plur. masc. veliki, dragi, v fem. sg. dat. veliki, dragi (prej velikej, dragej).

Po mehkih soglasnikih *j, rj, l', ń, tj, dj, č, š, ž, c, dz* se je že v praslovanščini izpreminjal glas ъ v ь, *y* v *i*, *o* v *e*, *y* (kjer mu stoji nasproti *ą*) v *ę*, *ě* (iz starega *ē*) v *a*, *ě* (iz *ai*, *oi*) v *i*. V naši slovenščini se nam je tu ozirati samo na *e* za *o*, in na *a* ali *i* za *ě*, ker sploh ne razločujemo več med ъ in ь, med *y* (iz *ū*) in *i*, *y* (iz *ą*) pa je pri nas nadomeščen z *e*-jem.

Do današnjega dne je skoraj splošno ohranjen za prvotni *o* po mehkih soglasniki *e* v nom. in acc. neutrov: oje, morjé, polje, spánje, pleče, lice, naše, veče itd. Samo na Štajerskem se je pri zaimkih in pridevnikih po oblikah z nepalatalnimi (trdimi) soglasniki pred končnico, začelo za *e* govoriti *o*: mojo, tvojo, zadnjo.

V XVI. stoletju se je še *e* govoril v končnicah *em, ema, ev, evati;* zato veljá to tudi za današnji književni jezik: kraljem, kraljema, licem, beričev, spričevati, oznanjevati itd. Toda zakon, da mora *o* po mehkih soglasnikih prehajati v *e*, ni že v XVI. stoletju imel več splošne moči in veljave in to za to ne, ker je imel n. pr. jezik *jo* za starejše *ją*, voljo za volją, delajo za delajǫt; to je dalo povod, da se je *o* začel kakor po trdih soglasnikih ohranjevati tudi v navedenih končnicah že v 16. stoletju: licom, beričom, oznanjovati, pričovati.

Stari *a* iz *ě* se je ohranil v infinitivnem deblu glagolov III. vrste: držati, molčati, slišati, stati (iz stojati — stojěti) in

pa v nekaterih nominalnih deblih žaba, žal, žar, jasli (iz gêba, gêl, gêr, êd'tli). Koren besede jasli se je pa rabil tudi brez predtaknjenega *j*: êd in tedaj se je *ê* ohranil: sn-êsti. Nekomponiranemu glagolu se je pri nas in pač tudi v drugih slov. jezikih priteknil *j* še le tedaj, ko je že izgubil veljavo zakon, da *ě* prehaja za *j*-jem v *a*: zato imamo jẹ́sti za stsl. jasti. V novejšem času so mogli nastati tudi glagoli na *ěti* s palatalnim soglasnikom spredaj: glušẽti, pršẽti.

Menjavo prvotno diftongičnega *ě* (iz *oi, ai*) z *i*-jem imamo ohranjeno v deklinaciji za trdimi in palatalnimi soglasniki: poleg njim, njimi imamo onẽm, tẽmi. V nekih primerih pa se je tudi *i* nadomestil z *e*-jem, seveda samo v dolgo povdarjenih zlogih: bojẹ́h, konjẹ́h, loncẹ́h, možẹ́h, srcẹ́h; gotovo imamo tukaj opraviti z analogično tvorbo, ker nahajamo ta *e* tudi za trdimi soglasniki, kjer je bil s prva upravičen in se je pri nas ohranil *ě* samo vsled dolgega povdarka: tatẽh (tatêm), dólẽh, kar bi odgovarjali stsl. raběchъ, lětěchъ. Truber pozna tudi edinstveni dajalnik na *é* za *i*: k mui dušej; v lok. sg. imajo v 16. stol. *ě* (ne samo za trdimi, ampak tudi za mehkimi soglasniki) srednjega spola besede, ki povdarjajo v imenovalniku zadnji zlog: mesọ̑: mesẹ̑; zlatọ̑: zlatẹ̑, in tako tudi morjẹ́: morjẹ̑, poljẹ́: poljẹ̑, pitjẹ́: pitjẹ̑, trstjẹ́: trstjẹ̑, orožjẹ́: orožjẹ̑, veseljẹ́: veseljẹ̑, zelenjẹ́: zelenjẹ̑, zvonjenjẹ́: zvonjenjẹ̑. Te oblike beremo pri Truberju in Dalmatinu. Pa tudi v prekmurščini še beremo oznanjenjẹ́: oznanjenjẹ̑, stanjenjẹ́: stanjenjẹ̑. Da, *ě* se rabi celo tam, kjer bi ne imel pravice, n. pr. v dat. k povesenyê (Trplan), ferzei (Trub. dat.), fkerbei (loc.) in ričei (loc. Kastel.). V nenaglašenih zlogih pišemo danes *i*, kakor že v 16. stoletju in tudi v prekmurščini. Kaj je ta *i* v lokalu, v nominativu duala? Jeli res samo fonetičen nadomestek vokala *e*, ali nastal po analogiji mehkih debel? Škrabec misli na prvo; če pa pomislimo na narečja, kjer se je, dasi imamo v lokalu *i*, vendar še v adverbijih ohranil *ě*: dave, dreve, jutre, tako tudi mene, tebe, sebe v dativu, ob sebe, na se, moramo reči, da stvar nikakor ni tako gotova, da imamo v *i* fiziologičen refleks *ě*, ampak je narobe mogoče, da imamo v lokalih na *i* samo tvorbe po mehkih deblih, kakor so se nasproti v nekterih narečjih, kjer se je *e* ohranil, tudi mehka debla zenačila z trdimi, tako da imamo zdaj v njih *e*, na primer v benečanskem in kajkavskem narečju: par kralje, na zemlje.

Moč, ki so jo imeli v prvotni slovenščini in v stari slovenščini jasni vokali na guturalne soglasnike in nasprotno palatalni soglasniki na določene vokale, je v naši slovenščini, kakor smo uže omenili, zlasti vsled zenačbe ъi in *i*, že davno izginila. Vendar se kaže v novejši dobi vnovič, toda z drugačnim vspehom in z drugo namero. V nekaterih narečjih prehajajo namreč pred današnjimi jasnimi vokali guturalni konsonanti *k* v *č*, *h* v *š*, *g* pa v *j*. To velja o Gorenjskem, nekaterih narečjih na Primorskem in o koroščini, kjer se govori za kelder čelder, za grehi — greši, za žge, noge pa žje, noje; orejši — orehi, drujga za drugiga. Čudno je, da že Negorenjca Dalmatin in Kastelec rabita nekaj enakega, prvi piše prjiše (prijſhe), gor. parjíše = prgišče, drugi pa vužje = vužge. Na južnem Primorskem okoli Trsta spreminjajo samo *k* pred *y* iz *u* v *ć*: ćypit, ćyrit = kupiti, kuriti. Po spričevalu Baudouinovem se v rezijanščini govore vsi soglasniki pred *i*- in *e*-jem (v nekod tudi pred *ü*) nekoliko palatalno ali omehčano kakor v ruščini.

Za soglasnikom *j* in drugimi palatalnimi soglasniki se je že v 15. stol. začel kratki *a* izpreminjati v *e*: n. pr. *je* za *ja* (nam. *jaz*) v ljublj. splošni izpovedi. V 16. stoletju postaja ta prememba zelo navadna ter imamo tedaj že ne samo *tje* za *tja*, *jest* za *jast (jaz)*, ampak tudi *dušem, hudiče, obhajel, Raščičer* itd. za dušam, hudiča, obhajal, Raščičar. Takim premembam je podvržen zlasti jezik Truberjev, v čegar domovini se tako govori. To lastnost pa imajo tudi druga dolenjska narečja, neka narečja na Notranjskem in na Goriškem; tako spada sem narečje Janeza Svetokriškega. Opomniti je, da se za soglasnikom *j* izpreminja celo *a* v *e*, ki se je razvil v ribniškem narečju kot prvi komponent diftongičnega nadomestka za *ě*: v Ribnici gorore zanj *aị*: daịlu, daịlat, staịna, toda za konsonantom *j* imamo, kakor v *tje, jest,* tudi tukaj *e*: jeịd (za jaịd), jeịzdit, gneịzdu (iz gnjeịzdu), keịden (iz tjědъn — tъždědьnь).

Toda ne samo na *a*, ki prihaja za soglasnikom *j*, ampak tudi na kratki *a*, ki stoji pred njim, vpliva *j*, tako da se zanj v narečjih govori *e*: kràj — krèj, zdàj — zdèj; delaj — delej, delajmo — delejmo. V besedi jejce za jàjce sta vplivala na *a* pač oba *j*, Dalmatin piše „od eniga Iejza“. *Ej* se spreminja potem kakor kratek *ě* (= *ej*) v *i*: jice, gen. jicà (na Kranjskem in na Beneškem); v množini pa je koren dolgo povdarjen in zato se *a* ohrani: jájca, jájъc.

Še bolj razširjeno je izpreminjanje kratkega in nepovdarjenega *a* v *o* pred bilabijalnim *v* (in to že v 16. stoletju) in pred trdim *l*-om: iz pràv nastane pròv, iz vstàł — vstoł, iz pał — pòł; rovnat — rávnati; tirjovca. Tudi nedoločni vokal se je že v 16. stol. pred *l* in *u* spreminjal v *o*: cèrkov, z molitovjo, ledovje (Küzm. ledevje) iz lędvьje, kakor davri iz dvьri, úsьnje iz usnьje. Škrabec misli, da je trdi *l* tudi za njim stoječi nedoločni vokal spremenil v *o*: logáti, logâk, lohkà, lobánja. Najbrž pa je te stvari razlagati drugači iz lgati: lgati, olgati, logati.

Tudi *r* vpliva na neke vokale pred njim in za njim. Pred *r*-om se že v 16. stol. *ě*, pozneje v narešjih tudi povdarjeni *i* izpremeni v *ę*, v kratkih zlogih pa v *e*: vę́ra, mę́ra, zapę́ra, pastę́r, ser (sir), gen. sę́ra. V XVI. stoletju se je pred *r*-om še razločevalo med *e*-jem in *i*-jem; pozneje pa se ta razloček ni več občutil: Pohlin piše katira, vira; ker je za našo pisavo odločilna pisava 16. stol., moramo pisati prešę́ren, toda zmirom in ne zmerom ali zmeraj (ſtetš — ſtetęš). — Za *r*-om se je kratek *ě*, *a*, *o* spremenil v *e*: prepelica (za prěp.), rez za raz — mrèz za mraz, prè za pro (prekleti, predati), to zadnje seveda po naslombi na mnogotero rabljeni prefiks *prě*, kar je pri nas pre.

O samoglasnikih.

Že praslovanščini moramo pripisovati troji *l*: trdi *ł*, kakor ga danes izgovarjajo Rusi in Poljaki, srednji *l* in pa mehki *l*. Trdi *ł* se je govoril pred samoglasniki *a, o, u, y, ą, ъ*, kakor še danes v poljščini in ruščini, torej *ła, ło, łu, ły, łą, łъ*; samo pred temi samoglasniki so smeli v starem času stati tudi goltniki. Srednji *l* so govorili Slovani pred samoglasniki *e, ę, ě, i, ь*, torej *le, lę, lě, li, lь*; iz starega *l* pred predjotiranimi samoglasniki pa se je razvil omehčani *l*. Narava glasu *l* se je torej odločevala po kakovosti za njim prihajajočega glasu. Na hipotezo, da bi imeli v praslovanščini samo en *l*, ni danes mogoče več misliti; iž nje bi si ne mogli razjasniti nikakor, kako se je razvil trdi *ł*. To prvotno posestno stanje so seveda razni slovanski jeziki sčasoma več ali manj izgubili. Ker so se v ruščini in poljščini in v lužiški srbščini začeli mehki samoglasniki, oziroma njih refleksi izrekati tako omehčano, kakor bi bili predjotirani; ker se je namreč za stari *e, ě, i* začelo govoriti *'e, 'ě, 'i*, zato se je moral tudi prvotno srednji ali indiferentni *l* spremeniti v palatalnega,

tako da imajo našteti jeziki danes le dva *l*-a *l* in *l'*. Drugi jeziki, ki mehkih vokalov ne predjotirajo, so hodili kajpada druga pota. Češčina je imela pred XIV. stol. še vse tri *l*-e; v 14. stol. pa je začel giniti palatalni *l*, zamenil ga je srednji *l*, ki je v novejšem času izpodrinil trdi *ł*. Kakor nam kažejo romanski jeziki, se namreč lahko zgodi, da se v kombiniranem glasu *l'* povdari krepkeje zdaj prvi, zdaj drugi njegov komponent. V prvem primeru onemi element *j*, v drugem pa element *l*; prvo vidimo v češčini, v mnogih slovenskih narečjih in v bolgarščini, kjer se govori pole za pol'e, drugo pa nahajamo v čakavščini in v nekaterih slovenskih narečjih, kjer se govori kraj za kral'j. Vzrok zameni palatalnega *l'*-a z indiferentnim *l*-om je torej fiziologičen.

Kako pa je prišlo do tega, da se je *ł* pred samoglasniki zamenil z indiferentnim *l*-om, kar se je zgodilo deloma v slovenščini, češčini in bolgarščini, popolnoma pa v srbščini ali hrvaščini? Mnogi iščejo v tem vpliva tujih jezikov: Nemci so baje krivi, da so Čehi začeli govoriti la, pri Hrvatih se misli na Lahe. Pri Čehih se sklicujejo jezikoslovci na poročilo Husovo v Výkladu na desat. přikàzaní, kjer pravi Hus, da bi bilo Pražane, kateri govoré t o b o l k a za tobołka, liko za łyko, pretepsti in bičati. Toda jeli tu res mislil na nemški vpliv? Niso li Nemci še huje vplivali na mnoge druge Slovane, gorenje in dolenje Lužičane, ki navzlic nemškemu vplivu še vedno govoré *ł*? Ne velja li isto o Kašubih? In na Koroškem in Gorenjskem ni li bil nemški vpliv večji kakor sicer med Slovenci, in vendar so ti Slovenci najbolje ohranili pred temnimi vokali refleks trdega *ł*-a? In kaj naj je potem vplivalo na srbščino, kaj na bolgarščino, da se govore v nji danes dje*l*o in ne dje*ł*o? Srednjega *l* torej ne moremo imeti iz tujih jezikov, kakor tudi nimamo trdega *ł* iz tujih jezikov. Ž njim operira dandanes tudi latinščina, z istim glasom ima opraviti romanska gramatika.

Tuj vpliv moramo torej zanikati pri razvoju *ł*-a v *l*. Razlagati si moremo ta razvoj deloma s predrugačenimi glasovnimi zakoni, deloma s pomočjo analogije. Pozabiti ne smemo, da je za *ł* nastopil *l* samo pred samoglasniki; pred soglasniki in na koncu je bila njegova usoda v navedenih jezikih večinoma drugačna. *L* torej, ki nadomešča stari *ł*, ni tuj. Hrvati ali Srbi, Čehi, Slovenci, Bolgari so ga govorili pred *e, ę, ě, i,* ь že pred tisoč in več leti. Ker so s časoma naši prednjiki začeli mešati

y z *i*-jem, ker so zenačili ъ in ь v enem samem polglasniku, za oblike z *y*-jem so začele nastopati oblike z *e*-jem. Moč analogije se je potem začela širiti tudi pri *l*-u in je dobivala vedno več polja. Prelivanje se je začelo pri končnicah, pri katerih pak ni ostalo, ampak je naposled prešlo tudi v korene. Vzemimo n. pr. pridevnik bělъ; ko se je *y* zenačil z *i*-jem je iz běly postalo beli, in tako tudi v vsi zloženi deklinaciji, samo da se je morda sprva ohranila dolžina izžetega samoglasnika. Če se je to zgodilo v imenovalniku množine, moglo se je potem dalje zgoditi tudi v genetivu, dativu, lokalu in instrumentalu. V tožilniku je za starejši *y* nastopil po vplivu mehkih debel *e* (iz *ę*), pred njim je prav tako *l* napravil mesto *l*-u; isto nahajamo v množinskem imenovalniku ženskega spola: běle. Te oblike pa so potegnile potem za seboj še vso ednino, kar zlasti v slovenščini ni bilo težavno. Če pa je *l* nadomestil *l* skoraj povsod, je stopil naposled še pred *a* in *o*: bela, bęla, za beła, beło. Isto nahajamo pri participih na *l*: po slišali, slišale imamo slišala, slišalo. Ko se je to zgodilo, ni bil potem korak od kobiła — kobila do kłada — klada daleč; če sme namreč *l* zastopati *l* v končnicah, zakaj bi ga ne smel tudi v sprednjih, korenskih zlogih besed.

To se pa ni zgodilo povsod ali v vseh narečjih našega jezika.

r. — Prvotni slovanski in tuji *r* ostaja pri nas *r*, izvzemši primere, kjer se vsled disimilacije izpreminja v druge spirante, zlasti v *l*: galtroža iz gartroža (gajtrъšě v Cirknem); omâra je iz ołmara, to iz almâr, armarium; marajna. Tudi v *n* prehaja: v tujkah, če je v isti besedi spredaj ali zadaj še kak *r*: mantrati: mantra: martrati. Večkrat se vokalizuje in sicer vsled tega, ker je stopil na njega mesto ъ (polglasnik): dežela: držela; krletka iz kletka, kar je prešlo v magj. kalitka, prper iz peper, nasproti grmolja — gomolja, nagrlin — nagolin, čečkati iz črčkati, fržol — fižol.

Iz mehkega *rj* postane na koncu besed *r*: gospodar, pred vokali pa se *r* razširi v *r-j*: gospodarja, večerja. Včasi imamo *rj* za *r* drugih slov. jezikov: žeravŭ — žerjav, žerjał; žarjávica iz žaravica; ruha iz rjuha toda tudi rjuha, rjevem — revem. Za začetni *r* govoré dandanes Slovenci rъ ali ar ali hъr: rъjav — arjáv — hrtalec. Korošci zlasti Rožani izgovarjajo *r* grkljaje (Zäpfchen *r*); drugod se godi to le pri posameznih besedah.

n ostaja, razen kjer ga ubije disimilacija, tako tudi *ń*; samo da je zadnji večkrat, prešavši v *jń*, izgubil mehkost zadaj,

včasi tudi spredaj: koń — kojnj — kojn, kon. V narečjih nahajamo pred guturali za *n* tu pa tam (Kras, Slovenske gorice) omehčani *n*. Za nemški *ng* imamo vsled tega *ń*: drenjati, drenj: drängen, Gedränge; henjati, jenjati (aufhören, ablaſſen). — Nekod se *n* izgovarja na pol: *ñ*.

m. — Končni *m* prehaja v nekterih narečjih (vzhodnještaj., kraških, beneških) v *n* in sicer tam, kjer ga ščitijo in varujejo druge besede ali oblike: dim, ker dima, grom — ker groma, toda delan, pišen, kan, tan.

v. — Prvotno slovenski *v* ostaja pred samoglasniki v večini narečij, v nekterih samó pred jasnimi in *a*, v drugih pa se pred vsemi preminja v *w* (bilabijalni *v*) kakor pred soglasniki in na koncu pri nepanonskih Slovencih: voda — woda, wlak, praw. Panonski Slovenci izgovarjajo pred soglasniki na koncu *f*: praf. Iz starega vъ, vь so nastali sprva različni glasovi, ki so bili pozneje mnogokrat predrugačeni po vplivu podobnih oblik: vъ, vь bi moral stati pri nas, če ima naslednji zlog čist vokal (ne polvokala) navadni *v*, ki bi se moral pri nas, kakor je kje v narečju navada, izgovarjati *v (f)* ali pa *w*; če pa je imel nastopni zlog namesto polnega vokala le polglasnik, tedaj je po pravilu pričakovati vъ; toda to pravilo ne velja vselej: najbrž je vso to prikazen obvladavalo naglašavanje. Pozneje je *u* iz vъ zopet prešel v *u̯*, *w*: Hijat med jasnimi in temnimi vokali odstranja vselej *w*: newúmъn.

f se spreminja rad v *b*, tudi v *v*: firma: birma; barva; binkušti — vinkušti; folgati: v'bógati iz bolgati; frača je iz prača freccia; škrofiti iz škropiti; v onomatopoetičnih besedah: frčati, frfrati ... v *h*: hajha, hant.

j ostane, včasi izgine med vokali zgodaj, zato nastane kontrakcija: pojas = pâs.

Kako se menjavajo soglasniki po mestu v besedi in kako vplivajo drug na drugega.

1. Kaj se zgodi soglasnikom na koncu besed? Slovenci, kakor velika večina drugih Slovanov, govore za zveneče soglasnike *b, d, g, z, ž, zd, ždž* na koncu besed, ki niso proklitične, kot *p, t, k, s, š, st, šč:* bòb je bòp, Bǫ̑g je Bǫ̑k ali Bǫ̑h, vǫ̑z je vǫ̑s, mǫ̑ž: mǫ̑š, brâzd: brast, deždž je dalo dešč na Štajerskem. Posebno dobro je ta izgovor zapaziti, ako stoje take besede pred

nastopnim *j* ali pred samoglasniki: bòp je, ràt ima, Bôk oče, vôs apna. Proklitične besede pa se temu pravilu upirajo, one ohranijo zveneč glas, kar ni čuda, ker so naslonjene na nastopno besedo, s katero so tako rekoč spojene v eno: zato govorimo *ob*: *ob* osmih, *nad* oknom, *pod* oknom, *pred* oknom, *iz* jame, *raz* okno. Čudno je marveč, da so se nekaj po njih analogiji, še bolj pa po primerih, v katerih stojé pred zvenečimi soglasniki, celó nezveneči soglasniki začeli izgovarjati zveneče; tako imamo *od* za starejše *ot*, *z* za starejše sъ: povod so pač dale zveze kakor od dreva, sъ drěva, v katerih se je *t*, *s* moral glasiti kot *d*, *z*; *t* in *s* sta pri teh predlogih ohranjena samo v nekih maloštevilnih zloženkah: otrok, otidem, snidem, snamem, snem, svitek. Beseda sloga je še le nova izposojenka iz hrvaščine in istotako tudi smatram.

Vendar je nekaj narečij, ki ohranijo zveneče soglasnike tudi na koncu besed: sem je šteti pred vsem narečje cerkljansko in sosednja narečja kranjska. Godi se kajpada to samo v posebnih primerih. V cerkljanskem narečju se slišijo nezveneči soglasniki za zveneče na koncu besed pač samo, če je vokal pred njimi kratko povdarjen ali nenaglašen: núgrat (vinograd), bàp (bob), hùt; toda po dolgo povdarjenem vokalu imamo kakor v srbščini zveneč soglasnik: rŭób, zŭób, gaspúd, prīd vorher, zād, toda zìt, soud (soldo), sĭéd setz dich, tùt, w wàt (v vodi). Spiritus, katerega postavlja Baudouin v svojem opisu cerkljanskega narečja za takimi zvenečimi soglasniki na koncu besed, je samo nekak izraz za ohranjeno zvenečnost teh konsonantov; tudi v srbščini so hoteli na koncu besed slišati nekateri le nezveneče konsonante, toda danes je dokazano, da se zlasti po dolgih vokalih ohranijo na koncu zveneči konsonanti: rẽd, mẽd, pẽd Spanne in pẽt fünf.

Na Gorenjskem se končni *b, d, g* preminja v *f, th, h*: swaf, bof, rof, gowof, gròf, grǫ̂f (grob), pǫf (pob), gǫ́f (goba), žlęf, hlęf (hleb), jaręf, hrìf (hrib), murf (murb gen. pl. od murva), welf (welb), k ъf to pride (ko ob to pride). Iz *g* dobivamo *h*, kar je navadno tudi drugod: pràh, wràh, drah, náh, bóh, rǫ̂h, stǫh (pod stǫ̂gam), bьrwǫ́h (na borwógo), okrǫ̂h, bręh, śnę̂h: snьga. *D* pa daje glas, podoben angleškemu *th;* zaznamuje ga Baudouin z grškim *ϑ*, ki se enako glasi: gáϑ, goϑ, graϑ, káϑ, ràϑ, mwáϑ, gospóϑ, blę́ϑ, Bléϑ, lęϑ, gowęϑ, trùϑ, huϑ, jeϑ, medweϑ, stъrϑ, gъ́rϑ, pelϑ (Bild), zaϑ, spoϑ. Dobre razlage te prikazni še nimamo; najbrž se je

tudi tukaj, ko je onemel polglasnik na koncu, skušal obdržati izgovor zvenečih soglasnikov, kar je nehoté dalo povod, da se je za njimi razvil nekak spiritus asper; prim. o tem opomnje Baudouinove v Boh.-pos. gov. 90—99. Dandanes pa tudi *ϑ* večini gorenjskih narečij ni več navaden, prešel je v *s*, kakor izgovarjajo mnogi enako tudi angl. *th*, in govori se zdaj večinoma: trus, gowęs, gras, mwás, pomwás g. pomwadi, prę́s (früher), popręs, hûs, zìs (Mauer) itd.

2. Pred nezvenečimi soglasniki se izrekajo zveneči nezveneče: optrgati (za obtrgati), óptla (ob tla), natpìs, pótplat, pret kosilom, rastépsti, otkidati, shod, s tabo. Nasproti pa prehajajo nezveneči pred zvenečimi v zveneče: glazba, svadba, g Bogu, g delu, vsagdán, vez zelén. Še dalje v narečjih žbela iz čbela.

Le redkoma so tudi v zadnjem primeru zmagali nezveneči: tako imamo iz Št. Gabrijeł — Škabrijel (*g* je postal nezveneč, namesto pričakovanega Žgabrijeł), Št. Danijeł Štanjew; isto vidimo v sufiksu *cje, čje* pri ogrskih Slovencih: vucje iz vuc + je je dalo vucke (*j* je najprej prešel v *g*, *gj*, torej bi pričakovali vudzge; tako tudi veničke iz věničje). Enako bo pač tudi razlagati *izpa* nekaterih narečij za *izba;* primeri stgn. stuba. Po Škrabcu je po enakem načinu, to je, da se je zadnji soglasnik ravnal po sprednjem, nastalo tudi naše *kaj*. Iz praslovanskega čъgo (gen. od čьto) je po njem najprej dalo *čgo,* v slovenščini, kjer smo sploh zamenili *go* z *ga*, pa po gen. ъ-o debel *čga*. Tu se je priličil *g* spredaj stoječemu *č*; to je, postal je nezveneč in tako smo dobili po Šk. *čka*. Iz tega je potem postalo *ka*. Razlaga je neverjetna zavoljo tega, ker ne vémo, zakaj naj bi se bil *č* ali vsaj njega refleks *š* brez sledu izgubil: *čka* bi po pravilih moralo vendar dati *ška*, torej danes *škaj*. Škrabec se sklicuje na to, da se vse druge vprašalne oblike začenjajo pri nas s *k*, in da je to bilo povod, da se je *š* odvrgel, česar pa ni lehko dokazati. Pri tej obliki ne smemo pozabiti dialektičnih *ko = kaj, kore* (v Kobaridu); *ko* poznajo Rezijani, prebivavci Soške doline (kôre delaš = kaj delaš), v Podgori pri Gorici, v Prekmurcih; da bi se bila v tem primeru ohranila končnica *go*, kar bi morali po Škrabčevem nauku nastavljati, pač ni verojetno. Tudi govori zoper Škrabčevo teorijo to, da moramo za praslovansko obliko nastavljati po analogiji sorodnih jezikov in drugih zaimkov obliko *čego* a ne čъgo (primerjaj Cvetje VII. 10, 11, Archiv XIV. 141, in Cvetje XVIII. 2).

3. Sikavci *s, c, z* prehajajo pred palatalnimi soglasniki prav tako v nebnike: ščasoma, iščistiti, raščeperiti, ražaliti ne ražžaliti. V narečjih in starejših spomenikih vplivata nebnika *š* in *ž* priličevalno na *s* in *z*, ki stoji pred njima v začetku prejšnjega zloga: šlišati, šlušati, šlúžiti.

Šumevci pred sikavci imajo pri nas danes nasproti premoč nad zadnjimi in iz češьski imamo češški, češki, iz lašьski lašški, laški; iz možьski možski, mošški, moški. Tudi iz čьs dobivamo dandanes pri nas le *š*. Nekdaj pa ni bilo tako. V 16. stoletju še imamo *čk* namestu današnjega *šk*; v narečjih se je prvo tudi tu pa tam še ohranilo n. pr. na Štajerskem, na Primorskem: gorički, tržački. Splošno je *šk* za *čk* prodrl tudi v 16. stoletju samo v eni besedi: nemški iz nemčki, nemъčki, nemečьski. Pisavci 16. stol. pišejo večinoma nembški z *b* pred *š*. Po fonetiki bi pričakovali *p* za *b*, ker je *š* nezveneč glas; in gotovo se je ta glas tudi tako govoril in slišal, toda nemška ortografija tedanjega časa je pisala za soglasnikom *m* rada *b*: Ambt, Sambt, umb; odtod je pač tudi pisava nembški za nempški, ako se je ta labijal sploh kedaj govoril; pišejo se pak tudi sicer zveneči soglasniki namestu nezvenečih: vegši, začeteg za vekši, začetek, kar je pri bavarskem izrekanju popolnoma razumljivo.

Škrabec misli, da se je res govorilo nempški in razlaga to z enako latinsko pisavo hiemps, emptus. Na Krasu govore za nemški obliko nʼiémъnški, ki se ne dá razložiti iz nempški povoljno, pa se je gotovo razvila fiziologično in ne po analogiji, ker nimamo drugih enakih tvorb na *nški*. Toda pustimo *b, p, n* za *m*-om vstran; zakaj je tukaj *č* prešel v *š*, pa tudi ni lehko povedati; zavoljo *k* v nastopnem zlogu, ne moremo reči, ker takrat, v 16. stol., je bil *č* pred *k*-om še precej splošen; vzrok vtegne tičati pač v soglasniku, ki je pred njim: *mč* je težko izrekati; jezik sicer ni poznal te skupine in zato jo je olajšal v *mš*. Ko pa se je *šk* enkrat vdomačil za *čk* tukaj, začelo se je v enakih primerih govoriti tako tudi drugje. Truber že piše po beziašku in kmetiški; Dalmatin ima samo bezjački, kmetički (od kmetič: torej kakor ne pišemo kmetč, ampak kmetič, tako tudi kmetiški in ne kmetčki: kmečki); Dalmatin tudi piše človečki za Truberjevo človeski. To zadnjo obliko še rabijo v Truberjevi domovini; ona ni namesto človeški, ampak je naravnost iz človečski; *č* se je priličil *s*-u, prav tako kakor v češčini, poljščini: český, muský (čeh, mążь). V Truberjevi

pesmarici imamo še važno obliko človeičstvu; verz zahteva, da se bere beseda štirizložno; poleg tega pa imamo tudi že okrajšano obliko človestvu, katero obliko pozna še hrvaščina. Enako je razlagati turski, kar je v srbščini ali hrvaščini splošno, pri nas se pa rabi le v nekih krajih za starejše turčski.

Toda oblike s *sk* in z *šk* niso mogle dolgo časa bivati druga poleg druge; obe skupini se nista mogli druga poleg druge ohraniti in držati: druga je zmagala ter se razširila nagloma celo na tiste primere, kjer bi po prilikovanju ali asimilaciji ne bila mogla nastopiti, n. pr. za vaski, nebeski, farski se je začelo govoriti vaški, nebeški, farški (farske kapice, evonymus europaeus, Truber piše navadno farski, pa tudi že farški); potem so začeli seveda govoriti tudi človeški, kmetiški, dalje graški (iz gradčski), in celo soldaški, hrvaški. Reči moramo torej potemtakem, človeški ni naravnost iz človečki, ampak je iz človeski še le vsled analogije po drugih pridevnikih, ki se končujejo na *ški*. Deloma potrjuje, kakor sem poprej namignil, dialekt Danjkove slovnice, ki pozna samo nemški, poleg tega pa kmetički, kovački, mešnički itd., dalje grački, soldački (to zadnje seveda ne iz soldat, ampak iz oblike, po analogiji pretvorjene: soldak; mogoče je, da je vplival tudi pridevnik soldač in subst. soldača Soldatenweib).

4. Pred nastopnim *j* so se začeli soglasniki že zgodaj izpreminjati, nekateri pač že v praslovanščini, ker imamo v vseh slovanskih jezikih isti posledek te prikazni: *zj, sj, cj, šj, žj, čj* je v praslovanščini dalo *ž, š, č;* tako tudi *dj, hj, kj, lj, nj*. Da bi pa že praslovanščina izpreminjala *t, d* pred *j*, ali *p, b, m, v (f)*, nikakor ni dokazano in to zategadelj ne, ker gredo slovanski jeziki v tem oziru narazen. *T, d* pred *j*-jem daje nekaj drugega v severnozapadnih jezikih kakor v drugih, in isto velja o pj, bj itd. Praslovanščina je morala torej še puščati neizpremenjene neke skupine, ki jih današnji slovanski jeziki izpreminjajo. *Tj, dj* je postalo pri nas prvotno, kakor v srbščini in hrvaščini ć in đ; to nam spričujejo brižinski spomeniki in narečja; prvi pišejo *k* za *ć*: prijemljoki = oći, *dg* v posledge je posleđe. Prvo se je ohranilo na zapadu, drugo pa prešlo v *č*; enako vidimo pri Srbih in Hrvatih da se *ć* umika *č*-ju, to je iz omehčanega *t* je postala affricata *tš*; za prvotno premembo đ pa imamo danes *j*; zgodilo se je pri nas, in to zelo zgodaj, isto, kar v čakavščini, kjer imamo prav tako za staro đ sedaj *j*: međa = meja. Na sedanjem slovenskem ozemlju se je đ za *j* ohranil v nekih besedah v kajkavščini: poveč iz

poveď: povêždь, ječ iz jegj, žegjati, sugjen, sugjenice, pri Prekmurcih rođen, obügjen, zbüđavati. Miklošič pravi, da je ta đ mlad; v kajkavskih oblikah ga hoče izvajati „aus dem Süden, aus dem Chorwatischen und Serbischen". Toda je li mogoče, da bi bili ogrski Slovenci sprejeli glasovni zakon od Hrvatov in Srbov? Nikakor ne, đ imamo v teh besedah v kajkavščini od stare dobe, ko se še ne more govoriti o vplivu štokavščine in na jugu od kajkavščine, v čakavščini se danes vendar govori *j!* Rekli bomo torej, mi in Srbi in Hrvati smo bili gledé izpreminjanja skupine *tj, dj* sprva popolnoma složni, dandanes smo se nekoliko razšli, še najbolj složni so zapadni Slovenci in Čakavci: sprva so tudi Slovenci govorili pića, ređa, pozneje piča, reja.

Pred enkrat omehčanimi soglasniki so se pred njimi stoječi morali seveda slično izpreminjati: iz *stj* — *šć* — *šč*, iz *zdj* — *žj* — *ž*, iz *zlj, znj* = *žl', žń, snj, slj* = *šń, šl.*

Ne samo dentali so hodili pred *j*-tom v slov. jezikih svojo pot, ampak tudi labijali; v češčini, poljščini so se ti samo omehčali, pri nas, Srbohrvatih in Rusih, prvotno tudi pri Bolgarih, pa je stopil vmes epentetični *l*: *pja, bja, mja, vja, fja* daje *plja, blja, mlja, vlja, flja:* kupljen, pozabljen, ponovljen, zemlja, škoflja (škofljica).

Toda pravila o izpreminjanju soglasnikov pred *j*-tom, ki so veljala v stari dobi, so danes že izgubila moč. Ako stopi danes *j* vsled izpahnjenega samoglasnika neposredno za soglasnik, nima več nobene moči do njega, ne izpremeni ga več, kakor v stari dobi. V besedah cvetje, dedje, hrastje, grozdje, lasje, vozje, volcje, trakje, sušje, snopje, lubje, drevje, črevje je pred *j*-tom izpal samoglasnik *i*, *ъ*; zato ostane soglasnik pred njim neizpremenjen: iz cvetje, cvrtje ne nastaja cveče, cvrčé. V prekmurščini se je sekundarni *zj, šj, cj, čj* premenil v *sk, šk, ck, čk;* v vlaskè, farizeuške, vucké, vinjičke (stsl. viničije), tako tudi cecatke: dete iz cecatije; enako na Koroškem: tretji — tretki, tretkič, Skalar piše otkide za otjide (iz otъ-ide, pri Dalmatinu odtydeo = otjideo za današnje otidejo).

Vendar moramo reči, da se tu pa tam stari zakon obnavlja n. pr. v primerih kakor: *tija*, kar daje *če* in *ke* iz *tke* in to iz *tje*; tjakaj = kiakaj; tjeden = keden, tretji — treki, djal — giał pri Truberju, v Rezj. rižđał, otjat = aperire, djanje — giane (Trub.). Boštjan daje v narečjih Bošćan. Enako je *ń* v samostavnikih srednjega spola s sufiksom *nije*, nova izreka za starejše *nj*: djańe je iz djanje; v stari dobi so izgovarjali djan-je, znan-je, znamenje,

kar najbolj dokazujejo prekmurske oblike kakor znamingye, kjer je *j* prešel v *gj*. Na to kaže tudi stara oblika usenje (usinje) iz starega usnije, kar je moglo nastati samo na ta način, da je po izpadu samoglasnika *n* postal sonantičen: usn̥je. Pri substantivih na *lije* se govori na Gorenjskem *l'e*, na Dolenjskem pa imamo še star izgovor: *lje*: vesel'e — vesel-je; kar pri usinje, vidimo pri oglije, iz česar je nastalo ogl̥je, pozneje še na Gor. oglje. V nekterih (kraških) narečjih se tudi v sekundarnih skupinah *pj, bj* itd. nadomešča tako, kakor primarni *pj, bj*: zdravlę́, drevlą́ itd.

V stari dobi je ista usoda kakor skupino *tj* zadela tudi skupino *kt* in *gt*; iz vseh je pri nas nastal *ć*, oziroma *č* (stsl. *št*): noktis je noć (noč, noštь), mogtis — moktis pa moć (moč, moštь), iz dukté imamo dъči (dъči, dъšti, hči). Kako se je to moglo zgoditi v stari dobi, ne vémo še natančno; najbrž se je gutural pred *t*-jem spremenil v *j* in se potem pojavil tudi za *t*-jem, torej nekaj ravno nasprotnega temu, kar imamo v dialektični izreki vojl'a za volja: iz noktь je nastalo najprej nojtь, pozneje nojtjь, naposled notjь. Tudi v sekundarnih skupinah je *kt, gt* nepriljubljena skupina; ker pa je staro pravilo o premembi primarne skupine *kt, gt* že davno izgubilo moč, se nepriljubljeni zvezi *kt, gt* prihaja danes v ókom drugači, namreč s tem, da se *k, g* izpreminja pred *t*-jem v *h*: nogъtъ daje noht, nekъteri nehteri; kъ tebi htebi itd. V prekmurščini pa prehaja tudi ta *h* dalje v *š*: kto, na Koroškem hto (kakor v ruščini) daje med ogrskimi Slovenci *što*: kteri, hteri daje tam šteri, hteri, htel daje tam štel. Prehod je fiziologičen. Kranjci so si v tej skupini pomagali drugači: *kto* se je tam omehčalo *gdo*, kar se je do prejšnjega stoletja tudi pisalo in bi se moralo še danes pisati namesto *kdo*; oba zveneča glasova sta nastala naenkrat, zato je *g* prav tako upravičen kakor *d*; toda sklicavati se s Škrabcem pri tem na stč.: kderý za gderý iz který, menda ne gre, ker je ta beseda hodila pri nas svojo pot; marveč se moramo opirati na oblike, v katerih je za kъ prihajal *gd*: kъgda, kar je pri nas dalo gda: potem je tudi *gdo* bil mogoč; tudi ni pozabiti na kъdě тo, kar je pri nas dalo kdě in se je še pozneje umešal kъ iz vprašavnih zaimkov; dialektični *či*, čȇr iz kъdě, kъděže nam kaže isto stopinjo kakor *ke* za *tje*, kjakaj za tjakaj, torej najbrž iz ktě, ktěže? Pozneje je *g* pred *d*-jem v gdo, gde po različnih narečjih rajši izpal in tako je nastalo *do* (pri Truberju in na Notranjskem *dú*); kteri

se je premenilo v tkeri, kakor v hrvaščini kъto v tko, in iz tega je nastalo po odpadu *t*-ja ali asimilaciji kêri. Enako imamo iz Tkałčič Kałčič. — Na Gorenjskem se *tk* spreminja v *hk*: hkati (tkati), swahka (sladka), rehkow (retkev), ohkòt (odkod), ohtàm (odtam), prêh te (pred te), poh glawo (pod glavo).

5. *Dt* in *tt* je že v praslovanščini kakor v mnogih sorodnih jezikih dalo *st*: čast iz čьttь, pošast iz pošьdtь, koren šьd, čîslo (čistlo), veslo (ved-stlo). — V narečjih primorskih in benečanskih se tudi sekundarni *dt*, kjer je izpal pred *t*-jem kratek *i*, spreminja v *st*: narest, navast, povest: narediti, navaditi, poveděti.

Tl in *dl* daje pri nas v primarnih skupinah *l*. Toda v nekterih slovenskih narečjih imamo *dl* tudi pri nas, kar nas torej nekako veže na Čehe, namreč v part. na *l*: padla, kradla, in dalje v korenikah in sufiksih; že iz Jarnika vémo, da se je *dl* ohranil v ziljskem narečji, kjer se resda zanj govori *dw*: šidwo, kridwo, matabidwo, bidle, bidlwe, žedwa (Stadel = žela gen. sg.), pwačidwo, zijadwo, kosidwo. Že Miklošič je opozoril na to, da je ta skupina morala nekdaj biti bolj razširjena, ker imamo Jedlonig (kr. ime) na Štajerskem blizu Maribora, danes že v Nemcih, pa blizu slovenske meje. Dalje imamo Edlu in Edlach (Jedlach) na Štajerskem, Dudleipa (Murska dolina od Radgone na Ogrsko, Dudleipin, Tudleipa, Tudeleipa). To zadnje ime je iz krajev, kjer se še danes govori slovenski; torej je bil *dl* prej na Štajerskem bolj razširjen; da bi se bilo pa še danes tam govorilo *dl*, če bi se bili Slovenci ohranili, nikakor ni mogoče trditi; nasledniki Dudleipov, Prekmurci, ga nimajo več. Vse to kaže, da se je *dl* pri nas v historični dobi okrajšal v *l*. To nam spričujejo tudi krajna imena. Jedlonig so morali Nemci že pred XIII. stol. sprejeti, ker v letu 1289. se imenuje že Jelonich, 1372 Jelonik, torej bi bil *dl* že v XIII. stol. premenjen v *l*. Ena beseda pa se je z *dl* še danes tudi zunaj ziljskega narečja ohranila: modliti, kar imamo že v briž. spom. II. 60; ta beseda sega v obliki z *dl* v sredino spodnjega Štajerja: govori se tako okoli Slovenjega gradca, Šoštanja, Velenja, v Mozirju, Braslovčah, cèlo v Vitanju in Žrečah pri Konjicah; tudi v Gornjem gradu blizu kranjske meje. Dvomiti ni, da se je nekdaj govoril tako tudi v junskem in rožanskem narečju, kjer je to besedo zdaj izpodrinila druga, žebrati, ki je prišla k nam, k Čehom in Poljakom (žebr Bettel, žebrati betteln, žebrák) iz jezika nemško-latinskega Sefer, Seffer, das sind Bettler.

Veliko bolj kakor v korenih je razširjen *dl* v participu II. V takih primerih ga imamo ne samo tam, kjer se govori motovidlo, kakor v ziljskem in drugih koroških narečjih, v osrednjih slov. narečjih štajerskih, kjer se govori modliti, ampak tudi v drugih narečjih (na Gorenjskem, Cerkljanskem, rezijanščini in beneščini). Na Goriškem in Krasu se začenja že ozemlje brez *d*, tako tudi na Vipavskem in Notranjskem. Kakor torej vidimo, ni *dl* v korenih razširjen tako, kakor v participih. Prašanje nastane torej, je-li v participih stari *dl* ohranjen ali imamo li tu opraviti z novo tvorbo, v kateri se je *d* restituiral po sedanjiku. To prašanje moremo rešiti po zgodovinskem potu. Iz Skalarja se da konstatirati, da se je za njegovega časa kakor danes govorilo na Gorenjskem *dl*. Ako pa primerjamo Kreljev jezik, ki je pisal v vipavskem narečju in rabil večinoma oblike z *dl*: padel, padla, padli, dopadlu, sapledlu, sędlu, kradàl, vkradàl, bodli, sedle, iedal, iedel, iedla, poleg tega pa obsel, sąpal, iele, ieli — z današnjo vipavščino, vidimo da v ti prevladujejo danes oblike brez *d*. V vipavščini so se torej v zadnjih treh stoletjih zmanjšali participi z *dl*. Še bolje vidimo to v narečju Janeza Svetokriškega, ki piše skoraj samo participe z *d*, v tem ko se v Križu danes govoré samo participi brez *d*. Na Dolenjskem se zdé navadni samo participi brez *d*, vsaj veljá to za domovino Truberjevo in nje okolico. Toda v šestn. stoletju nahajamo pri Truberju poleg oblik brez *d* še nekoliko zgledov z *d*; torej tudi tukaj pojema skupina *dl* v teku zadnjih stoletij. Zgledi Truberjevi kažejo, da je že v XVI. stol. bila skupina *dl* v part. nepriljubljena, ker nahajamo tisto malo primerov z *d* ravno v nom. sgl., kjer je bil *d* od *l*-a ločen po sekundarno razvitem polglasniku. Potemtakem se o pojemanju skupine *dl* in širjenju samega *l*-a za njo ne dá dvomiti; to pa izključuje misel, da bi oblike *dl* bile narejene po sedanjiku, ker bi potem morali dokazati, da se take oblike množe, ne pa da jih je vedno manj. Pri glagolu jěmь bi morali vrhu tega reči, da je *d* prodrl samo iz 3. oseb. pl. *(jedo)*, kar je vendar malo verojetno. Misliti si torej moramo, da se je *dl* v part. zaradi tega krepkeje držal, ker je imel oporo v sedanjiku. (Prim. opomnje Oblakove v Arch. XIX. 321 nasl.)

Večkrat prehaja v narečjih *tl* v *kl*, *dl* v *gl*, *tn* v *kn*, *dn* v *gn*: firkelj iz firtlj, kiklja iz kitlja (Dalm. kitla), cegljec iz cedljec, knalo iz tnalo, gnar iz dnar za dĕnar, gnes iz dnes. Prĕkla pa pač ni iz prĕtla, ampak iz prĕkulja: cf. prečno, prĕčka. *Dc* daje *c*: srcé.

Za skupino *pt* in *bt* imamo danes *pst, bst;* sopsti, zebsti; v stari dobi pa je labial pred *t*-jem izpadal: grebti je dalo greti; s tem pa se je oblika glagola v inf. preveč odtujila navadnim oblikam, zato se je po glagolih na *sti*: pasti, jasti, rasti, cvesti prenesel *s* tudi v skupino *pt, bt*: sopsti, zebsti. Na začetku besed odpada *p* v skupini *pt* ali pa prehaja v *v*: tič, tica, vtiček, vtica, izpal pa je pač še le, ko je prešel v *v* (oziroma bilabialni *w*, ali konsonantični *u̯*). Naši stari so pisali tudi ptuj za tuj; to zadnje nahajamo še v „Salve Regina"; ptuj je najbrž iz zveze: v tuje, v tujem (in der Fremde), *v* je prešel v *p*. — *Bč* mora preiti v *pč,* iz tega pa v *vč, č*: bъčela, pčela, včela, čela; drugod se je neprijetna skupina *bč* prevrgla v *čm* ali *čb*; prvo je dalo čmela, šmela, drugo pa žbela. — *Dč* daje *hč*, in dalje *šč*: dъči, tči, iz tega kakor v hkati hči in naposled šči. *Tž* daje *č* v nihče iz niktože, niktže.

Skupina *šč* daje večini Slovencev *š* v *še* (na vzhodu *ešče*), dalje pred drugimi soglasniki: nevošljiv, bolnišnica, smetišnica, loščьc gen. lošca, piščьc, pišca (Trub.); v zadnjih se piše *šč* po etimologiji. Prehajanje *šč* v *š* pozna tudi ruščina, kjer je v nekaterih velikoruskih narečjih navadno kakor pri nas v nekih narečjih, n. pr. gorenjskih; gorenjski pisatelji pišejo za to *š*: kranjšina, slovenšina (pri Prešernu). Na Gorenjskem se ohranja *šč* samo v ščijem, ščim, kar je iz sьčijem.

Za *pš* se govori v nekaterih krajih *vš*: všęno, všenica, lévše (na Gorenjskem); *pš* pa daje drugod tudi *č*: čenica, činica (na Goriškem), to je, med *p* in *š* se je vrinil *t*: ptšenica. *Ćš, čš* daje *tš* (to je *č*) in iz tega tudi *kš*: večši: veči: vekši; že v brižinskih spomenikih je vuensih brez dvojbe brati venčih (iz vęćših), *čš* je torej že takrat dalo *č*; to je razvidno tudi iz narečij, ki poznajo *ć*: v rezijanščini imamo vinči poleg več, vać in vić, na Krasu vieči poleg več: to je, *č* teh narečij je poleg oblik več razumljiv samo, če rečemo, da je iz *ćš*. V novejšem času so začeli pisati večji, kar bi odgovarjalo starejšemu vęćiji kakor nižji, višji iz višiji, nižiji, mladjiji; ker se sliši na Kranjskem samo vęči, je večji ravno tako malo upravičen kakor lepji ali leplji za lepši. Po vekši je narejeno vikši za višši, ali kakor pišejo naši stari višiši (enako kakor težiši, nižiši). Tudi štajerski in prekmurski bogši, bokši (boljši) je pač enako razlagati; iz boljši ne moremo napraviti bokši.

Skupina *čt* daje *št*: ništer, šteti, štiri, toda samo *čte* iz *hočete;* to se že v 16. stol. piše tako.

Čk je dalo, kakor smo videli, ako je iz čьsk, najprej *čsk, čk,* potem *sk* in potem še po analogiji *šk.* Na Štajerskem in tu pa tam na Primorskem daje čьsk pa tudi *čk,* grčki, junáčki, gorički, vendar samo nemški. Na Gorenjskem daje *čk, šk* tudi v drugih primerih, kjer ni bilo prej *s*-a vmes: maška iz mâčka, pъškà iz pečkà.

Ck se olajšuje v *sk*: ljuski iz ljucki: ljudski; *ck* se je ohranil tam, kjer *čk*: junački. *Ct* pa se olajšuje v *st*: bogâstvo iz bogatstvo; *adsk* daje *ajsk*: grajski, opatski — opajski, kar ni lehko razložiti; gospojski.

Za *č* in *ž* se na Gorenjskem, semtertja pa tudi na Dolenjskem izpušča *r*: čez za črez, češnja, čeda, čevelj, čevo; žebẹ̑, žẹ̑bec, žebèlj za žrebè, žrebec, žrebelj. Na Goriškem se skupini *čr* izognejo s tem, da vtikajo *e* ali *a* vmes: čereda, čerešnja, čereva; tudi *šr*: šarájat (šeraj pri Skalarju). Tudi srbščina, kakor znano, ne mara skupine *čr* in si pomaga s *cr* ali pa *čar;* isto velja o češčini: černý za črni. Vendar je napak pisati črešpa namesto češpa, kar je iz nem. Zweschpe, č. čvestka sebastica. Napak je tudi žrelo za želo Stachel; žrelo je Rachen. — *Zdv* izgublja *d*: zvečiti, kar piše Truber še zdvečiti; brez prefiksa imamo dvečiti iter. predvekati wiederkäuen. Žvekati je ločiti od tega.

Pred *o*-jem se *v* izpreminja v narečjih v *gv; v* izpada med soglasnikom in *o* ali *ẹ: gȍzd* iz gvozd, zagozda, storiti iz stvoriti, trd iz tvrd; dial. zgọ̑n iz zgvọ̑n, zvon; gor iz dgôr — dgvôr — dvòr. *Guni* (tam na gunkrej Rima) in *voni*: gvoni, gvuni ni jasno. *Gož* iz *vož* in to iz vọ̑žь (guž), na Gor. celo glož iz gvož, gosenica iz gvosenica, gujzda iz uzda — vuzda.

V izpada tudi pred *l* na začetku besed: lâs, ládati (Dalm.), zdaj vladati (po etimol. in šoli), kajk. ladanje Landgut (= država, vlast Besitztum); toda ohranil se je v vléči, vlak, zakaj, ni lehko povedati, zlasti pri zadnjem ne.

Na koncu besed more stati samo enoten soglasnik ali pa tudi affricata *c, č* in skupine *šč, st, zd, mb;* kadar bi prišla na konec dva druga soglasnika, se vtakne med nja pregibni samoglasnik: hrušek, tresak in ne hrušk, tresk, zato tudi tisek in ne tisk, blisek in ne blisk. Dandanes se v knjižnem jeziku na to pravilo ne pazi posebno in se piše lišp za lišep, češp za češep, služb za služeb, strank za stranek in celo barv za barev, sodb za sodeb, opazk za opazek, spričb za spričeb. Po vsi pravici se je proti taki pisavi oglasil Perušek v svojem spisu „Bralec“ ali „bravec“; ta točka se mu je popolnoma posrečila in njegov nauk je vreden uvaževanja.

Analogija.

Pri glasoslovju je še omeniti nekaterih prikazni, ki si jih ne moremo razlagati po glasoslovnih zakonih, ampak se moramo za njih razlago zatekati k tako zvanemu delovanju analogije; toda tudi po nji ni mogoče izlepa razložiti vseh nepričakovanih pojavov.

Po pravilu bi *e* in *o* v slovenščini in v slovanskih jezikih ne smela nikdar odpasti ali izpasti; to pravilo pa je mnogotero prevrtano; tudi *a* in *u* izpadeta včasi brez pravega jasnega vzroka.

Vzemimo besedo *nihčè*, iz nikъtože, ništer iz ničъtože; zakaj je tu izpal *o*? To ni lahko povedati; vzrok je pač analogija: pred sufiksom *že* se je začel zgodaj izgubljati vokal, bodi si kakoršen koli; sprva seveda tudi tukaj niso bili vsi vokali na enaki stopinji; povod so pač dali padeži, v katerih je ь, ъ pred *že (re)* moral izpasti po Havlíkovem pravilu, torej lokal in instr. recimo v besedah nikomže, ničemže, ničimže. Po teh lokalih in instrumentalih se je najprej zenačil dativ nikomže ničemže za nikomuže, ničemuže, in ko se je to bilo zgodilo in smo imeli že v treh padežih oblike brez vokala pred *že*, je bil le še en korak, da se je to zgodilo tudi v genetivu, oziroma akusativu (nikogže ali nikogre, ničesže ali ničesre). To stremljenje, izpuščati vokal pred sufiksom *že*, je pa zadelo dalje tudi besedo niktože in ničtože.

Kar velja o izpadanju *o* pri nihče in ništer (od koder imamo ništrec, ništrca), velja tudi o kakože, kъgdaže (iz jegdaže, ko je pri nas stopil kъ na mesto pron. jь); iz prvega imamo kakže, kakre — kakъr (kaker, koker) iz drugega kədər za gdar; prvo se je dalje skrajšalo v kòr, kùr in ko, ku, drugo v kèr, kìr, kì. Iz kèder bi imamo kè bi: kè bi vedel (wenn ich wüßte), toda ko bi vedel als ob ich wüßte, sobald ich wüßte; v slovaščini ke bi, ked bi, hrv. kad bi. Pred *že* je *o* izpal tudi v štaj. nemrem (najprej pač v III. sgl. nèmre).

Slično je nastalo iz bolje: blje, belj, be̯l, kar pišejo koroški pisatelji, kjer je beseda dobila pomen „als“ (ȓ), bil: jest bel ti ich oder du, potem iz zavoljo zavlje, zavelj: zovelj, dovolje, dovljè, dovelj. Kaj je tukaj bilo povod izpadu vokala *o*, ne vemo povedati. Tudi pri dlje za dalje imamo enak pojav, kjer pa ne bo misliti na ohranjeno dubleto dьlьje longitudo, dolina. V besedi biskati je *o* odpal, ker jo je narod delil v o-biskati, namesto ob-iskati; iz zloženke si je napravil še le nov simpleks.

Enako ni lehko povedati, zakaj je odpal *e* v sufiksu *že,* kadar ni povdarjen, tako da imamo poleg nihčè samo *r*: nikom*er,* kaker, ničeser. Dogodilo se je to tudi v drugih slovanskih jezikih, n. pr. v češčini: jenž, když, kterýž. Gebauer misli, da so tu delovale oblike, v katerih je *ž* iz starega žь, kakor nahajamo v Zogr. iže qui (sg. nom.) za *iže,* in katero on primerja lit. *gi:* kur kje, kurgi-kjer. Odpal je *e* tudi v adverbijih *več, menj, bolj, naprej, prej;* tukaj so pač sodelovali drugi adverbiji na soglasnik: zad, prav, spet, notr, po katerih vplivu so bili okršeni tudi adverbiji na *o:* kam, tam, na *aj:* spredaj, zadaj daje spred, zad (po fonetičnem potu spred*ej,* spredi, spred). V gorenjskem dobъr vin, dobъr za dobro vidi Oblak fonetičen prehod, češ, iz dobro je najprej nastalo dobrъ, iz mléko mlékъ in potem še le, ko je ъ odpal, dobъr mlék. Ta razlaga se mi ne zdi prava; marveč je neutrum zenačen z maskulinom; prej se je to zgodilo pri adj., potem še le pri substantivu: zato je po primeru dobrì — dobrъ (dobro) nastalo še le v novejšem času mlekъ in iz tega mlék. V gorenjščini se je začel neutrum izgubljati kakor v romanskih jezikih v prid moškega, deloma ženskega spola (piva, gnezda), kakor je po mojih mislih dobro opazil že Baudouin de Courtenay (Otčety 56, 57). Jeziki se hočejo iznebiti sčasoma spola gramatičnega: romanski imajo le dva, angleščina celo samo enega.

Redko je pri Slovencih v primeru s srbščino ali hrvaščino pristavljanje vokala na koncu prvotno na polglasnik izhajajočih besed: Hipolit piše: k ničemra za ničemuže (ad nihilum), ničemre. Škrabec primerja ribniški kjakaja, tankaja in izpeljuje to iz tjakaje, tamkaje; so pa li te zadnje oblike sploh bile v rabi kedaj? Pač ne: bolg. tuka nam kaže, da moremo izhajati iz tjaka, tamka, poslednje tudi v resnici govore nad Gorico pri Kanalu, kjer ne pridevajo polglasnika *j* enakim adverbijem: sɑ̀da, kɑ̀dá, torej ne moremo izhajati iz tamkaje itd., pač pa je res, da je nastopil na tamkaj za tamka kakor v prekmurskem kam za kamo, kjer sedaj navadno govorè kama, poleg navadnejšega tam. Odkod ta *a?* Iz drugih adverbijev na *a* pač: t'a = tija, teda, tepa, gda; ker bi iz polglasnika nastal — če bi sploh mogel stati po Havlíkovem pravilu — *e* in ne *a.*

Že davno je v slovenščini izpal *i* v 2. osebi sedanjika, izvzemši glagolsko obliko *si* (od jesmь); že v najstarejšem slovenskem spomeniku beremo zadeneš za prvotno zadeneši, vuez (t. j. pač veš) za věsi; v 3. spomeniku je *i* celo ohranjen: po-

ščediši (postedisi), kar je nekako dokazilo, da se je *i* začel še le takrat izgubljati; na vpliv cerkvene slovenščine v tem oziru ni misliti, kakor bomo videli pri drugi priliki. Zakaj je začel ta *i* pri nas in v drugih slovanskih jezikih odpadati? Ker je najbrž tedaj — in brižinski spomeniki govoré za to — že onemel polglasnik na koncu v 3. sg., 1. in 3. pl.; samo 1. sg. in 2. pl. so se (razen duala) končevale še na samoglasnik. Zato se je izgubil, ker se je 2. naslonila na nje, tudi *i* v 2. osebi. Pri *si* se ni mogel izgubiti, ker je bil *i* povdarjen.

V 16. stoletju je začel po naslombi na supinum izpadati *i* tudi v infinitivu: da je tega res kriva analogija supina in ne morda oslabevanje *i* v polglasnik, to nam spričujejo narečja, ki imajo inf. dĭélat, pa lok. máteri, niti itd.; če bi bil res *i* oslabel v inf. v polglasnik, ker je nepovdarjen, zakaj tudi ne v materi, niti in v istih narečjih? Oblakova razlaga tega inf. je napačna.

Ko je onemel polglasnik na koncu, je že v stari dobi odpal v III. osebi ednine in potem množine še *t* (stsl. тъ iz psl. tь), najbrž po vplivu takrat še rabljenega aorista: torej nese, prosi za neset, prosit po aor. nese, prosi. Ko pa je to zadelo tudi III. pl., je bila ta enaka potem popolnoma I. sgl. Da bi se prišlo v okom tej neprijetni in moteči enakosti, se je po vplivu brezsponskih glagolov I. sing. premenila in tako je iz bero za berą nastalo berem, iz kupujo kupujem; brezsponski glagoli sem, dam, jem, vem so povod *m*-u v berem, dvignem itd.; *e* pred *m*-om je iz drugih oseb glagolov s spono *e* in *je*: bereš, bere, beremo, berete, kupuješ, kupujemo itd. Najdalje, do šestnajstega stoletja, se je stari *o* ohranil v besedah verujo in hočo; v 15. stoletju imamo v ljubljanskem rokopisu tudi še prošo, obljubljo, odpuščo. Brez premembe je bil *m* prvotni obliki na *o* pristavljen v glagolu čom, nečom, kar piše Truber za staro čo, nečo; tudi beneški ćon je isto (*n* mesto *m*-a na koncu besed je tam pravilo, in to ni nikakovšen refleks starega nazalnega vokala, kakor bi vtegnil kedo misliti in se je tudi že pisalo); enako je iz oblike treh, mnogih pristavljen *h* v starem dualu dveju, za katerega piše Truber dvejuh.

Kakor hitro pa je iz berǫ nastalo berem, je bila I. sgl. enaka I. pluralis, v kateri je pri nas onemel končni ъ: berem: tega seveda jezik ni mogel rabiti. In namestu oblik berem smo v pluralu dobili obliko beremo. Od kod ta *o*? Brižinski spo-

meniki še kažejo v I. pl. *m* in ne *mo*. Da bi bil *o* sprejet iz kake druge osebe, recimo III. pl., je nemogoče, ker je v I. pl. *o* tudi tam ohranjen kot *o*, kjer se *o* za stari *ą* glasi kot *u*, ki bi ga torej pričakovali v tem primeru, ako bi bil *o* res iz 3. pl.: delamo, toda delaju! Škrabec misli na vpliv italijanščine; ona je neki kriva, da mi in Hrvati beremo in govorimo, namesto berem in govorim. Toda, kakor bomo videli ob drugi priliki, tuji jeziki ne vplivajo na morfologijo drugih jezikov. Prvi primer pl. z *o* nahajamo v celovškem rokopisu: odpuščamo. Korošci govoré tu pa tam dělame, vidime, kar je pač iz delamo in vidimo z naslombo na II. os. pl. dela*te*, vidi*te*; na oblike vpyeme, zdychugeme v ljubljanski Salve regina se ne moremo sklicevati, ker so to čehizmi, katerih ima ta spominek še več: obchranyenye, racz, smeno, sladkosti, glagogicze, dolynye itd. In je li mogoče, da bi bil vpliv italijanščine segel v srbščino, bolgarščino in celo slovaščino? Nikakor ne! Stvar si moramo mariveč razlagati drugači in sploh za slovanske jezike izhajati iz več prvotnih oblik, kakor samo iz ene: **1.** imamo obliko ***me*** iz idg. *mes* ali *me*: nbolg. *sme, nesohme,* mlr. *vydyme,* č. *jíme, neseme.* — **2.** ***mo*** iz idg. *mos* ali *mo*. V mlr. pri brezsponskih glagolih: *jeśmo, jsmo,* srbski *jesmo, ijemo, smo, jemo* — in dalje tudi pri drugih glagolih v poznejši dobi; **3.** *mu* = idg. *mom,* oziroma *mon,* v stsl. navadna končnica: *jesmŭ, damŭ, nesemŭ, nesomŭ, nesěmŭ, dadimŭ,* tako tudi v velikorušč. *nesëm, dadím,* mlr. *nesem,* opt. *nešim,* p. *niesiem,* č. aor. *nesechom,* impf. *nesjéchom.* **4.** ***my,*** ali iz idg. *mōm, mōn,* ali pa najbrže naslomba na nom. my „nos“ (prim. du. *vě — jesvě* wir beide), stsl. *věmy,* poleg *věmŭ, vidimy* poleg *vidimŭ,* p. *wiemy, niesiemy* poleg *niesiem,* gsrb. *vémy.* Kako so bile te štiri končnice v praslovanščini razširjene, ni znano in jasno. Glede končnice *mo* pa je opomniti, da se da iz naglasnih razmer sklepati, da je sprva, kakor še sedaj v maloruščini, pripadala samo indikativu sedanjega časa glagolov na *mi* in da je še po teh (kakor v I. sgl.) nastalo v srbščini in slovenščini *mo* pri drugih sponskih glagolih. Deloma je pri vravnavi teh končnic v novejših jezikih sodelovala ta okolnost, da se je mŭ popolnoma zenačil mь I. sgl., tako da imamo v poljščini sicer *niesiem* in pa *niesiemy* drugo poleg drugega, ker je poljščina v I. sg. ohranila stari nosnik *niosę,* toda samo *wiemy,* ker je že staro *wiem,* samo *działamy,* ker imamo *działam.* Tematični vokal (pred *m*-om) bi moral biti prav za pravo: nesomъ, nesově (kakor

v aoristu); *e* je nastopil po analogiji *i̯o*-debel: znajemъ, znajevě, kjer je *e* nastal po glasoslovnih zakonih; v aoristu pak se je ohranil *o*, ker v tem času nimamo *i̯o*-debel.

Kakor Škrabčevo hipotezo, da je *mo* iz ital., je zavrniti tudi to mnenje, da je *mo* nastalo iz mъ, kar bi bilo **sredi** besed mogoče samo v bolg. in maloruščini, ne pa tudi v srbščini in slovenščini; na koncu besed pa tudi v bolg. in maloruščini to ni mogoče, ker mora ъ po Havlikovem pravilu odpasti.

Ker so druge osebe imele pred končnico tematični vokal *e*, se je ta ščasoma vrinil tudi v III. os. množine. Tako je iz *prido, prédo, pišo, plęšo* nastalo najprej prideo, pišeo, plęšeo, potem pa po zgledu glagolov, ki so imeli v III. pl. *jo* (to je po glagolih s presentnim nastavkom *je*) tudi pridejo, predejo, pišejo, plęšejo. Dalmatin piše prav pogostoma *eo* in nikakor ni verojetno, da bi bil tako samo pisal, in ne tudi govoril; on piše sicer tudi *ejo*, pa samo v gotovih primerih: prejmejo, omijejo, šipačejo. Truber ima ta *ejo* že bolj pogostoma; pri njem beremo celó *premagujejo*, kar bi Dalmatin pisal samo *premagujo*, enako kakor omahujo, žalujo, vojskujo itd. Naposled pa se je *ejo* vdomačil tudi pri glagolih VI. vrste: kupujejo za kupujo, verujejo za verujo. Na vzhodu, zlasti v Kajkavcih in deloma v Prekmurcih navadne oblike *kupujedo* itd. za kupujejo so analogne tvorbe po glagolih I. vrste na *d*: prido, predo itd.

Oblike *moja, moje, mojga, mojmu, mojmi* ali *mojęmi* so narejene iz kontrahiranih *mą̂, mę̂, megà, memù, memì* po maskulinu *moj*. Literaturna oblika *mojega, mojemu* (nekedaj mojiga, mojimu), mojimi je bila vpeljana po analogiji končnic sestavljene deklinacije in z ozirom na staroslovenske oblike. V nanjga, zanjga ni morda izpal *e*, to je, na njga, za njga ne stoji za na njega, za njega, ampak na *nanj*, *zanj*, *ponj* je priteknjena končnica *ga* iz pronominalne deklinacije: v teh oblikah sta zvezani dve besedi: nanj in njega, toda od zadnje je sprejet samo konec.

Večkrat nahajamo v jeziku prestavljanje glasov, zlasti soglasnikov: gomila za stsl. mogyla; čvetero za četvero, čvrst za črstev, čebela čbela za bъčela, puška za pukša, iz česar je po pravilu puša, kakor Aleš, pušpan; kropiva za kopriva (kakor v ruščini krapiva), žlica iz lъžica; tekeri za keteri, povna za ponva; semenj za senjèm, žmati žmeriti za m'žati, tolokati za kolotati; zlasti vidimo to v tujkah, kakor v že omenjenem puška, marajon za majaron, žajglja za gajžlja, gamazin za

magazin, rojtle za lojtre, liemar za riemelj Remmel; čajba za it. gabbia, kapluor za kaprol, modante die Unterhoſe za mutande, vendar že v trž. ital. mudande, skleda za scudella; poromanča za pomoranča, falar, it. faral iz farale, čak. feral g. φανάρι, jeromen za jeronim, rovlъk za lovrek, kɛlevier za kɛvelier, kalamba iz ital. canaula, čak. konablja arcula itd.

V vseh teh besedah se prestava ne dá razložiti po glasoslovnem potu; prestava je vendar osnovana: povod tem oblikam je takozvano zarekanje; tu in tam se je kedo v govoru zarekel in izgovoril soglasnik, ki prihaja pozneje, pred prvim, kateri je stopil potem na mesto zadnjega: v njegovi duši se je namreč poprej pojavila predstava poznejšega konsonanta. Enokratna zareka je prešla potem v navado, kar je zlasti mogoče pri nenavadnih besedah, tujkah.

Da bi bilo tako prestavljanje soglasnikov vedno združeno tudi s tem, da se je beseda navezala na novo predstavo, nov pojem, kakor vidimo to v takozvani narodni etimologiji, tega ne moremo trditi. K večemu bi se dalo to misliti pri potor za topòr na Gorenjskem in potorišče za toporišče na Krasu, kjer je morda beseda spravljena v zvezo s prefiksom *po,* dalje v pretešilj iz petršilj. V besedi japek kleiner Jakob pač nimamo opraviti z metatezo soglasnikov: Jakop, ampak imamo v nji okrajšani jakopek. Tudi nahod ni iz nadъhъ, kakor misli Šuman, naslanjaje se na nadiha, naduha; nahod je druga bolezen in sestavljena iz *na* in *hod,* hod iz *hed,* šed, torej istega izvira kakor pošást (Schnupfen, Husten).

V olajšavo izrekanja se v jeziku večkrat zatare prvi od dveh enakih zlogov: iz kukukavica (kukukati) imamo kukavica; da imamo izhajati iz kukukavica, je naravno, ker ta ptič pri nas ni pel „kuk“, ampak tudi le samo kukuk; iz kukuruza imamo koruza iz kuruza; iz koko ko, iz kakor kor; prim. veneneficus.

Čuden pojav nahajamo v nekaterih narečjih, v rezijanščini in v prekmurščini: začetni *u* nastopa namreč za prvim konzonantom vnovič: iz ukazati dobimo ukuazati, kuazati, iz ubiti ubuiti, bujti, iz umiti umuiti, mujti. To prikazen zovejo s tujim imenom, ki sicer ni bogve kako srečno skovano, utacizem, in jo nahajamo tudi v romanskih jezikih. Ilešič predlaga za njo izraz asimilacija, kar se mi zdi nenatančen izraz; kaj neki se je tukaj asimiliralo? Ničla za soglasnikom se je asimilirala *u* prejšnjega zloga!

Premembe v glasoslovju, nastale vsled narodne etimologije, spadajo pravzaprav v poglavje tematologije kot posebno poglavje. Take, vsled napačne etimologije ali zveze z nepravimi koreni nastale premembe vidimo n. pr. v besedah prosę̂nec za prosinec, svečân iz sečân ali sę̂čen; leverica iz vĕverica, grabec iz vrabec; učeni pisatelji so zakrivili nemalo takih etimologij in napačnih izpeljav: za spotikati so napravili izpodtikati, za bčela bučela za rdeč rudeč, za prẽšuštvo prešestvo (gegen das ſechſte Gebot); iz smotka od sъmot (das Zuſammgewickelte) so napravili smodka, kar se pod nosom smodi — v tem prim. bi imeli Hrvati smudka ali svudka. Mnogo takih spak je nastalo po pretiranem slovenjenju ali v smešljivem namenu: lukamatija za lokomotiva. Narodu so podvržene oblike, ki bi jih morda rabil ali jih v resnici ne rabi; pretirano slovenjenje nam kaže glasovir — za klavir, kakor bi drugi del te besede bil *vir;* Maribor za Maperk (Marburg), Ljutomer za Lotmerg (Lutmberg).

Universitätsbibliothek Laibach
v Ljubljani
Univerzitetna biblioteka

Получилъ 29/3 1922

Snopič 1.

str. 1-64.

Historična slovnica

slovenskega jezika.

Spisal

† dr. K. Štrekelj,

profesor slavistike na vseučilišču v Gradcu.

Izdalo s podporo

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

1922.

Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

V zalogi »Zgodovinskega društva«

se dobi:

»Časopis« I.—XV po 3 din., letnik XVI. in XVII. po 10 din.

Zgodovinska knjižnica I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 25 par.

Zgodovinska knjižnica II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena 25 par.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici „Slovenske slovnice“ Antona Janežiča. 25 par.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 25 par.

Fr. Kovačič: **Trg Središče.** Krajepis in zgodovina. Broš. 6 din.

Fr. Kovačič: **Nadžupnija Sv. Križa** pri Rogaški Slatini. Broš. 3 din.

II. 9/8 1922.

Snopič 2.

str. 65-128

Historična slovnica slovenskega jezika.

Spisal

† dr. K. Štrekelj,

profesor slavistike na vseučilišču v Gradcu.

Izdalo s podporo

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

1922.

Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

V zalogi »Zgodovinskega društva«

se dobi:

»Časopis« I.—XVII. po 10 din.; letnika XII. snopič 1. je pošel.

Zgodovinska knjižnica I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 25 par.

Zgodovinska knjižnica II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena 25 par.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici „Slovenske slovnice" Antona Janežiča. 25 par.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 25 par.

Fr. Kovačič: **Trg Središče.** Krajepis in zgodovina. Broš. 25 din.

Fr. Kovačič: **Nadžupnija Sv. Križa** pri Rogaški Slatini. Broš. 5 din.

Snopič 3.

št. 129–139

Historična slovnica slovenskega jezika.

Spisal

† dr. K. Štrekelj,
profesor slavistike na vseučilišču v Gradcu.

Izdalo s podporo

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

1922.

Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

Universitätsbibliothek Laibach
v Ljubljani
Univerzitetna biblioteka

S tem je končan prvi del Historične slovnice, nauk o glasoslovju, ki je temelj drugim delom. V rokopisu sledi dokaj obširen odstavek o naglasu, ki pa sloni popolnoma na Škrabcu in Valjavcu ter ga radi draginje tiska ne kaže ponatiskovati. Od oblikoslovja je v rokopisu obdelana deklinacija.

Iz gmotnih razlogov se pa za sedaj ustavi nadaljnje izdajanje. Zgodovinsko društvo je do 1. novembra 1922 prejelo za slovnico podpore in naročnine v vsem K 18.780·35, izdalo pa je K 50.771·—.

Te številke govore dovolj jasno.

Universitätsbibliothek Laibach
Ljubljana
Univerzitetna knjižnica

V zalogi »Zgodovinskega društva«

se dobi:

»Časopis« I.—XVII. po 10 din.; letnika XII. snopič 1. je pošel.

Zgodovinska knjižnica I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 25 par.

Zgodovinska knjižnica II. oddel.: Prazgodovinske izkopine. Cena 25 par.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici „Slovenske slovnice" Antona Janežiča. 25 par.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 25 par.

Fr. Kovačič: **Trg Središče.** Krajepis in zgodovina. Broš. 25 din.

Fr. Kovačič: **Nadžupnija Sv. Križa** pri Rogaški Slatini. Broš. 5 din.